

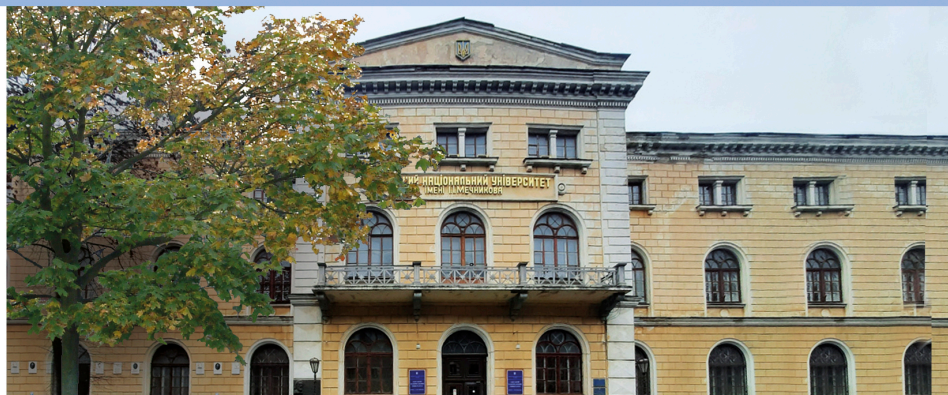

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Економіко-правовий факультет

НАУКОВА ДУМКА ЗАРАДИ
МАЙБУТЬОГО УКРАЇНИ.
НЕЗЛАМНІ. СИЛЬНІ. ЄДИНІ.

Матеріали 77-ї наукової конференції
професорсько-викладацького
складу і наукових працівників
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ФАКУЛЬТЕТУ
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

23–25 листопада 2022 року
м. Одеса

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ
77-ї наукової конференції
професорсько-викладацького складу
і наукових працівників
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ФАКУЛЬТЕТУ
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

23–25 листопада 2022 року
м. Одеса

ОЛДІПІУС

2022

УДК 005.745:[34+33](063)
М34

Відповідальний редактор:

О. В. Побережець – доктор економічних наук, професор кафедри обліку і фінансів

Редакційна колегія:

Л. Є. Борисова – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і фінансів;

Н. В. Добровольська – кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного та господарського права;

О. І. Донченко – кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права;

М. А. Кіріліна – старший викладач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування;

О. В. Нарожна – старший викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики;

О. П. Радченко – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та інновацій;

А. Л. Святошнюк – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін;

І. П. Скороход – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та підприємництва;

Т. В. Степанова – доктор юридичних наук, завідувачка кафедри конституційного права та правосуддя

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 5 від 14.11.2022 р.)*

Матеріали 77-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (23–25 листопада 2022 р., м. Одеса) / відп. ред. **О. В. Побережець** ; ред. кол.: **А. Л. Святошнюк, Т. В. Степанова та ін.** – Одеса : Олді+, 2022. – 268 с.

ISBN 978-966-289-673-2

Збірник містить матеріали 77-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, що відбулася 23–25 листопада 2022 р.

Видання призначено для наукових працівників і викладачів, юристів-практиків, бухгалтерів і економістів, аспірантів і студентів спеціальностей юридичного та економічного напрямів.

УДК 005.745:[34+33](063)

ISBN 978-966-289-673-2

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2022

Розділ 1

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

М. А. Баламуш
к.ю.н., доц.

ТЕНДЕНЦІЇ В НАУЦІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СЛУЖБИ ЯК ВИДУ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Проблематика адміністративно-правового статусу службовців, які займають політичні посади в органах виконавчої влади, все частіше розглядається з визначенням певних особливостей. Це обумовлено відокремленням політичної служби від інших видів публічної служби, зважаючи на характерні розбіжності щодо вступу та проходження служби, а також участі в політичних процесах країни, на відміну від, наприклад, службовців адміністративних посад публічної служби. Що ж стосується змін у формулюванні визначення та класифікації публічної служби в науці адміністративного права, то ситуація ускладнена відсутністю чіткого нормативного закріплення даного питання. Все це призводить до безлічі неаргументованих та нічим юридично не підтверджених теорій та підходів стосовно визначення публічної служби та її поділу на види.

Аналізуючи визначення публічної служби, що надає Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України), зрозуміло, що таке формулювання публічної служби не може в повній мірі задовольнити потребу на роз'яснення прогалин чинного законодавства щодо класифікації публічної служби. Навпаки, це визначення породжує питання, по-перше, стосовно вичерпності запропонованого переліку посад, по-друге, стосовно доречності політичних посад на державі і муніципальні посади [1, ст. 3].

До того ж, адміністративно-правовий статус політичних службовців не закріплюється на законодавчому рівні (про посади політичної служби лише іноді згадується в національному законодавстві). Це, в свою чергу, призводить до фактичної невизначеності орієнтирів розвитку політичної служби в Україні та до суперечностей в дослідженнях окремих аспектів проходження політичної служби в органах виконавчої влади. Виникає потреба прийняття нормативно-правового акту, який би закріплював не тільки визначення, принципи і класифікацію публічної служби, а й особливості проходження служби на політичних посадах.

КАС України виділяє серед інших посад публічної служби таку, як діяльність на державних політичних посадах. Це дає підставу стверджувати, що в Україні існує політична служба як вид публічної служби. Втім, цей факт ніяк не уточнює наявності низки важливих особливостей, що відрізняють політичні посади в органах виконавчої влади від інших посад публічної служби. Зокрема, до особливостей політичної служби можна віднести наступні: 1) конституційно-правовий порядок вступу до політичної служби та її проходження (конституційно-правовий статус службовців, що посідають політичні посади); 2) повноваження, які закріплюються за політичними посадами в органах виконавчої влади, адже вони потребують наявності відповідних адміністративно-правових форм і механізмів їх реалізації (адміністративно-правовий статус службовців, що посідають політичні посади); 3) відсутність можливості притягнення до дисциплінарної відповідальності, щодо службовців, що обіймають політичні посади, а тому до структури їх адміністративно-правового статусу не входить юридична відповідальність.

Частина третя ст. 6 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» зазначає, що члени Кабінету Міністрів України є службовцями, які займають політичні посади [2, ст. 6]. Виходячи з цього, потрібно звернути увагу на важливу особливість політичної служби в органах виконавчої влади, що також відокремлює її від інших видів інших видів публічної служби, як політична неупередженість. Адже аналізуючи чинне законодавство, посади членів Кабінету Міністрів України, посади першого заступника міністра та заступників міністра, що відносять до політичних посад публічної служби, не відповідають вимогам щодо принципу політичної

неупередженості на відміну від адміністративних посад публічної служби. Крім того, підтверджує нашу думку, стосовно виділення цих посад як політичних, Закон України «Про державну службу». Саме в ньому зазначено, що керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники призначаються на посаду та звільняються з посади Кабінетом Міністрів України у порядку, передбаченому Конституцією України та законами України «Про Кабінет Міністрів України» та «Про центральні органи виконавчої влади», а не Законом України «Про державну службу» [3, ст. 91].

Аналізуючи вище сказане, можна зазначити, що про існування політичних посад в органах виконавчої влади згадується в низці нормативно-правових актів, втім, сьогодні в національному законодавстві відсутній чіткий перелік посад органів виконавчої влади, які у зв'язку з певними характерними особливостями можуть до них відноситись. Крім того, не вирішеним в національному законодавстві залишається питання про правову природу деяких посад, які, згідно Закону України «Про державну службу», було виключено з переліку адміністративних посад, але не було офіційно визнано політичними посадами (наприклад, посада Генерального прокурора України) [4].

Список використаної літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
2. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 13. Ст. 222.
3. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17?find=1&text=політичн#w1_1
4. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19?find=1&text=політична#w1_1
5. Баламуш М.А., Добровольська Н.В. Проблематика визначення адміністративно-правового статусу службовців, що займають політичні посади в органах виконавчої влади. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 22–44.

Ю. В. Заліпаєв

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф., О. І. Миколенко

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: РЕЄСТРАЦІЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ ТА ПРОМИСЛОВОГО ЗРАЗКУ, ПАТЕНТУВАННЯ КОРИСНОЇ МОДЕЛІ (ВИНАХОДУ)

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Крім інших основоположних засад, Конституція України гарантує, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, ст. 3]. Дані засади кореспондуються з тим фактом, що Україна як європейська держава, обрала свій шлях на рівні розвитку європейської правової системи, беручи за основу принципи демократії та верховенства права.

З метою забезпечення існування вказаних основоположних принципів та їх реального виконання, в Україні діє інститут та механізм захисту прав власності, до яких зокрема відносяться і права на інтелектуальну власність.

Інтелектуальна власність (ІВ) – особлива сфера прав, що нині дозволяє отримати колосальні прибутки за короткий термін, причому часто з мінімальними інвестиціями. Ось чому інтелектуальна власність, зокрема промислова, так часто підпадає під недобросовісне зазіхання з боку фізичних або юридичних осіб у всьому світі.

Інтелектуальна власність (англ. *intellectual property*) – результат інтелектуальної, творчої діяльності однієї людини (автора, виконавця, винахідника тощо) або кількох осіб. Об'єктами інтелектуальної власності є твори людського розуму, інтелекту. Творча діяльність це розумовий процес, що призводить до створення не матеріального, а ідеального результату.

Але доцільнішим є визначення права інтелектуальної власності через зазначення об'єктів ІВ зокрема: авторські права (літературні, художні, аудіо-, відео- твори, комп'ютерні програми, бази даних, карти, фотографічні твори); суміжне право; право промислової

власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки; раціоналізаторські пропозиції, товарні знаки); фірмові та комерційні найменування; географічні зазначення; сорти рослин та породи тварин; топографії інтегральних мікросхем; комерційна таємниця.

Законодавство, яке визначає права на ІВ, базується на основоположному праві кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, які, будучи благом не матеріальним, зберігаються за його творцями і можуть використовуватися іншими особами лише за узгодженням з ними, крім випадків, визначених законодавством.

Права інтелектуальної власності захищені насамперед Конституцією України, Цивільним кодексом України, законами України «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про правову охорону географічних зазначень», «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на сорти рослин», Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, нормативними актами ЄС щодо захисту інтелектуальної власності, постановами Кабінету Міністрів України, відомчими нормативно-правовими актами органів державної влади, а також рішеннями судових інстанцій, що стосуються проблем адміністративно-правового захисту інтелектуальної власності.

Одним із яскравих прикладів в нашій державі адміністративними превентивними заходами захисту інтелектуальної власності є реєстрація торговельної марки, промислового зразку та патентування на корисну модель (винахід), що реалізувалось діяльністю Національного органу інтелектуальної власності України (НОІВ).

Проте слід відмітити його актуальність та зазначити, що через зміни в державній системі правової охорони інтелектуальної власності з 8 листопада 2022 року ДП «Укрпатент» припиняє всі свої дії, пов'язані з виконанням функцій НОІВ. Також з 8 листопада 2022 року ДП «Укрпатент» припиняє приймати оплату зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності.

8 листопада 2022 р. набуло чинності розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 року № 943-р «Деякі питання

Національного органу інтелектуальної власності», яким Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ) визначено суб'єктом, що виконує функції НОІВ, та припинено виконання цих функцій Державним підприємством «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) [4, ст. 1]. Наразі триває процес трансформації та передачі функцій НОІВ від ДП «Укрпатент» до УКРНОІВІ.

Такі зміни спрямовані насамперед на створення офісу організації з ІВ, яка залучатиме винахідників і бізнес до реєстрації своїх розробок, що дозволить у майбутньому нарощувати свої капітали та заробляти за рахунок нематеріальних активів.

З урахуванням вищезазначеного та з метою детального аналізу поставленого питання, на нашу думку, перш за все необхідно зазначити про адміністративну відповідальність, яка настає за порушення прав інтелектуальної власності. Отже згідно статті 51-2 КУпАП, – Незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, топографії інтегральної мікросхеми, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення [3, ст. 15].

Таким чином, діючими та рекомендованими нами превентивними адміністративними заходами захисту інтелектуальної (промислової) власності, а саме: торговельної марки та промислового зразку є їх реєстрація, корисної моделі (винаходу) є його патентування, що здійснюється за відповідною встановленою адміністративною процедурою. А в разі порушення прав яких і настає згадана адміністративна відповідальність.

Список використаної літератури

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
4. Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 року № 943-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2022-p#Text>

Н. В. Ільєва
к.ю.н., доц.

СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В останні роки багато говорять про необхідність створення електронної держави, існування якої неможливе без електронного нотаріату, покликаного підтверджувати справжність інформації, що відкрито публікується державними органами, а також контролювати всі модифікації цієї інформації з метою запобігання можливості підробки. Обрана тема дослідження щодо створення електронного нотаріату є актуальною в період активного реформування нотаріату в Україні.

Предмет наукових досліджень становить доробок вчених та практиків, які безпосередньо займаються цією тематикою: О. В. Булгакова, М. С. Долинська, І. М. Іліопол, О. Ю. Кирилюк, В. М. Марченко, К. О. Нестеренко. Можливість використання під час здійснення електронних правочинів задекларована як у міжнародних актах, так і в українському законодавстві: Цивільному кодексі України, Законі України «Про електронні довірчі послуги», Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» тощо.

К. О. Нестеренко та О. В. Булгакова вважають, що «нагальним є створення електронної нотаріальної інформаційної системи «E-Notar», у яку ввійдуть нотаріальні реєстри та реєстри, що використовуються та можуть наповнюватись іншими користувачами, окрім нотаріусів. Нотаріуси очікують і запровадження електронного

цифрового нотаріального архіву й звітності, що полегшило б нотаріальний процес та вивільнило час для інших важливих процедур. Окремі європейські країни вже в тій чи іншій формі запровадили електронний нотаріат. Та все ж нотаріат України повинен йти власним унікальним шляхом, ураховуючи особливості нашої правової системи, розвитку економіки, рівня корупції та рейдерства тощо» [1, с. 114].

На думку І. М. Іліопол «впровадження електронного нотаріату в Україні позитивно вплине на ефективність і доступність надання нотаріальних послуг, однак варто враховувати й ризики, пов'язані з його функціонуванням. По-перше, необхідно забезпечити захищеність інформації, що зберігатиметься в електронних архівах, в електронних реєстрах, електронних кабінетах нотаріусів та інших підсистемах електронного нотаріату, адже питання захищеності персональних даних та конфіденційної інформації в державі є вельми актуальним. По-друге, необхідно забезпечити поступове впровадження електронного нотаріату паралельним веденням класичного діловодства, особливо нотаріального архіву, з метою запобігання будь-яким правопорушенням. По-третє, держава має донести до населення всю необхідну інформацію та роз'яснити порядок функціонування електронного нотаріату саме для пересічних громадян» [2, с. 87–88].

10 червня 2021 року у Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 5644 про реформу нотаріату під назвою «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності». Це комплексний законопроект, який розроблявся спільно Міністерством юстиції України, народними депутатами, Нотаріальною палатою України тощо [3, с. 200].

15 лютого 2022 року згаданий вище законопроект було прийнято за основу у першому читанні. Метою законопроекту є реформування інституту нотаріату в Україні, зокрема, пропонується реалізувати перехід до єдиного нотаріату, відмовившись від системи державного нотаріату; розширити повноваження нотаріусів, наприклад, щодо реєстрації та розірвання шлюбів; забезпечити доступність надання нотаріальних послуг в кожному нотаріальному окрузі країни; здійснити передачу контрольних повноважень

в сфері нотаріату від територіальних органів юстиції до органу професійного самоврядування нотаріусів, тобто Нотаріальної палати України.

Також законопроектом № 5644 пропонується запровадити електронну систему інституту нотаріату, в сучасних умовах вкрай необхідна та актуальна відмова від ведення паперових книг обліку діяльності нотаріусів, автоматизація низки процесів в діяльності нотаріусів, продуктивна та ефективна взаємодія між державними інформаційними ресурсами, ведення в електронній формі нотаріального архіву нотаріусами України.

Міністерство цифрової трансформації України спільно з Міністерством юстиції України та за участю Нотаріальної палати України працює над впровадженням електронних нотаріальних послуг в Україні. Перший етап проєкту – нотаріальні документи з QR-кодом. Для їх перевірки достатньо використати QR-сканер у застосунку Дія. Нотаріальні документи формуються на спеціальних бланках, але сьогодні виникають труднощі з їх виробництвом та логістикою, крім того, є випадки підробок нотаріальних документів навіть на спеціальних бланках. Для того, щоб забезпечити від підробки документів, буде запущено перевірку за QR-кодом на довіреності, договорі оренди транспортних засобів, заяві, на якій засвідчується справжність підпису.

Отже, створення та запровадження Е-нотаріату є необхідною умовою сталого розвитку системи нотаріату в Україні. Нотаріальною палатою України було оголошено Концепцію реформування нотаріату в Україні, частиною якої є запровадження Е-нотаріату. Введення Е-нотаріату допоможе нівелювати корупційні ризики, адже головна мотивація для внесення змін – технологічно спростити фізичним та юридичним особам процес здійснення ними суб'єктивних прав у рамках вчинення нотаріальних дій, покращити рівень захисту таких прав. При цьому буде спрощено як порядок вчинення нотаріальних дій і зберігання та пошук інформації в нотаріальному архіві, так й обмін відповідною інформацією у разі потреби.

Список використаної літератури

1. Нестеренко К. О., Булгакова О. В. Особливості реформування нотаріату в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. № 2 (71). 2020. С. 110–117.

2. Гліопол І. М. Електронний нотаріат: переваги та ризики. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2022. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/19.pdf
3. Льєва Н. В. Нотаріальна форма захисту прав фізичних та юридичних осіб. *Забезпечення прав людини: національний та міжнародний виміри* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10 грудня 2021 року. Вінниця, 2022. С. 199–204.

О. М. Ковальчук

асп., адвокат

науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. В. Льєва

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ ЯК ВАЖЛИВОГО ЕЛЕМЕНТУ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що в українській доктрині адміністративного права змінюється підхід до розуміння сутності адміністративно-правових відносин та виникає необхідність у її модернізації, яка б дозволила спрямувати діяльність суб'єктів владних повноважень, під час виконання покладених на них функцій, у русло максимального забезпечення та сприяння реалізації прав та свобод громадянина. Саме адвокатська діяльність та участь адвоката в адміністративних правовідносинах є важливим елементом у системі захисту законних прав і свобод громадян. В той же час, для реалізації своєї правозахисної діяльності, роль самого адвоката в системі публічного управління повинна регламентуватись законодавчими нормами.

Правовий статус адвоката у нашій державі визначається Конституцією України та чинним законодавством про адвокатуру. Відповідно до ст. 59 Конституції України, кожен має право на професійну правничу допомогу. Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура – зазначається у статті 131-2 Конституції України. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом [1].

Законом України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року вперше було встановлено, що адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним сприяти

захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм іншу юридичну допомогу [2].

І. Є. Марочкін окреслює Закон України «Про адвокатуру» 1992 року як такий, що «значно розширив спектр професійних прав адвокатів, передбачив гарантії адвокатської діяльності, які передусім служать меті надання адвокатуві максимальних можливостей для захисту та представництва прав і законних інтересів громадян України. Вчений наголошував, що цей Закон докорінно змінив роль та місце адвокатури в суспільстві, закріпив підвалини діяльності цього найважливішого правозахисного інституту як дійсно незалежного. Закон України «Про адвокатуру» був першим законом про адвокатську професію у пострадянському просторі, який заклав високий демократичний потенціал функціонування адвокатури способу захисту прав людини в публічно-правовому полі» [3, с. 186].

Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року, «адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом» [4, ст. 2].

Для того, щоб охарактеризувати завдання та функції адвоката в адміністративних правовідносинах, варто звернутись до положень ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якій перераховано такі види адвокатської діяльності: «1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави; 2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; 3) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та інші» [4, ст. 19].

Насамперед, суб'єктами адміністративних правовідносин вважаються органи держави, органи виконавчої влади, а також внутрішні частини їх апарату, органи місцевого самоврядування, адміністрація підприємств, установ, організацій, громадські організації, діяльність яких регулюється нормами закону, а також інші недержавні структури. Проте, окремі недержавні структури також можуть наділятися функціями публічного адміністрування, наприклад, політичні партії, органи нотаріату або органи адвокатського самоврядування. Завданням органів адвокатури в адміністративно-правовому полі може виступати, у передбачених законом випадках, надання безоплатного юридичного обслуговування окремих категорій громадян.

Згідно зі ст. 15 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, визначаються в якості суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги [5, ст. 15]. По суті надання кваліфікованої юридичної допомоги пов'язаної зі здійсненням державою захисту прав і свобод людини й громадянина, відповідно до норм даного закону, перетворюється з права на обов'язок адвоката. Що, в свою чергу, створює необхідність надання відповідних державних гарантій для функціонування адвокатури в адміністративному апараті.

Підсумовуючи, слід зазначити, що адвокатура виконує особливу функцію в системі державного управління – адміністративно-правовий захист прав і законних інтересів громадян. Становлення інституту адвокатури в Україні від початку свого зародження і до сучасності, дозволило сформувати цілий ряд вагомих змін на державницькому рівні. Це й впровадження незалежності адвокатської діяльності від виконавчої та судової гілок влади, забезпечення виконання фінансових зобов'язань державою відносно адвокатів, закріплення правових гарантій професійної діяльності адвокатів та впровадження представництва інтересів фізичних і юридичних осіб на рівні з державою. Також, вищезгадані зміни дозволили органам адвокатського самоврядування існувати в системі публічного управління для створення умов вільної комунікації суб'єктів адвокатської діяльності між собою та з органами публічної влади, міжнародними організаціями, громадянським

суспільством та його членами. Адвокат став тим зв'язуючим елементом у суспільних відносинах, що налагоджує правильний напрямок для плідної співпраці та допомагає дійти компромісу всім суб'єктам адміністративно-правового регулювання. В свою чергу, забезпечення принципів такої взаємодії дозволить знайти баланс між інтересами інституту адвокатури та органами публічного адміністрування для ефективної реалізації основної конституційної функції – забезпечення прав людини.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про адвокатуру : Закон України від 19 грудня 1992 року № 2887-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12#Text> (дата звернення: 09.11.2022).
3. Марочкін І. Є., Сібільова Н. В., Тихий В. П. та ін. Організація судових та правоохоронних органів : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Харків : ТОВ «Одісей», 2007. 528 с.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 10.11.2022).
5. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 10.11.2022).

О. Ю. Криворучко

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. А. В. Смітюх

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ БОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Основним завданням здійснення правосуддя є поновлення порушених прав особи, які гарантуються державою, та запобігання їх порушенню у майбутньому. Тобто, кінцевою метою здійснення розгляду справи судом є винесення справедливого рішення, яке зможе гарантувати особі захист її порушеного права. Саме для

забезпечення цього у ст. 129-1 Конституції України [1] і закріплений принцип обов'язковості виконання судового рішення. На його важливість неодноразово звертав Конституційний Суд України, так, у справі щодо офіційного тлумачення положень п. 2 ч. 2 ст. 17, п. 8 ч. 1 ст. 26, ч. 1 ст. 50 Закону України «Про виконавче провадження» від 26 червня 2013 р. № 5-рп/2013 він зазначив, що: «право на судовий захист є конституційною гарантією прав і свобод людини і громадянина, а обов'язкове виконання судових рішень – складовою права на справедливий судовий захист» [2, абз. 5 пп. 2.1]. Проте іноді неможливість виконання справедливого рішення суду позбавляє його сенсу та знецінює саме право на справедливий суд.

У господарському процесі одним із дієвих механізмів забезпечення виконання судового рішення є інститут забезпечення позову, сутність якого полягає у застосуванні судом ще до моменту винесення рішення по справі спеціальних заходів, направлених на реальне виконання судового рішення в майбутньому у разі задоволення позову. Як зазначається у рішенні Конституційного Суду України від 31 травня 2011 р. № 4-рп/2011: «з метою гарантування виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог у процесуальних законах України передбачено інститут забезпечення позову» [3]. У чинному ГПК України перелік, що складається з 9 можливих видів забезпечення позову, визначений у ст. 137 [4, ст. 137], отже учасники процесу самостійно пропонують Суду саме той спосіб забезпечення позову з переліку, який на їх думку буде повною мірою гарантувати виконання судового рішення у майбутньому.

З одного боку передбачений ст. 137 ГПК України перелік видів забезпечення позову є неповним, бо у п. 10 ч. 1 ст. 137 ГПК, зазначено, що: «позов забезпечується іншими заходами у випадках, передбачених законами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [4, ст. 137], з іншого – особа не може самостійно вигадати захід забезпечення та запропонувати його суду. Проте, аналізуючи судову практику та законодавство України, можна побачити, що з урахуванням змісту галузевих законів, існує безліч специфічних заходів забезпечення позову, передбачених законодавством у сфері

корпоративних відносин, авторського права та Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Що в свою чергу підкреслює прогресивність цього інституту та необхідність його постійного оновлення з урахування нових правовідносин, які з'являються з розвитком суспільства та економіки.

При цьому, важкою для розуміння та досить спірною є та межа, яка відділяє забезпечення прав позивача на виконання судового рішення у майбутньому від невиправданого обмеження прав осіб, щодо яких воно застосовується. Вжиття заходів забезпечення позову здійснюється на розсуд суду першої інстанції, який повинен, використовуючи широку дискрецію, самостійно оцінити докази і доводи сторони щодо співмірності запропонованого заходу забезпечення із вірогідністю невиконання судового рішення. Додатково складність полягає у тому, що суд повинен зробити це досить швидко аби результат такого забезпечення був дієвим, тобто ще до того, як відповідач зможе здійснити дії, направлені на приховання спірного майна, за рахунок якого може бути здійснена реальна реалізація судового рішення.

З часу оновлення цього інституту у ГПК України у 2017 році, щороку виникає все більше унікальних ситуацій та справ, сутність яких потребує застосування позивачем інституту забезпечення позову та які не в повній мірі врегульовані процесуальним законодавством, що в свою чергу породжує необхідність як аналізу нової судової практики так і розробок доктрини, які зможуть швидко вирішувати актуальні проблеми питання, заповнюючи прогалини законодавства, яке не завжди встигає за розвитком суспільства та правовідносин. Актуальність дослідження питань забезпечення позову зумовлена тим, що цей інститут без перебільшень можна вважати однією з найважливіших гарантій права на справедливий суд, яка гарантувати створює передумови втілення у реальність судового рішення, спрямованого на захист прав або оспорюваних інтересів особи. При цьому складність цієї теми полягає як у абстрактності та неконкретизованості деяких норм, так і у постійному пошуку справедливого балансу між інтересам всіх сторін провадження.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1998 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення положень п. 2 ч. 2 ст. 17, п. 8 ч. 1 ст. 26, ч. 1 ст. 50 Закону України «Про виконавче провадження» від 26 червня 2013 р. № 5-рп/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005р710-13#Text>
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Сінюгіної Ірини Іванівни від 31 травня 2011 р. № 4-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004р710-11#Text>
4. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 No 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n3437>

В. С. Куля

асп., адвокат

науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. В. Ільєва

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ УСІХ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ

Провідне значення для забезпечення справедливості адміністративного судочинства, забезпечення неупередженості суду, наявності співмірних прав і обов'язків учасників судового процесу має нормативне закріплення принципів адміністративного процесу України. Ключовим та центральним серед них є принцип рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, що обумовлюється завданням адміністративного судочинства закріпленим у ст. 2 КАС України.

Актуальність досліджуваного питання зумовлена відсутністю єдиного доктринального підходу до визначення поняття, досліджуваного нами принципу, при тому у зв'язку зі стрімкою зміною орієнтації правової системи України до систем права європейських країн, укоріненням практики Європейського Суду з прав людини та покладенням європейських цінностей, як основ української системи права, виникає необхідність у вдосконаленні визначення

поняття принципу рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, з метою практичного забезпечення дотримання прав та свобод фізичних та юридичних осіб.

Ч. 3 ст. 2 КАС України визначає, що основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення [1, ст. 2].

На нашу думку, одним із головних та фундаментальних принципів, на яких має будуватись адміністративне судочинство, є принцип рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом. Також, слід зазначити, що досліджуваний принцип є багатоскладовим. Він витікає з конституційного принципу рівності прав і свобод людини та рівності громадян перед законом, загальних принципів правосуддя та накладається на специфіку адміністративно-процесуальних відносин (де суб'єкти за своїм процесуальним статусом, закріпленими правами та обов'язками є нерівними за своєю суттю, проте мають бути рівними у засобах та способах їх здійснення і захисту).

В. В. Городовенко вказує, що «зміст цього принципу в адміністративному судочинстві розкривається в таких елементах: а) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак; б) рівність процесуальних прав щодо доведення своєї правової позиції перед судом; рівність обов'язків, які випливають із процесуального законодавства; в) застосування судом матеріального і процесуального закону однаково для всіх незалежно від правового і соціального статусу особи, фактичних і юридичних обставин справи; г) існування

єдиної для всіх судової системи, яка передбачає можливості розгляду справи по суті та оскарження рішення у справі у вищих судах» [2, с. 185–186].

М. В. Ковалів та І. Б. Стахура вважають, що «принцип рівності учасників процесу перед законом і судом визначає відсутність будь-яких обмежень та надання переваг з боку суду учасникам процесу щодо реалізації їх матеріальних та процесуальних прав, а також застосування законів щодо правовідносин, учасниками яких вони є» [3, с. 180].

В. Б. Пчелін зазначає, що «принцип рівності під час організації адміністративного судочинства означає, що всі суб'єкти таких правовідносин у рівній мірі можуть використовувати надані їм права, незалежно від будь-яких ознак їх правосуб'єктності» [4, с. 91].

На думку О. І. Корчинського «даний принцип спрямований на вирівнювання становища приватної особи у відносинах із публічною адміністрацією, адже при чіткому визначенні прав і обов'язків приватної особи та адміністративного органу в адміністративній процедурі обидва суб'єкти «зв'язані» законом. Вчений вважає, що принцип рівності перед законом означає і рівність різних приватних осіб перед законом, оскільки однакові адміністративні справи повинні вирішуватись однаково» [5, с. 106]. Як ми бачимо, вищезгаданими науковцями поняття досліджуваного принципу не надається, а лише здійснюється спроба розкрити його суть через зміст.

Таким чином, в результаті дослідження ряду певних доктринальних підходів до визначення поняття рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом було з'ясовано, що єдиного наукового абсолюту та єдиної згоди стосовно цього поняття не має. На сьогодні, наявна необхідність виведення належної дефініції даного поняття в широкому та вузькому сенсі, що потребує окремого теоретичного дослідження всіх аспектів даного поняття, яке в підсумку матиме базисне значення для подальших доктринальних пошуків та правозастосовної практики.

Список використаної літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 35–36. № 37. Ст. 446.

2. Городовенко В. В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 178–186.
3. Ковалів М. В., Стахура І. Б. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 174–184.
4. Пчелін В. Б. Поняття та значення принципів організації адміністративного судочинства. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2016. № 4. С. 88–93.
5. Корчинський О. І. Правові засади організації адміністративного судочинства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Львів, 2018.

О. І. Миколенко
д.ю.н., проф.

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕДУРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Розвиток юридичної науки та законодавства мають тісний зв'язок між собою. Відомо, що наукова думка активно впливає на розвиток національного законодавства, в тому числі, адміністративного процедурного законодавства. В свою чергу, розвиток національного законодавства суттєво впливає на тенденції розвитку наукової думки про адміністративну процедуру, її види, про адміністративні процедурні правовідносини і ін. Втім, правовій системі України відомі випадки, коли в національному законодавстві закріплювались окремі терміни і навіть цілі правові інститути, які не проходили через «жорнова» наукового обговорення. Наприклад, унікаючи наукового обговорення в Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України) були закріплені поняття «публічна служба» та «адміністративний договір». Власне з позицій співвідношення науки та законодавства хочемо розкрити особливості розвитку адміністративного процедурного законодавства.

Поки науковці спорили про те, як співвідносяться між собою поняття «адміністративний процес» та «адміністративна процедура» (період з 1991 року по 2014 рік), національне законодавство потроху закріплювало процедури реалізації окремих публічних прав і свобод осіб, наприклад:

– з 1996 року Закон «Про звернення громадян» [5] закріплює процедуру подання та розгляду в адміністративному порядку пропозицій (зауважень), заяв (клопотань) та скарг до організацій, що є суб'єктами публічного і приватного права;

– з 2003 року Закон «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [3] передбачає процедуру державної реєстрації громадських формувань, фізичних осіб – підприємців і юридичних осіб;

– з 2011 року Закон «Про доступ до публічної інформації» [4] закріплює процедуру отримання публічної інформації від суб'єктів владних повноважень, суб'єктів господарської діяльності та інших розпорядників інформації;

– з 2012 року Закон «Про адміністративні послуги» [1] передбачає процедуру надання адміністративних послуг за зверненнями фізичних і юридичних осіб до суб'єктів публічного управління.

Тобто, в період з 1991 по 2014 роки адміністративне процедурне законодавство України виникло і розвивалося в умовах відсутності чітких науково обґрунтованих орієнтирів. Потреби практики вимагали від законодавця оперативної реакції, який, в свою чергу, пропонував суспільству процедури, що на момент прийняття нормативно-правового акту були доступні як для суб'єкта, який забезпечує процедуру, так і для фізичних та юридичних осіб, що через цю процедуру реалізують свої публічні права і свободи. Отже, в цей період не відбувалася уніфікація адміністративних процедур, про яку весь час говорять адміністративісти.

Слід зазначити, що з кінця 90-х років велася активна робота з розробки Адміністративно-процедурного кодексу України. Втім, ця законотворча і кодифікаційна діяльність з об'єктивних та суб'єктивних причин, на яких не будемо детально зупинятись, так і не була доведена до логічного завершення. З 2016 року Міністерство юстиції України розпочало лобювання проекту Закону «Про адміністративну процедуру», а 17 лютого 2022 року цей нормативно-правовий акт був прийнятий Верховною Радою України [2].

Здавалося б, практики та науковці отримали довгоочікувану уніфікацію адміністративних процедур. Втім, виникла ситуація, яка свого часу була в перші роки після прийняття КАС України, – наявність чисельних прогалин в правовому регулюванні, які обумовлені

відсутністю прогностичного мислення у розробників законопроектів. Останні двадцять років законодавець все частіше займається не законодавчою діяльністю, а «нормативним експериментаторством». Суспільству пропонується з практичної та теоретичної точки зору «сирий нормативно-правовий акт», який віддалений від специфіки процедур, що існують в окремих сферах діяльності суб'єктів публічного права. Практика одразу ж негативно відреагує на недосконалість і неефективність окремих положень Закону «Про адміністративну процедуру». Ці негативні факти регулювання адміністративних процедурних відносин будуть накопичуватись до певної критичної маси і лише потім почнуть акумулюватись, оброблятись і аналізуватись для внесення змін у національне законодавство. Можна навіть передбачити стадії трансформації Закону «Про адміністративну процедуру» в майбутньому:

а) «сирий закон», тобто нормативно-правовий акт, який віддалений від потреб практики та позбавлений прогностичного наукового обґрунтування;

б) «підлатаний закон», тобто нормативно-правовий акт, у змісті якого поспіхом прибрали прогалини і суперечності, але який продовжує залишатись неефективним на практиці;

в) «ідеальний закон», тобто нормативно-правовий акт, який враховує всі нюанси практики та має серйозне теоретичне підґрунтя.

На нашу думку, Закон «Про адміністративну процедуру» лише через 10–15 років добереться до третьої стадії трансформації. Якщо ж Верховна Рада України перестане займатись «нормативним експериментаторством» і повернеться до свого природного виду діяльності – законодавчої діяльності, то українське суспільство зможе отримати «ідеальний закон» вже через 1,5–2 роки.

Список використаної літератури

1. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. Ст. 409.
2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263.

4. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
5. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

О. О. Пузирний

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф., О. І. Миколенко

ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Україна – європейська держава, яка обрала свій шлях розвитку правової системи беручи за основу принципи демократії та верховенства права. Як і інші демократичні правові держави, наша держава визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність [1, ст. 3]. Крім інших основоположних засад, Конституція України гарантує, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. [1, ст. 3]. З метою забезпечення існування вищезазначених основоположних принципів та їх реального виконання, в Україні діє досить велика кількість інститутів, переважна більшість яких входить до її складу, та є державними. Однак, існують інститути, які своїм завданням хоча і передбачають забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини, втім не відносяться до державного механізму.

На нашу думку, одним із яскравих прикладів таких інститутів є адвокатура, яка відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом [2, ст. 2].

Неможливо не погодитись з А.В. Козьміних, яка зазначає, що «адвокатура, так би мовити, функціонує на стику громадянського

суспільства і держави, вона, являє собою – своєрідний «буфер», що балансує інтереси громадянського суспільства з потребами і можливостями держави» [3, с. 231].

На нашу думку, значний інтерес, становить правовий статус адвоката в адміністративному судочинстві, адже, за своєю суттю воно тісно пов'язане з врегулюванням спорів у публічно-правовій сфері. Такий інтерес пов'язаний з тим, що однією зі сторін у адміністративному судочинстві майже завжди виступає орган державної влади або приналежний до органів місцевого самоврядування суб'єкт. А той факт, що адвокатура не відноситься до державних органів, чи органів місцевого самоврядування, значно розширює можливості для належного захисту осіб, які звертаються за правовою допомогою.

З урахуванням вищезазначеного, з метою детального аналізу поставленого питання, на нашу думку, перш за все необхідно визначитись з самим поняттям правового статусу. На даний час, досить велика кількість науковців висловила свої підходи та погляди на суть даної категорії. За загальною думкою, правовий статус являє собою сукупність прав та обов'язків. М.В. Кравчук визначає правовий статус особи, як сукупність або систему всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене в чинному законодавстві та інших формах права [4, с. 86–87]. Інколи в науковій літературі стверджується, що правовий статус слід розуміти як комплексну інтеграційну категорію, що відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи і суспільства, громадянина і держави, індивіда та колективу, а також інші соціальні зв'язки. Втім, в адміністративному праві С.В. Ківалов та Л.Р. Біла визначають правовий статус осіб, як комплекс їхніх прав і обов'язків, що закріплені нормами адміністративного права, а також гарантії захисту цих прав і обов'язків [5, с. 272].

Отже, з урахуванням поглядів вчених на дану категорію, вважаємо, що структура правового статусу завжди складається з суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. В залежності від суб'єкта права перелік елементів, які складають його правовий статус, може збільшуватись. Наприклад, правовий статус суб'єкта владних повноважень складається з цілей, завдань, функцій, предмету

відання та повноважень. При цьому, повноваження є синтезом прав та обов'язків суб'єктів владних повноважень. Коли мова йде про адвоката як учасника адміністративного судочинства, то його правовий статус має два рівні правового регулювання:

1) спеціалізоване національне законодавство, а саме адміністративне процесуальне законодавство, закріплює процесуальні права та обов'язки, що реалізує адвокат в межах адміністративного судочинства (ст.ст. 47, 60 КАС України);

2) загальне національне законодавство, а саме Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», закріплює професійні права і обов'язки адвоката, які адвокат може реалізовувати і в межах адміністративного судочинства (ст.ст. 20, 21, 22 Закону).

Враховуючи специфіку участі адвоката в адміністративних процесуальних правовідносинах, хочемо зазначити, що правовий статус адвоката в адміністративному судочинстві – це права та обов'язки адвоката, які, по-перше, передбачені нормами загального і спеціального національного законодавства та, по-друге, реалізуються адвокатами під час їх участі в адміністративному судочинстві.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
3. Козьмініх А.В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в сучасній науці. *Актуальні проблеми політики*. 2009. Вип. 36. С. 228–235. URL: [http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/147/app-36_Kozminuh_A_V_\(228-235\).pdf](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/147/app-36_Kozminuh_A_V_(228-235).pdf)
4. Кравчук М.В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. 3-тє вид., змін. й доповн. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 247 с.
5. Ківалов С.В., Біла Л.Р. Адміністративне право України : навч.-метод. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. Одеса : Юрид. л-ра, 2002. 312 с.

Розділ 2 ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

І. В. Борщевський
к.ю.н., доц.

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасне українське законодавство встановлює основні засади формування та розвитку правового виховання, правосвідомості та правової культури особистості як основи громадянського суспільства, що в свою чергу потребує перетворення проблем правової соціалізації у загальну задачу теорії права у зв'язку з тим, що у теперішній час ніякий інший соціально-правовий інститут не має можливостей та ресурсів для виконання цієї важливої функції соціалізації права.

Етимологія слова «соціалізація» походить від латинського “socialis”, що означає суспільний. Термін «соціалізація» вперше вводить у науковий обіг у середині XIX століття видатним представником французької школи соціології Емілем Дюркгеймом. Будучи представником соціологічного позитивізму та розглядаючи суспільство як частину природи, що досягла найвищої точки свого розвитку Е. Дюркгейм пов'язує поняття соціалізації з проблемами функціонування колективної свідомості і перш за все з передачею від покоління до покоління соціальних норм і традицій. На його думку, право, мораль, релігія є духовними соціальними фактами, колективними уявленнями та звичками, що нібито нав'язуються індивідууму в примусовому порядку. Індивіди, в свою чергу, пристосовуються до них, оскільки ці явища є колективними способами дії або мислення, що реально існують поза індивідуумами – це речі,

що володіють своїм власним існуванням. Індивід знаходить їх абсолютно готовими і не може зробити так, щоб їх не було або, щоб вони були іншими, ніж вони є [1, с. 7–8].

На думку Т.Г. Роганової, правова соціалізація виступає як невід’ємна складова загальної соціалізації особистості та визначає її як перманентний процес залучення людини до правовідносин, формування в неї правосвідомості та правомірної поведінки. Головний результат процесу правової соціалізації полягає у формуванні правової культури. Результативність правової соціалізації визначається кореляцією між дією об’єктивних чинників цього процесу та суб’єктивним чинником – правовим формуванням, а також здатністю суб’єктів формування органічно поєднувати раціональні й емоційні чинники правовиховної діяльності. Найважливішими завданнями в процесі правового формування є виправлення деформацій правосвідомості окремих осіб, подолання правового нігілізму. Головним критерієм ефективності правового формування є відповідність правової свідомості та правової поведінки особистості діючим у суспільстві нормам права [4, с. 124, 126].

Загалом, слід погодитись з думкою І. Жаровської, яка чітко вказує на важливість дослідження правової соціалізації особистості у сучасних умовах розвитку держави та суспільства. Сучасне державознавство, акцентує на тому, що необхідний двосторонній тісний консенсусний діалог між державною та громадянським суспільством, тому актуальними проблемами сьогодення є не тільки формування правової держави, але й пов’язане з ним питання підвищення правової культури суспільства. Для успішного реформування судової, конституційної та адміністративної системи необхідно мати в арсеналі належну основу, чим і є розвинений інститут громадянського суспільства. В цьому аспекті вагома роль правової соціалізації як процесу та наслідку взаємодії окремої особи та й всього суспільства з правом. Унаслідок ефективної правової соціалізації в широкому контексті відбувається розвиток національної правової системи та державності з високими правовими та демократичними стандартами, утвердження в суспільній свідомості принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини і громадянина, законності, незалежності суду і підкорення його лише закону, ефективної боротьби з корупцією і злочинністю. Вказане

активізує потребу дослідження проблем соціалізації та пов'язаних з ними явищ, таких як правосвідомість, правова культура, правове виховання тощо [2, с. 193–194].

Соціальна робота, що безпосередньо пов'язана з реалізацією стратегічних завдань соціальної політики, зорієнтована не лише на надання соціальної допомоги, але й на створення умов для заохочення молодого покоління до самостійного вирішення власних проблем у правовому полі, повноцінного входження у соціально-правовий простір суспільства, що безумовно підкреслює актуальність обраної теми. Соціальні працівники, фахівці із соціальної роботи, соціальні педагоги, здійснюючи активний вплив на соціальну політику в системі управління соціальними процесами в сучасних умовах, покликані забезпечувати впровадження актуальних, інноваційних тенденцій, цифрових технологій соціально-правового захисту дітей, правової соціалізації молоді [5, с. 373].

Вважаємо, що особливе значення має правова соціалізація підростаючого покоління, яка представляє собою формування та постійне розширення системи соціально-правових зв'язків, розкриття перед особистістю нових можливостей для входження в адекватну та позитивну життєдіяльність суспільства у процесі правового виховання.

О. Парута акцентує на тому, що існує пряма залежність між рівнем позитивної соціалізації молодшого покоління та державно-правовими процесами майбутнього. Загальна культура людства формується шляхом поступального процесу соціалізації, тому пріоритетним питанням наукового аналізу постає проблема оптимального передання ціннісних правових категорій дітям та молоді як суб'єктам, які найбільше потребують залучення держави та громадськості у процес виховання. Вказане питання завжди розглядалося в межах інших гуманітарних наук, зазвичай педагогіки та психології, проте розвиток міжкомплементарної методології зумовив потребу поєднання різногалузевих знань. Право як основний регулятор суспільних відносин безпосередньо детерміноване правореалізувальним суб'єктом, адже від того які внутрішні якості існують у суб'єкта права, будуть залежати особливості виконання, використання та дотримання правових норм [3, с. 93].

Власне правова соціалізація має дві основні особливості. Перша пов'язана зі статусом права в суспільстві, зі статусом правових норм і цінностей стосовно інших норм і цінностей. Тут правова соціалізація тісно пов'язана з проблемою право розуміння, яке дефініціюють як особливий спосіб соціальної діяльності, спрямований на пізнання загальних закономірностей функціонування права, на представлення отриманих знань у формі наукового (логічно й об'єктивно істинного) знання, а також на впровадження сформованих теорій та концепцій як загально визначених підстав правових практик, які реалізують особливі (науково-правові) соціальні інститути і суб'єкти у специфічній формі з використанням спеціального (науково-правового) інструментарію (методу) пізнання.

Друга особливість – це загальнообов'язковість правових норм. У свідомості законодавця правова норма відрізняється від інших соціальних норм, вона застосовується до всіх, претендує на ефективність в реалізації своїх цілей. «Ніхто не може ігнорувати закон», – стверджує принцип, який передбачає відповідальність у разі незнання закону. Водночас цінністю права є те, що знання закону дозволяє кожному відстоювати свої права. Соціалізація особи безпосередньо залежить від людини і виходить первинно з внутрішнього буття цієї людини. Соціалізація не є цілком зовнішнім щодо людини, вона ніби зсередини визначає її свідомість, проникаючи і натуралізуючись в різних формах (мова, етнічність, досвід і практика тощо). Вона виступає найважливішою передумовою і умовою спілкування індивіда як із самим собою, так і з іншими людьми, спрямованого на пізнання і розуміння навколишнього світу [2, с. 194–195].

Список використаної літератури

1. Абрамова В.М. Правова соціалізація особистості як об'єкт теоретико-правового дослідження. *Юридична наука*. 2011. № 3. С. 7–13.
2. Жаровська І. Правова соціалізація на сучасному етапі розвитку правової науки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 193–198.
3. Парута О. Правова соціалізація в шкільному середовищі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2020. Т. 7, № 3. С. 92–97.

4. Роганова Т.Г. Правова соціалізація особистості як процес формування правової культури. *Вісник Луганського національного університету імені тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2015. № 2 (2). С. 123–128.
5. Сизоненко І. Правова соціалізація та правове виховання дітей і молоді засобами цифрових технологій. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2022. Вип. 1. С. 372–383.

В. С. Веремчук

асп.

науковий керівник: д.ю.н., доц. Є. Д. Стрельцова

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ МОРСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНОГО СУДНА

Міжнародне мореплавство є одним із найважливіших видів економічної діяльності держав у Світовому океані, оскільки переважна більшість світового вантажообігу припадає саме на морський транспорт. Затребуваність морського транспорту для світової економіки у поєднанні із науково-технічним прогресом зумовлює виникнення нових та перспективних проєктів торговельних суден і судноподібних конструкцій, включаючи плавучі морські платформи, безпілотні морські транспортні засоби, безпілотні торгові судна тощо. Значною проблемою вбачається відсутність чіткого визначення міжнародно-правового статусу морського торговельного судна: у різних «морських» конвенціях поняття «судно» має відмінності, оскільки з огляду на предмет регулювання цих конвенцій є доцільним поширення правового режиму судна на нетипові конструкції.

Найбільш широке тлумачення статусу судна передбачене п. «а» ст. 1 Міжнародної конвенції про рятування 1989 року, згідно з яким судно «означає будь-яке судно чи плавучий засіб чи будь-яку структуру, здатну здійснювати плавання» [1, ст. 1].

Тим часом, Конвенція про Міжнародні правила попередження зіткнення суден у морі 1972 року (МППЗС-72) у п. «а» Правила 3 відносить до поняття судна усі види плавучих засобів, включаючи гідролітаки, якщо вони пересуваються водною поверхнею [2].

У ст. 2 Міжнародної конвенції про запобігання забрудненню з суден 1973 року судно визначається як «експлуатоване у морському середовищі судно будь-якого типу та охоплює судна на підводних крилах, судна на повітряній подушці, підводні судна, плавучі засоби, а також стаціонарні або плавучі платформи» [3, ст. 2]. Вказана конвенція відносить до категорії «судно» стаціонарні платформи, які не є плавучими засобами, таким чином, не визнаючи плавучість обов'язковим критерієм морського судна.

У ч. 1 ст. 15 Кодексу торговельного мореплавства України здебільшого вказується функціональне призначення торговельного судна – «самохідної чи несамохідної плавучої споруди, що використовується: для перевезення вантажів, пасажирів, багажу і пошти, здійснення рибогосподарської діяльності, розвідки і добування корисних копалин, пошуку і рятування людей, які зазнали лиха на морі, буксирування інших суден та плавучих об'єктів, здійснення аварійно-рятувальних, навігаційно-гідрографічних, гідротехнічних робіт, обслуговування суден і пасажирів у морському порту (морському терміналі), піднімання майна, що затонуло в морі» [4, ст. 15].

На доктринальному рівні цікавим є визначення статусу морського судна за допомогою «трифакторного підходу», запропонованим Джеффом Немерофськи. Так, автор пропонує вважати судном будь-який транспортний засіб, який задовольняє трьома параметрами: здатності пересуватися по воді, призначенні для перевезення пасажирів, вантажу чи обладнання суднохідними водами та перебування судна «у плаванні», що означає його придатність до експлуатації за призначенням, у тому числі під час простою у порту чи перебування на ремонті [5, с. 727–731].

Ванван Син та Лінг Чжу приділили уваги визначенню статусу судна з урахуванням досягнень технологічного прогресу. Під поняттям «торговельне судно» автори пропонують розуміти «плавучий засіб, що використовується для перевезення пасажирів, вантажу та здійснення економічної діяльності. Плавучі платформи та бурові судна слід розглядати як судна, коли вони плавають у водах». Натомість, більшість безпілотних плавучих апаратів слід вважати судовим обладнанням, яке може лише відображати статус материнського судна, при цьому вони зобов'язані дотримуватись правил безпеки судноплавства [6, с. 129].

На підставі дослідженого матеріалу ми пропонуємо вважати обов'язковими ознаками морського торговельного судна його *плавучість* (здатність пересуватися водними шляхами), *функцію здійснення судноплавства*, *відповідність міжнародним технічним вимогам та призначення для здійснення економічної діяльності*. Таким чином, на нашу думку, морським торговельним судном з міжнародно-правової точки зору слід вважати плавучу конструкцію, яка відповідає міжнародним технічним вимогам та призначена для здійснення торговельного мореплавства на водних шляхах, у тому числі із дистанційним керуванням, без наявності екіпажу (безпілотне судно). Водночас, гідролітак, хоча й має ознаки судна та зобов'язаний дотримуватись правил безпеки судноплавства під час пересування водною поверхнею, однак не може вважатися судном з огляду на його основну функцію – здійснення польотів в атмосфері.

Список використаної літератури

1. Міжнародна конвенція про рятування 1989 року : Міжнародна морська організація ; Конвенція, Міжнародний документ від 28.04.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_045#Text
2. Конвенція про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі 1972 року : Міжнародна морська організація ; Конвенція, Міжнародний документ від 20.10.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_137#Text
3. Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 року : Міжнародна морська організація ; Конвенція, Міжнародний документ від 02.11.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009#Text
4. Кодекс торговельного мореплавства України: Закон, Кодекс від 23.05.1995 № 176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Nemerofsky J. What Is a Vessel – A Three Prong Approach. *Clev. St. L. Rev.* 1998. № 46. URL: <https://engagedscholarship.csuohio.edu/clevstlrev/vol46/iss4/5/>
6. Wangwang Xing, Ling Zhu. A functional approach to reassessing the legal status and navigational rights of ships and ship-shaped structures. *Transport Policy.* 2021. Vol. 106. Pp. 120–130.

О. Д. Гринь

к.ю.н., доц.

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЯК ФАКТОР ВДОСКОНАЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА

Досліджувана тема є актуальною, оскільки вивчення питання про вдосконалення суспільства завдяки правосвідомості неможливе без дослідження ставлення його суб'єктів до права як одного з регуляторів суспільної поведінки, з яким люди стикаються у будь-якій сфері своєї діяльності.

Своєю чергою, правосвідомість – це сукупність оціночних думок та настанов, що визначають ставлення суб'єктів соціальних відносин (соціальних груп, окремого громадянина або суспільства загалом) до права й чинного законодавства, а також практика його застосування, правових (або неправових) звичаїв, ціннісних орієнтацій, які регулюють людську поведінку в юридично значущих ситуаціях.

Правосвідомість, як і правова культура, виникає не сама по собі, а як результат процесу правової соціалізації особи, під яким розуміється входження індивіда в правове середовище, послідовне набуття ним правових знань, його залучення до правових цінностей і культурних надбань суспільства, процеси їх втілення у правомірній поведінці суб'єкта, його правовій активності [1, с. 425]. Це, насамперед, нове правове мислення, компонент нової правової й загальної культури людини й суспільства, що охоплює майже всю систему уявлень, знань, ідей, оцінок, почуттів людини й окремих соціальних груп про нове право, законодавчі акти, про практику реалізації правових норм, правомірність або протиправність тих чи інших учинків, рішень тощо. Отже, за допомогою правосвідомості здійснюється взаємодія людини із законом, правом, а через них – з економікою, політикою, умовами життя, побутом [2, с. 115].

Тобто правосвідомість відображає правову дійсність, що склалася за конкретно-історичних умов у тій чи іншій країні, але водночас впливає на функціонування й розвиток правової системи. Вона є активним елементом системи правового регулювання суспільних відносин – право не може регулятивно впливати інакше

як через людей, безпосередньо впливаючи на їхню свідомість. За посередництвом правових ідей та теорій, почуттів та емоцій норми права, інші правові явища оцінюються з погляду життєвих потреб та інтересів людей і суспільства, справедливості, формуються установки на правову поведінку, уявлення щодо критеріїв ефективності правового регулювання, шляхів реформування та удосконалення законодавства, судово-правової системи, юридичної практики [1, с. 425].

Схильність особистості дотримуватися в своїй поведінці прийнятих в суспільстві соціальних норм, виконувати рольові обов'язки і готовність свідомо прийняти відповідальність за свої дії відображає так звану соціальну відповідальність (правосвідомість). Це підкреслює в своїх роботах В.О. Сухомлинський, наголошуючи на здатності особистості самостійно формулювати етичні обов'язки і здійснювати самоконтроль, а також здійснювати втручання в навколишній світ [3, с. 3].

Отже, правосвідомість регулює відносини у громадянському суспільстві завдяки своєму високому рівню, якому відповідає усвідомлення людиною важливості співвідношення всіх своїх дій з інтересами інших членів цього суспільства, неписаними його законами, а також приписами правової держави.

Саме у межах правосвідомості формуються такі правові цінності, як справедливість, рівність, свобода, честь, гідність, що впливають на розвиток усієї правової системи держави та громадянського суспільства зокрема. Завдяки розвинутій правосвідомості людина громадянського суспільства здатна осмислювати та оцінювати правову дійсність, яка її оточує, приймати рішення та вчиняти дії, які мають правові наслідки. Від демократизації правосвідомості залежить розвиток громадянського суспільства.

Особливістю правосвідомості у межах розвинутого громадянського суспільства вважається те, що вона ґрунтується не стільки на очікуванні того, що інші, а особливо держава, можуть зробити для окремого громадянина, щоб здійснити його суб'єктивні права та свободи, а на виявленні ним власної ініціативи в плані їхньої законної реалізації. У правосвідомості можна виділити такі складові елементи, як знання правових норм, законів, конституції, ціннісне ставлення до правової організації конкретного суспільства,

що може передбачати критику чинного права й інші ціннісні орієнтації в цій галузі, стосовно наявної системи права, що спрямовані на визнання можливості зміни існуючої системи права [1, с. 426].

Виступаючи як суспільно-організуюча сила, норми права являють собою вже не процес ідеального відбитка суспільних відносин, не просто принцип поведінки у свідомості людей. Це загальнообов'язкове правило дій для всіх членів суспільства, незалежно від того, чи збігаються вимоги правових норм із поглядами всіх індивідів чи ні. Наказовий характер норми права як специфічної інституції соціально-правової комунікації надає їй більшого авторитету, ніж просто думки – їй властиві ті або інші чітко визначені санкції. Вже сам авторитет норми або ж наявність у ній санкцій можуть за певних умов забезпечувати правослухняне поведіння людей без застосування в кожному випадку примусової сили держави [4, с. 14].

Рівень розвитку правосвідомості українського суспільства визначається здатністю громадян до правової самоосвіти. Якщо громадянин не знає своїх прав, їм легше маніпулювати, впливати на нього у неправовий спосіб. Разом з тим, фахівці цілком слушно зауважують, що всі закони знати практично неможливо, тим більше для громадянина, який не є юристом за фахом. Тому виникає потреба виділити ті сфери й положення законодавства, що становлять найбільший інтерес для громадянина та дають йому можливість орієнтуватися у чинному законодавстві й впливати на державотворчі процеси. До них слід віднести: права й обов'язки людини стосовно держави та суспільства; права та обов'язки громадянина, що пов'язані з його професійною діяльністю; основи конституційного ладу; принципи й загальні правила функціонування різних гілок влади [5, с. 36].

Отже, вдосконалення суспільства неможливе без належного рівня правосвідомості населення. Саме особливості й характер суспільної правосвідомості є тими чинниками, що визначають якість і темпи державотворчих процесів. Правосвідомість є основою для формування громадських вимог щодо якості парламентаризму, належної правової культури можновладців, підвищення ефективності діяльності правоохоронної та судової систем та ін.

Список використаної літератури

1. Попадинець Г. О. Правосвідомість і правова культура як чинники становлення громадського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 850. С. 422–427.
2. Соколовський О. О. Правосвідомість як необхідний елемент підвищення рівня розвитку суспільства й становлення правової держави. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 20. С. 115–119.
3. Підчасов Є. В. Правосвідомість як форма соціалізації особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія: Психологія. 2012. Вип. 42 (2). С. 114–126. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2012_42\(2\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2012_42(2)_16)
4. Андреев Д. Правосвідомість у структурі соціально-правової комунікації. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 11–16.
5. Калиновський Ю. Суспільна правосвідомість у державотворчому процесі України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2016. № 2. С. 30–40.

С. С. Дісюк

асп.

науковий керівник: д.ю.н., доц. Є.Д. Стрельцова

ОСНОВНІ ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЯПОНІЇ

Актуальність досліджуваного питання обумовлена декількома чинниками: у зв'язку з розвитком українсько-японських відносин, що постійно розширюються, історико-культурними особливостями Японії виник наш науковий інтерес й до правової системи Японії, яка пройшла довгий шлях свого формування і визнана однією з найдосконаліших; до того ж ця тема співзвучна науковій темі кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного, одним з напрямів досліджень якої є розвиток та вдосконалення національної правової системи, зокрема, й через взаємодію з іноземними правовими системами.

Сучасна правова система Японії є гібридом континентального та американського права [1]. Утім, правова система Японії, сягаючи витоків 250 р. до н. е., формувалася упродовж багатьох століть. Зокрема, коаліція деяких могутніх племен, керованих звичаями,

почала об'єднувати Японію як державу ще в V столітті. Поступово було організовано централізований режим на чолі з імператором. Проте закон все ще залишався неписаним [2].

Перші спроби кодифікації закону розпочалися у другій половині VII століття: саме у цей період було започатковано писемне право Японії, яке базувалося на запозиченій китайській правовій системі [3]. У зв'язку з цим слід зазначити, що загалом правова система давньої Японії розвивалася під впливом філософських, культурних і юридичних концепцій Китаю протягом VII–X століття. У цей період розвитку правової системи Японія перейняла ієрогліфічну писемність, буддизм і конфуціанські тексти. За зразком китайських кодексів були прийняті перші законодавчі акти – «Конституція Сьотоку» (604), «Маніфест Тайка» (646), «Тайхо ре» і «Тайхо рицу» (701–702), метою яких було створення єдиної централізованої системи управління країною на чолі з імператором [4, с. 356–357]. Водночас, задля забезпечення відповідності запозичених положень японським реаліям, до перших японських кодексів були включені як давні звичаї, так і нові практики [2].

Японське право періоду X–XV ст. відзначалося співіснуванням декількох правових систем. Так, у роки Камакурського сьогунату (1185–1333) співіснували три правові системи: право *куте хо*, яке застосовувалося імператорським двором у землях придворної знаті й до її людей; право *хондзе хо*, що діяло в кожному маєтку; право *буке хо*, яке поширювалося на землі й людей, підвладних сьогуну, і відіграло головну роль [4, с. 357]. Тогочасні впливові дворяни отримали свого роду екстериторіальну юрисдикцію та створювали власні закони у своїх величезних маєтках. Цей правовий плюралізм ще більше посилювався, коли воїни, які були охоронцями садиб дворян, почали вимагати власного правління над садибами та створювати власні закони. Хоча офіційні закони, прийняті імператорським судом, все ще були номінально дійсними по всій країні, їхня ефективність була значно обмежена [2].

У період XV–XIX ст. країна перебувала під владою сьогунів сім'ї Токугава (1603–1867). Поступово в країні сформувалася загальна судова система; суди розглядали головним чином публічно-правові суперечки; цивільні конфлікти вирішувалися переважно за допомогою позасудових примирливих процедур на основі звичаєвого права [4, с. 357–358].

Варто зазначити, що остаточне об'єднання Японії відбулося лише наприкінці XVII століття, після громадянської війни, могутнім воїном Хідейосі Тойотомі. Саме у цей період було прийнято закони, які мали значну національну силу. Після короткого правління Тойотомі до влади прийшов Ієясу Токугава, який заснував сьогунат, що проіснував п'ятнадцять поколінь, і завершив уніфікацію закону. Хоча сьогунат Токугава надав воєначальникам як законодавчі, так і судові повноваження на їхніх територіях, він обмежив законодавчі повноваження воєначальників межами, встановленими його власними законами [2].

Упродовж періоду починаючи з середини XVII століття і до середини XIX століття японське право розвивалося без іноземного впливу і набувало деяких відмінних рис, що було обумовлено політикою ізоляції країни: з одного боку, право епохи Токугава залишалось переважно адміністративним правом, яке сьогунат використовував для підтримки національної єдності; з іншого – здебільшого у формі прецедентів; були розроблені детальні правові норми щодо забезпечених позик, комерційних векселів тощо. Однак в ідеологічному аспекті підґрунтям було те, що закон був доступний громадянам лише через доброзичливість правителів [2].

З 1867 р. розпочинається новий період – «Реставрація Мейдзі» – розвитку Японії в цілому та модернізації її правової системи, чому сприяли закінчення політики ізоляції і зміна політичної влади. Уряд Мейдзі переглянув не вигідні договори, які свого часу уклав попередній уряд із Сполученими Штатами Америки та європейськими країнами, відрядив по всьому світу чиновників для вивчення сучасного західного права, особливо – французького права.

У 1889 році, за зразком Конституції Пруссії, було прийнято Конституцію Імператорської Японії (Конституція Мейдзі), яка поєднала в собі ідеї японського імператорського ладу з принципами західно-європейського конституціоналізму. Отже, Японія стала сучасною конституційною монархією [2]. Згідно з Конституцією Мейдзі, суверенітет належав імператору, а всі урядові органи, включаючи суд, вважалися лише помічниками імператора; імперський сейм міг довільно обмежувати конституційні права народу [2].

Держава вступила у фазу глибокого перетворення правової системи на основі рецепції романо-германського права. Французький

професор Буассонад розробив для Японії кримінальний і кримінально-процесуальний кодекси, які набрали чинності в 1882 р. [4, с. 358]. Під впливом німецької та французької правових систем наприкінці було розроблено Цивільний кодекс (1898 р.); Цивільний процесуальний кодекс, Закон про судоустрій (1890 р.); Торговельний кодекс (1899 р.); в сімейне і спадкове право була включена велика кількість інститутів німецького права.

Черговий період реформування правової системи Японії пов'язаний з поразкою Японії у Другій світовій війні, її знаходження під владою американської військової адміністрації, що сприяло значному впливу американського права на правову систему Японії, формуванню нового законодавства країни: цей процес дістав назву «американізація японського законодавства» [5, с. 320]. Зокрема, було складено та прийнято нову Конституцію Японії (1946 р.) [6], у якій проголошувалося, що суверенітет належить народу, а імператор є лише символом держави та єдності народу, конституційні права – непорушними [2]. Отже, оновлена Конституція заклала основи сучасної правової системи Японії.

Водночас, на розвиток та формування сучасної правової системи Японії значною мірою вплинуло й міжнародне право. Так, серед джерел японського права укладенні міжнародні договори та встановлені міжнародно-правові норми мають вищу юридичну силу, аніж закон.

Отже, на підставі вищенаведеного можна зробити висновок, що протягом свого розвитку, під впливом політичних, економічних, культурних чинників сучасна правова система Японії пройшла непрості етапи свого формування: від неписаного права – до високорозвинutoї, свого роду «гібридної» правової системи, яка наслідує як модель романської і германської правових систем (Німеччини та Франції), так і правової системи США (так звана «американізація японського права»).

Список використаної літератури

1. Okuhara K. Researching Japanese Law. Globalex. 2019. URL: https://www.nyulawglobal.org/globalex/Japan1.html#_edn1 (дата звернення 06.11.2022).
2. Abe M, Nottage L. Japanese Law: An Overview. 2008. JPLRes 1 (27 March 2008). URL: <http://www.asianlii.org/jp/other/JPLRes/2008/1.html> (дата звернення 07.11.2022).

3. Hiroshi O. The History of Modern Japanese Law. Japanese Law, 3rd edn (Oxford, 2009; online edn, Oxford Academic, 1 May 2009). URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199232185.003.0002>. (дата звернення 08.11.2022).
4. Олійник О. М. Формування правової системи Японії. *Питання Сходознавства в Україні* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Харків, 28 берез. 2019 р.) Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна ; Харків. нац. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019. С. 356–359.
5. Kelemen R. Sibbitt D, Sibbitt E. The Americanization of Japanese Law. *University of Pennsylvania Journal of International Economic Law*. 2002. № 23. P. 269–323.
6. Japanese Law Research Guide: Legal System & Statistics. URL: <https://libguides.uchastings.edu/japan-law/legal-system-stats> (дата звернення 08.11.2022).

О. І. Донченко

к.ю.н., доц.

ЩОДО ТЕОРІЇ ЕЛІТ ЯК КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВИ

Термін «концепція» являє собою певний спосіб розуміння і тлумачення якогось явища або процесу, сукупність ідей системного пояснення їх сутності. Відповідно, і «концепції держави» постають як підходи до пояснення сутності держави, внутрішнього змісту її діяльності та соціального призначення. Їх в теорії держави декілька, що зумовлено складністю соціальної структури суспільства, особливостями історичного розвитку держави, рівнем розвитку країни, рівнем політико-правової свідомості людей тощо.

Теорія еліт, як і термін «еліта», виникає наприкінці XIX – на початку XX ст. Її засновниками були італійські вчені-політологи Г. Моска і В. Паретто. В навчальній літературі з теорії держави зазначено, що сутність цієї теорії зводиться до того, що народ не здатний управляти суспільством [1, 2, с. 99].

Так, В. Паретто вважав, що закономірним правилом суспільного життя є закон «соціальної гетерогенності», за яким відбувається внутрішня диференційованість суспільства і, як наслідок, поділ суспільства на керуючу меншість та підлеглу їй керовану більшість. При цьому під елітою він пропонує називати групу людей, які одержали у своїй сфері діяльності найвищу оцінку. Виходячи з цього, суспільство складається з нееліти (керовані) і еліта (правляча

і неправляча). До правлячої еліти належать ті, хто прямо або опосередковано впливає на урядову політику, використовуючи два різновиди прийомів і засобів – це сила і хитрість.

Також винаходом В. Паретто був закон «циркуляції еліт», як універсальний закон історії, за яким політичне життя є постійна боротьба еліт, зміна яких відбувається шляхом насильства, коли еліти в певний історичний період виникають, піднімаються, розквітають, зрештою вироджуються, знищуються і зникають. В суспільстві з'являється нова потенційна еліта, яка прямує до влади, але оскільки панівна еліта добровільно владу не віддає, то зазвичай «циркуляції еліт» відбувається насильницьким шляхом та через революції [3, с. 210]. Звідси і його відома формула: «історія – це кладовище аристократій».

Г. Моска є автором концепції «політичного класу», що є різновидом «теорії еліт». Її вихідним моментом є поділ суспільства на пануючу меншість і політично залежну більшість. Політичний клас, як правляча організована меншість, здійснює всі політичні функції, монополізуючи владу і користуючись усіма її перевагами. З огляду на це Г. Моска критично ставився до демократії, вважаючи її утопією і «камуфляжем» пануючої меншості. Елітам завжди притаманний ступінь легітимності, який формується в абстрактному уявленні людей про політичний клас і створює систему цінностей і чеснот, які шануються в суспільстві. Вирішальним критерієм легітимізації стає багатство, тобто ті, хто при владі – є, як правило, багатими, а бути багатим – означає бути могутнім, і боротьба зброєю поступається боротьбі фунтів.

В науковій літературі також зустрічається концепція плюралізму еліт, яка була започаткована Ч. Міллсом і яка передбачає «виокремлення і порівняння між собою різних елітних угруповань» [4, с. 237], тобто в результаті соціальної стратифікації з'являється еліта, а кожна страта формує власну еліту. Так, на думку розробника цієї концепції в державі утворюються групи еліт, зокрема, політична верхівка, економічна верхівка та військова верхівка, які здійснюють керівництво і контроль у своїй галузі, без можливості домінування і монополізації влади у всіх сферах життєдіяльності людини.

У зв'язку з цим, протягом певного часу теорія еліт доповнювалася і корегувалася. Так, дослідниками звернено увагу, що

у «демократичному суспільстві на основі різноманіття соціальної структури складається не єдина привілейована група, а функціональна безліч еліт» [4, с. 238–239], коли між елітою і населенням відносини з формату панування-підпорядкування переходять у формат відносин представництва, а суб'єктами політичної і соціальної діяльності стають вже не еліти, а різноманітні групи інтересів.

Деякі дослідники теорії еліт виступають з критикою плюралізму еліт. Вони звертають увагу, що дійсно, в кожному суспільстві еліта керує трьома інститутами – це уряд, армія, корпорації, які утворюють один потужний інструмент влади, але вони не є автономними, самостійними, оскільки їх рішення мають стати загальними і всеосяжними, і тому вони об'єднуються, згуртовуються, утворюючи пануючу, правлячу еліту.

У зв'язку з цим, деякі дослідники говорять щодо необхідності контролю за пануючою, правлячою елітою з боку соціума. Таку роль мають реалізувати обов'язково авторитетні, гідні, відомі люди в сфері освіти, творчості, науки, тобто це також еліта, але яка не знаходиться при владі.

Дійсно, у демократичних суспільствах еліти відіграють важливу роль по реалізації найважливіших напрямів діяльності держави, і тому «якість еліти, її здатність приймати важливі державні рішення виходить на перший план серед завдань модернізації суспільства» [5, с. 23].

Отже, підсумовуючи вище сказане, можемо сказати, що теорія еліт в царині державно-правової теорії передбачає обґрунтування ролі еліт як вагомого фактору впливу на зміст функцій держави, а також характер владно-правових рішень. Увагу звернено на груповий характер здійснення влади, а також зауважено на значній ролі еліти в суспільстві, при цьому не враховуючи вплив широких мас на політичний процес.

Список використаної літератури

1. Теорія держави і права : мультимедійний навчальний посібник / за заг. ред. Є.В. Білозьорова, В.П. Власенко та ін. Київ : НАВС, 2016. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/tdp-new/info/lecture/lec4/tema4_8.html (дата звернення 5.11.2022).
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С.Д. Гусарєва, О.Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с. URL: <https://>

- www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf (дата звернення 6.11.2022).
3. Історія вчень про державу і право : навч. посіб. Є.В. Зозуля, О.С. Туренко, І.В. Іванов. Херсон : «Олді-Плюс», 2018. 308 с. URL: https://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/112035/mod_resource/content/1/posibnik_zozulia.pdf (дата звернення 5.11.2022).
 4. Ємельянова Г.І. Плюралізм еліт: теорія та проблемні аспекти застосування в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 235–244. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14063/Ємельянова%20Г.%20І.%20Плюралізм%20еліт%20теорія%20та%20проблемні%20аспекти%20застосування%20в%20Україні.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 7.11.2022).
 5. Балабаєва З. В. Теорія зміни еліт: класика та сучасність. *Актуальні проблеми філософії та соціології. Серія: Філософія*. 2014. Вип. 2. С. 23–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2014_2_5 (дата звернення 7.11.2022).

Є. К. Карлюга

асп.

науковий керівник: к.ю.н., доц. О. О. Нізрєєва

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ АРБІТРАЖНИХ РІШЕНЬ У СПОРАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КРИПТОАКТИВАМИ

З феноменальним зростанням використання криптоактивів у світі зростає і кількість міжнародних арбітражних спорів, пов'язаних з ними. Ймовірно, одним із найгучніших спорів в цьому контексті можна вважати той, що був нещодавно ініційований перед міжнародним комерційним арбітражем проти криптовалютної біржи Binance її користувачами [1]. Окрім цього, незважаючи на відсутність значної кількості міжнародних інвестиційних спорів щодо криптоактивів, останні мають значний потенціал з'явитися у майбутньому, враховуючи стійку практику інвестування у криптоактиви та дедалі частіші спроби держав запровадити правове регулювання їх обігу. Зазначені тенденції порушують перед юридичною спільнотою нові питання, в тому числі й питання визнання та виконання рішень міжнародних арбітражів у названих спорах.

Як відомо, рішення міжнародних арбітражів переважно позбавлені безпосередньої виконавчої сили, що означає необхідність отримання від національних судів держави, на території якої будуть виконуватися такі рішення, їх визнання та спеціального дозволу на примусове виконання [2, с. 321]. Правове регулювання зазначеної процедури забезпечується нормами як національного, так і міжнародного права. Основними документами, що закріплюють міжнародно-правові норми, є Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами 1965 р. (далі – Вашингтонська конвенція) та Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. (далі – Нью-Йоркська конвенція).

Відповідно до Вашингтонської конвенції, держави-учасниці зобов'язуються визнавати рішення Міжнародного центру по врегулюванню інвестиційних спорів (далі – ICSID) юридично обов'язковими та забезпечити їх виконання так, якби це було остаточне рішення судового органу держави [3, ст. 54]. Одночасно з цим, Вашингтонська конвенція не закріплює жодних підстав для відмови національними судами у визнанні рішень ICSID, що, в цілому, дозволяє стверджувати про відсутність в судів повноважень відмовити у визнанні рішень ICSID у спорах, пов'язаних з криптоактивами, у тому числі посилаючись на юрисдикційні, процесуальні підстави або ж на застереження про публічний порядок.

Дещо інакше регулюються питання визнання та виконання рішень, прийнятих за правилами інших міжнародних інвестиційних арбітражів, де визнання та виконання можуть здійснюватися за передбаченою Нью-Йоркською конвенцією процедурою [4]. Згідно з останньою, арбітражні рішення підлягають визнанню та виконанню державою у відповідності до її процесуального законодавства [5, ст. 3]. При цьому, Нью-Йоркська конвенція закріплює перелік підстав для відмови у визнанні та виконанні арбітражних рішень [5, ст. 5]. На думку деяких правників [6], в контексті спорів, пов'язаних з криптоактивами, найбільш дискусійною уявляється підстава, що закріплена у ч. 2 (b) ст. 5 Нью-Йоркської конвенції та яка пов'язує відмову у визнанні та виконанні арбітражного рішення із застереженням про публічний порядок держави.

Згадана дискусійність обумовлюється невизначеністю самого правового інституту застереження про публічний порядок, а також запровадженням деякими державами національно-правовим регулюванням, яке забороняє обіг криптоактивів, або ж неповноцінністю такого регулювання. Про обґрунтованість цієї тези певною мірою можуть свідчити дві справи, предметом розгляду яких було визнання арбітражних рішень, прийнятих у спорах щодо криптовалюти.

В першому випадку, за результатами розгляду справи суд Міжнародного арбітражу Шеньчжень зобов'язав відповідача виплатити позивачу доларовий еквівалент криптовалюти Bitcoin, що був конвертований у китайський юань за обмінним курсом на дату винесення рішення. Пізніше відповідач звернувся до народного суду проміжної інстанції Шеньчжени з вимогою скасувати вказане рішення. Суд задовольнив вимоги відповідача, зазначивши, що, згідно з окремими нормативними актами КНР, (1) Bitcoin не має статусу фіатної валюти, а тому не може і не повинен використовуватися на ринку як валюта, (2) платформам для фінансування та торгівлі токенами заборонено, зокрема, займатися обміном фіатних валют на токени або віртуальні валюти, а також торгувати ними. У свою чергу, рішення суду Міжнародного арбітражу Шеньчжень в частині конвертації Bitcoin у фіатну валюту по суті автоматично здійснює такий обмін і сприяє введенню криптовалюти в обіг на території КНР. Останнє суперечить згаданим документам, порушує цілісність та безпеку фінансової системи КНР і, як наслідок, публічний інтерес, що за ст. 58 Закону КНР «Про арбітраж» є підставою для скасування арбітражного рішення [7].

У другому випадку сторони спору уклали договір, за яким підприємству однієї із сторін надавалося фінансування в криптовалюті Bitcoin. Через невиконання зобов'язань своїм контрагентом, Заявник звернувся до онлайн-арбітражного суду, розташованого в США, а згодом – до національного суду Греції з метою привести прийняте арбітражем рішення до виконання. Натомість, суди першої та другої інстанції відмовили у визнанні такого рішення. Так, апеляційний суд зазначив, що арбітражне рішення, що передбачає виплату боргу у Bitcoin, суперечить публічному порядку Греції через відсутність відповідного правового регулювання, в тому

числі законодавчо передбачених механізмів оподаткування доходів, отриманих в результаті використання криптовалюти. Таким чином, апеляційний суд дійшов висновку про те, що імпорт капіталу у формі криптовалюти заохочує ухилення від сплати податків та сприяє скоєнню економічних злочинів, створюючи небезпеку у здійсненні комерційних операцій, що загалом завдає шкоди національній економіці [8].

Зазначене дає підстави підвести наступні висновки. На сучасному етапі, визнання та виконання міжнародних арбітражних рішень у спорах, пов'язаних з криптоактивами, здійснюється на основі чинних міжнародних договорів. Теоретичний аналіз Вашингтонської конвенції 1965 р. дозволяє стверджувати про практичну неможливість відмови національними судами у визнанні та виконанні рішень ICSID у спорах, пов'язаних з криптоактивами. Натомість, за правилами Нью-Йоркської конвенції 1958 р., у визнанні та виконанні міжнародних арбітражних рішень у вказаних спорах, вірогідно, може бути відмовлено на підставі так званого застереження про публічний порядок. Така ситуація уявляється можливою у державах, що не запровадили цілісної регламентації відносин, пов'язаних з обігом криптоактивів, або ж в цілому заборонили такий обіг. Згадані обставини в першому випадку вказують на необхідність розроблення відповідного законодавства, адже спроможність держави визнати та виконати міжнародне арбітражне рішення має істотне значення як для її міжнародного іміджу, так і для економіки. В другому випадку, законодавча заборона обігу криптоактивів вимагає від юристів-практиків ретельного формування вимог на етапі звернення до міжнародного арбітражу, задоволення яких не вважалося би автоматичною конвертацією криптоактивів у фіатну валюту.

Список використаної літератури

1. Crypto Lawsuit Against Binance Moves Forward after Site Froze During Crash. *The Fintech Times*. 8 November 2021. URL: <https://thefintechtimes.com/crypto-lawsuit-against-binance-moves-forward-after-site-froze-during-crash/> (дата звернення: 07.11.2022).
2. Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж : навч. посіб. Київ : Алерта, 2019. 410 с.
3. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18.05.1965. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

- show/995_060/find?text=%E2%E8%EA%EE%ED%E0%ED%ED%FF#Text (дата звернення: 07.11.2022).
4. Volterra R. G., Nistal Á. Enforcing Investment Treaty Awards. *Financier Worldwide*. July 2018. URL: <https://www.financierworldwide.com/enforcing-investment-treaty-awards#.Y2jFMezMLDJ> (дата звернення: 07.11.2022).
 5. Конвенція о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений от 10.06.1958. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu58k01r?an=13&ed=1958_06_10 (дата звернення: 07.11.2022).
 6. Clark A. U., Craven J. Cryptocurrency Disputes Increasingly Referred to Arbitration, with Unique Issues Arising. *Pinset Masons*. 27 September 2022. URL: <https://www.pinsentmasons.com/out-law/analysis/cryptocurrency-disputes-increasingly-referred-to-arbitration-with-unique-issues-arising> (дата звернення: 07.11.2022).
 7. Wang B., Bai X. Award Concerning Bitcoin Exchange – Bit Too Risky to Enforce? *Kluwer Arbitration Blog*. 2 April 2021. URL: <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2021/04/02/award-concerning-bitcoin-exchange-bit-too-risky-to-enforce/> (дата звернення: 07.11.2022).
 8. Papayiannopoulou D., Mizrahi E. Bitcoin and Public Policy in International Arbitration Enforcement. *Norton Rose Fulbright*. 8 June 2022. URL: <https://www.nortonrosefulbright.com/fr-ca/inside-turkey/blog/2022/06/bitcoin-and-public-policy-in-international-arbitration-enforcement> (дата звернення: 07.11.2022).

О. О. Нігреєва

к. ю. н., доц.

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ЯК ЗАСОБИ ПРИМУШЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Термін «економічні санкції» або просто «санкції» став надзвичайно популярним останнім часом у контексті протистояння агресії РФ в Україні. Дійсно, у ситуації, коли Рада Безпеки ООН залишається заблокованою внаслідок застосування Росією права вето, державам не залишається нічого іншого, як звернутися до односторонніх примусових дій або односторонніх санкцій, які переважно мають економічний характер. Насправді, такі санкції не є однорідними з точки зору їх правової природи та міжнародно-правового регулювання.

Перш за все, слід відмітити, що зазначені заходи фігурують у національному та міжнародному дискурсі під різними назвами.

Так, США використовують термін «санкції», у той час ЄС надає перевагу терміну «обмежувальні заходи». Водночас, в діяльності органів ООН можна зустріти термін «односторонні примусові заходи» [1]. Невідповідність термінології можна легко пояснити розмитістю самого терміну «санкції»: у широкому значенні його застосовують для позначення будь-яких примусових заходів, у більш вузькому – до контрзаходів держав або виключно до заходів, що приймаються в рамках міжнародних організацій.

Звісно, при такій розмаїтості думок щодо сутності та авторів відповідних санкцій не може йти мови про їх одноманітне визначення. На нашу думку, одну із найбільш влучних та побудованих на цільовому призначенні дефініцій санкцій наводить Ендрю Мітчел, що розуміє під міжнародними санкціями економічні заходи, спрямовані на зміну політики чи політичні зміни у державі-адресаті, або на висловлення несхвалення її дій [2, с. 283]. Насправді, будь-які санкційні заходи спрямовані на зміну поведінки підсанкційного суб'єкта.

Слід відмітити, що у зв'язку з попереднім твердженням постає питання щодо того, чи слід говорити про санкції у контексті міжнародно-правової відповідальності, в рамках якої вони часто розглядаються. Справа у тому, що її цілями є, перш за все, відновлення прав постраждалої держави, а у випадках найбільш серйозних порушень норм міжнародного права також покарання держави-порушниці, хоча останнє твердження може викликати дискусії. На наш погляд, з огляду на ціль їх застосування, односторонні санкції скоріше слід відносити до заходів примусу до виконання міжнародних зобов'язань (enforcement), який доцільно було б розглядати як окремий інститут міжнародного права поряд з інститутом міжнародної відповідальності.

Іншою особливістю зазначених заходів, як вже було наголошено, є їхня неоднорідність. Дійсно, серед односторонніх санкцій слід принаймні розрізняти реторсії та контрзаходи [3, с. 19]. Якщо перші є реакцією на недружні акти, які самі по собі не становлять порушень міжнародних зобов'язань, то останні завжди є відповіддю на міжнародне правопорушення. Перші по суті є також тільки недружнім актом, у той час як останні були б міжнародним правопорушенням, якщо б не здійснювалися у відповідь

на правопорушення іншої держави. Наприклад, введення заборони імпорту у відповідь на певні торговельні обмеження з боку іншої держави є неприємною, але припустимою реакцією. У той самий час заморожування валютних активів держави у іноземних банках може мати ознаки міжнародного правопорушення, якщо не буде відповідати ознакам контрзаходів, детально визначеним у Проекті статей щодо відповідальності держав за міжнародні протиправні діяння 2001 р. Однією із ключових характеристик контрзаходів є їхнє здійснення саме постраждалою державою. У цьому контексті виникає питання щодо правової підстави введення санкцій трети державами, що не є безпосередньо постраждалими.

Отже, реторсії та контрзаходи є припустимими та виправданими з точки зору міжнародного права. Іншою правовою підставою введення санкцій може бути рішення Ради Безпеки ООН, які є обов'язковими для держав-членів ООН відповідно до її статуту. Питання викликає можливість виправдання введення односторонніх санкцій на підставі рішень Генеральної Асамблеї ООН.

Без сумнівів, правомірними можна вважати будь-які заходи, на застосування яких держава надала згоду. Обґрунтування санкцій можна знайти також у межах автономних режимів, таких як, наприклад, право СОТ.

Разом з тим, є декілька категорій односторонніх примусових заходів, виправданість яких з точки зору норм міжнародного права не є однозначною. Окрім зазначених вище односторонніх санкцій третіх держав та санкцій, які вводяться на базі резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, дуже сумнівними є вторинні санкцій, що вводяться деякими державами щодо приватних суб'єктів інших (непідсанкційних) держав, які продовжують співпрацювати із підсанкційною державою всупереч введеним щодо неї санкціям. Таким санкціям властивий явно виражений екстратериторіальний ефект, який не завжди можна виправдати навіть завдяки багаточисельним нормам міжнародного економічного права.

Як здається, концепцією, яка могла б виступити правовою базою застосування цих заходів, є концепція зобов'язань *erga omnes*. Звісно, вона сама ще потребує вдосконалення та правової регламентації. Однак її ключова ідея про те, що будь-яка держава може застосувати заходи для припинення порушень зобов'язань, які держави

мають виконувати по відношенню до всієї міжнародної спільноти, дозволяє пояснити односторонні санкції, що вводяться третіми (такими що, не є безпосередньо постраждалими) державами щодо держави-порушниці. Дійсно, серйозні порушення зобов'язань держав, зокрема, відповідно до норми про заборону агресії, як це демонструє агресія РФ проти України, зачіпають інтереси всієї міжнародної спільноти, а отже, потребують та виправдовують застосування заходів примусу з боку усіх її членів.

Список використаної літератури

1. Report of the Special Rapporteur on the Negative Impact of Unilateral Coercive Measures on the Enjoyment of Human Rights: Human Rights Council, UN Doc. A/HRC/30/45, 2015. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/177/05/PDF/G1517705.pdf?OpenElement>
2. Mitchell, A. Sanctions and the World Trade Organization. *Research Handbook on UN Sanctions and International Law*: Larissa van den Herik (Ed.) Cheltenham, Northampton, Edward Elgar Publishing, 2017. P. 283–303.
3. Ruys, T. Sanctions, Retorsions and Countermeasures: Concepts and International Legal Framework. *Research Handbook on UN Sanctions and International Law*: Larissa van den Herik (Ed.) Cheltenham, Northampton, Edward Elgar Publishing, 2017. P. 19–51.

Ю. І. Підгородинська

асп.

науковий керівник: к.ю.н., доц. О. О. Нізрєєва

ПРАВОВИЙ СТАТУС КОМІТЕТУ З ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА ДОТРИМАННЯ ПАРИЗЬКОЇ УГОДИ ДО РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ЗМІНУ КЛІМАТУ

Завдання забезпечення ефективної охорони навколишнього середовища набуло особливої актуальності в останні роки. Значний вклад у його реалізацію мають зробити численні міжнародні угоди. Однак, незважаючи на їх наявність, наразі стан охорони навколишнього середовища важко назвати задовільним, зокрема, через те, що переважна кількість угод немає ефективних механізмів

забезпечення дотримання. Хоча останні продовжують розвиватися. Це проявляється у тому числі в утворенні спеціальних органів контролю.

Серед природоохоронних угод, на які людство покладає особливі надії, окреме становище займає Паризька угода 2015 р. до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. На органи, що забезпечують функціонування угоди, покладено вирішення таких серйозних завдань, як її запуск, вирішення системних проблем і забезпечення дотримання колективних зобов'язань, уникнення політизації цього процесу та інтеграція у його рамках розвинутих країн, країн що розвиваються, а також найменш розвинених країн. На думку експертів, Паризька угода представляє собою не тільки експеримент із глибокої співпраці із акцентом на сприянні дотриманню, але й експеримент зі створення вуглецевих ринків відповідно до ст. 6 угоди за відсутності заходів примусу у разі недотримання [1, с. 23].

Для контролю за виконанням цих амбітних завдань було створено Комітет з імплементації та дотримання. Він є важливою частиною архітектури Паризької угоди та надає сторонам форум для обговорення сприяння впровадженню та вирішення проблем у дотриманні угоди.

Робота комітету базується на роботі експертів та є переважно фасилітативною. Це означає, що комітет скоріше сприяє виконанню зобов'язань, а ніж примушує до цього. У цьому напрямку він може допомагати країнам співпрацювати з відповідними органами чи приходити до домовленостей щодо фінансування, передачі технологій та розвитку потенціалу або сприяти розробці плану дій [2].

Цей орган контролю було створено згідно з п. 1 і 2 ст. 15 Паризької угоди. Подальші деталі були включені в п. 102 і 103 рішення № 1/СР. 21 наради сторін угоди (далі – НСУ). Його умови та процедури були затверджені в рішенні № 20/НСУ.1 в Катівіце.

Комітет складається з 12 членів, обраних з урахуванням гендерного балансу, з яких по 2 члени – від п'яти регіональних груп ООН і по 1 члену – від малих острівних держав, що розвиваються, і найменш розвинених країн. Робота комітету побудована на принципах, викладених в ст. 15 і п. 1–4 додатку до рішення № 20/НСУ.1, зокрема, на принципах прозорості, незмагальності, сприяння виконанню

і приділення належної уваги національним можливостям та обставинам держав-учасниць [2].

Функції комітету було детально викладено в пар. 20, 22(a) і (b), а також у п. 32–34 додатку до рішення 20/НСУ.1. Так, пар. 22(a) передбачає, що комітет ініціюватиме розгляд питань у випадках, коли сторона:

(a) не повідомила або не підтримує визначений на національному рівні внесок згідно зі ст. 4 Паризької угоди на основі оновленого статусу повідомлень в публічному реєстрі, зазначеному в п. 12 ст. 4 Паризької угоди.;

(b) не подала обов'язковий звіт або не повідомила інформацію згідно з п. 7 і 9 ст. 13 або п. 7 ст. 9 Паризької угоди;

(c) не бере участь у сприятливому багатосторонньому діалозі із метою досягнення прогресу;

(d) не здійснила обов'язкове повідомлення інформації відповідно до п. 5 ст. 9 Паризької угоди [3].

Параграф 22(b) додатку до рішення 20/НСУ.1 передбачає, що у випадках виявлення значних і постійних невідповідностей у наданій стороною інформації про прозорість умовам, процедурам і вказівкам щодо звітності, зазначеним в рекомендаціях остаточних звітів технічної експертизи, комітет може за згодою сторони розглянути також ці питання. Крім того, комітет уповноважений щорічно звітувати перед нарадою сторін [3].

Як зазначають самі члени комітету, його роль у найближчі роки матиме вирішальне значення для сприяння індивідуальному та колективному прогресу на шляху досягнення цілей Паризької угоди. Найближчим часом Комітет має виконати важливу роботу щодо завершення розроблення решти правил процедури та планування своєї майбутньої роботи [4]. Так, нещодавно він затвердив робочу програму на дворічний період 2022–2023 рр., згідно з якою одним із ключових результатів є завершення роботи над правилами процедури комітету, які потребують ухвалення четвертою нарадою сторін угоди.

Список використаної літератури

1. Doelle, M. MEA Compliance Procedures: Overview of Key Design and Implementation Issues. *Oxford Handbook of International Environmental*

- Law. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2021. URL: <https://ssrn.com/abstract=3371915>
2. Paris Agreement Implementation and Compliance Committee (PAICC); UNFCCC Process. URL: <https://unfccc.int/PAICC#Composition-of-committee>
 3. Report of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Paris Agreement on the third part of its first session, held in Katowice from 2 to 15 December 2018. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/CMA2018_03a02E.pdf
 4. Paris Agreement Implementation and Compliance Committee Meets to Assess Challenges, UN Climate Change News, 30 March 2022. URL: <https://unfccc.int/news/paris-agreement-implementation-and-compliance-committee-meets-to-assess-challenges>

Є. Д. Стрельцова

д.ю.н., доц.,

*завідувач кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права,
заслужений працівник освіти України*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНОЗЕМНОГО ПРАВА В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: ДОСВІД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ КРАЇН ЄС

Процеси глобалізації та міграції призводять до необхідності доступу до іноземного права, і така потреба з часом буде зростати: все більше людей живуть в чужих країнах, кожного дня ЗМІ передають репортажі про різні категорії мігрантів, які прямують, зокрема до країн ЄС, у пошуках кращого життя, притулку тощо. У зв'язку з цим європейські країни стикаються із правовими питаннями, які потребують знання та застосування іноземного права.

Перш ніж окреслити ці проблеми, слід лише згадати на поверхневому рівні (оскільки це не є предметом цих тез і заслуговує на більш глибокий аналіз), що загалом необхідність застосування іноземного права до відносин з іноземним елементом обумовлена багатьма чинниками, з приводу яких сформувалися на різних етапах розвитку науки міжнародного приватного права різні погляди та теорії: від «старих», традиційних – теорії ввічливості (Дж. Сторі) [1, с. 328], теорії «набутих прав», очікування сторін до

«нових» – теорій, які є відображенням сучасних тенденцій розвитку колізійного методу: фактору суду та державного інтересу, матеріалізації колізійних норм («матеріалізація» тут стосується розробки правил вибору права з метою досягнення певного суттєвого результату вибору права) унілатералізації колізійних норм [2, с. 8; 3–4]. Втім, на думку прихильників традиційних підходів до пошуку іноземного права, нові концепції потребують «обережного», обмеженого застосування, задля уникнення порушення прав «слабкої» сторони (Майер П.).

З розвитком глобалізації зростає необхідність застосовувати та тлумачити іноземне законодавство, але це пов'язане з об'єктивними труднощами, а саме, за словами відомого вченого Юргена Баседоу, з «інфраструктурою правосуддя в певній юрисдикції: юридичною освітою, лінгвістичною доступністю закону, юридичною методологією, судовою системою, юридичною професією, процедурою та матеріальним правом – усім, що становить інтегроване ціле» [3, с. 86]. Застосування іноземного права може супроводжуватися питаннями щодо накладення на суд обов'язку застосовувати іноземне право *ex officio*, можливості приймання зворотнього відсилання до права суду, наявності механізмів встановлення змісту іноземного права, неможливості встановлення змісту іноземного права тощо.

Ці питання не є новими для України: вони передбачені чинним Законом України про МПРП [4, ст. 8] та обговорюються на доктринальному рівні. Як вважається, в практичному аспекті найскладнішим є питання встановлення змісту іноземного права. Тому ми сфокусуємо увагу саме на цьому аспекті. На думку українських практикуючих юристів, отримання необхідної інформації про іноземне право через компетентні органи зазвичай доволі тривала процедура та призводить до затягування розгляду справи, тому варто скористатися своїм (сторін) правом роз'яснювати зміст іноземного закону самостійно, а саме: «подати до суду витяг із іноземного законодавства, цитуючи необхідні норми разом із їх нотаріально засвідченим перекладом на українську мову; подати до суду висновок експерта в галузі права» тощо [5].

Аналіз наукових та практичних результатів європейських дослідників свідчить: навколо статусу іноземного права часто

точаться юридичні дебати, коли виникають труднощі навіть щодо доступу та розуміння іноземного права [6, с. 299]. Показовим прикладом в цьому аспекті може слугувати справа *Z.H. and R.H. v. Switzerland* (No 60119/12) в Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ) стосовно двох афганських громадян, які перебували в релігійному шлюбі в Ірані, коли пані Z. H. було 14 років, а пану R. H. – 18 років. Вони подали клопотання щодо надання притулку у Швейцарії. Проте, швейцарське федеральне міграційне управління відхилило їхні претензії, вважаючи, що відповідно до законодавства ЄС, а саме – Регламенту Дублін II, Італія відповідає за розгляд їхнього клопотання про надання притулку, оскільки це була перша держава ЄС, до якої вони в'їхали. Це спричинило вигнання R. H. до Італії, а Z. H. дозволили залишитись у Швейцарії на час розгляду її клопотання про надання притулку. У ході розгляду в ЄСПЛ пара стверджувала, що вигнання R. H. порушило їхнє право на повагу сімейного життя [7]. Одним із ключових питань у цій справі була оцінка швейцарською владою шлюбу, укладеного за кордоном, що, у свою чергу, вимагало інформації та знань в галузі іноземного права, в цьому випадку – афганського та іранського законодавства.

Проведені європейськими дослідниками опитування представників правозастосовних органів окремих країн ЄС, включаючи суддів, нотаріусів, несудових організацій, виявило таке: маючи дуже обмежені ресурси, суди та органи влади не використовують стандартний метод перевірки іноземного права; іноді в судових рішеннях містяться деякі вказівки, наприклад, повторне відкриття дебатів судом, щоб дозволити сторонам надати застосовне іноземне право [8]. Проте, свого часу у справі *Babcock* 1980 року Верховний суд Бельгії постановив, що, коли йдеться про норми іноземного права, суд має зобов'язання шукати та встановлювати зміст цього закону. Крім того, іноземне право має застосовуватися таким, яким воно є в країні походження, а отже, відповідно до його тлумачення в тій країні. Отже, застосування іноземного права передбачає набагато більше, ніж просто відстеження статутного права: воно вимагає від суддів дослідження іноземного права в дії [9].

Наразі важливе місце серед джерел доступу до іноземного права посідає онлайн-дослідження. Проте, фахівці також розраховують й на інституційні гарантії, які дозволять їм фактично

застосовувати іноземне право. На міжнародному рівні таким інструментом є Європейська конвенція про інформацію про іноземне право 1968 р., яка встановлює мережу національних органів зв'язку між договірними державами [10]. Додатковими джерелами інформації є академічні установи, такі як Швейцарський інститут порівняльного права, Інститут Макса Планка в Гамбурзі або подібні інститути при університетах, професори яких запрошуються до процесів як експерти. Окрім зазначених інструментів для перевірки іноземного права у цивільних та комерційних справах використовується вебсайт EJN (European Union Judicial Network – Судова мережа ЄС, 2001), яка працює через контактні пункти, призначені державами-членами, і створила добре задокументований вебсайт [11].

Вебсайт EJN містить сторінку для кожної держави-члена, яка містить конкретну інформацію про відповідні національні правові системи. Кожна держава-член відповідає за інформацію, надану щодо її правової системи. Більшість суддів знають про цей інструмент і вважають його корисним.

Проте, згадані наявні інструменти не змінюють того факту, що існує потреба в доступі до актуальної та якісної інформації про іноземне право, що залишається ключовим питанням міжнародного приватного права. Гаазька конференція з міжнародного приватного права розглянула це питання в 2007 році. Після деяких обговорень експертів вона запропонувала роботу над новою Гаазькою конвенцією, яка складатиметься з трьох частин: перша – полегшення доступу до онлайн-правової інформації щодо іноземного права, опублікованої відповідно до певної реалістичної якості стандартів або найкращих практик і контролюються постійною групою експертів; другий стосується обробки запитів на інформацію; і третє – заснування глобальної мережі інституцій та експертів для більш складних питань. Національним урядам було б доречно надати підтримку цьому проєкту, оскільки зроблення їхніх законів доступними для світу не тільки зробить міжнародне приватне право ефективнішим, але й збільшить привабливість відповідних країн для зовнішньої торгівлі та іноземних інвестицій.

Список використаної літератури

1. Bleimaier J. K. The Doctrine of Comity in Private International Law. *The Catholic Lawyer*. 1979. Number 4. Volume 24. Pp. 327–332.
2. Liukkunen U. The Role of Mandatory Rules in International Labour Law – A Comparative Study in the Conflict of Laws. Helsinki, 2004. Symeonides S. C. Result-Selectivism in Private International Law. *Romanian Journal of Private International Law & Comparative Private Law*. 2008. Number 3. Pp. 1–30.
3. Basedow J. The Application of Foreign Law – Comparative Remarks on the Practical Side of Private International Law. *Max Planck Private Law Research Paper No. 14/17*. Pp. 85–97.
4. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
5. Застосування українськими судами іноземного права. GOLAW. 2021, 15 листопада. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/zastosuvannya-ukrayinskimi-sudami-inozemnogo-prava/>
6. Lalani S. A Proposed Model to Facilitate Access to Foreign Law. *Yearbook of Private International Law*. 2011. Vol. XIII. Pp. 299–313.
7. Z.H. and R.H. v. Switzerland (no. 60119/12) [Article 8], 8 December 2015. URL: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/zh-and-rh-v-switzerland-no-6011912-article-8-8-december-2015>
8. Wautelet R. Foreign Law in Belgian Courts: Ambition vs Reality. *The Belgian reports at the Congress of Vienna of the International Academy of Comparative Law E. Dirix – Y.-H. Leleu (eds.)*. Bruylant, 2015.
9. Traest M. Belgium. Law Applicable to Arbitrability and Review of Foreign Law by the Supreme Court. *Yearbook of Private International Law*. 2005. 246, 257.
10. Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства від 07.06.1968. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text
11. Вебсайт EJN http://ec.europa.eu/civiljustice/index_nl.htm which
12. See Hague Conference on Private International Law, Work Programme of the Permanent Bureau for the next financial year (1 July 2013–30 June 2014), drawn up by the Permanent Bureau. General Affairs and Policy, Prel. Doc. No. 2 of February 2013, available on the website of the Hague Conference, see the previous fn.

Розділ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВОСУДДЯ

В. В. Борщенко

к.ю.н., доц.

ДЕЯКІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Будь-яка держава, яка бажає успішно розвиватися, має бути тільки правовою державою, яка спирається на право і закон, як найголовніші цінності.

При цьому у правовій державі особливе місце посідає суд. Саме він має відображати справжнє верховенство права. Чим вище роль суду та авторитет правосуддя, тим більш самостійний і незалежний суд і, як слідство, вище рівень законності у державі. Вказане обумовлюється тим, що судовий розгляд є найкращим способом вирішення спорів, встановлення істини та винесення справедливого рішення суду. Саме тому у правозахисній діяльності держави та її органів центральне місце займає судовий захист прав та свобод людини та громадянина.

Визнання прав та свобод, їх закріплення у Конституції не є достатнім заходом для реалізації на практиці гарантій такого захисту. Необхідна наявність системи певних процедур, механізмів та інститутів, які гарантували б можливість реального забезпечення їх використання та захисту.

Більшість вчених поділяє гарантії захисту прав людини на загальні (загально-соціальні) та юридичні. Загальні гарантії – це система ідеологічних, економічних, політичних, духовних та інших відносин, умов, факторів, що задекларовані в Основному законі, без яких вимоги особистості до суспільства носили би суто формальний характер. В свою чергу, юридичні гарантії – це встановлені державою із наданням їм юридичної обов'язковості засади

і норми, які забезпечують реалізацію зазначених прав і свобод шляхом належної регламентації порядку їх здійснення, а також їх охорони і захисту.

Першим кроком до ефективності правозахисної діяльності є закріплення норм, що передбачають конституційні гарантії судового захисту права і свободи людини та громадянина.

Так, ст. 55 Конституції України зазначає, що «права і свободи людини і громадянина захищаються судом» [1]. Ця конституційна норма виключає можливість дії будь якого нормативного акту або навіть певної його частини, у якому права і свободи виявлялися б поза правовим захистом реалізації конституційного принципу забезпечення прав і свобод людини правосуддям.

При цьому дуже важливого значення набувають соціально-економічні умови, в яких існує людина. Стає замалим існування тільки юридичних форм і процедур. Не випадково деякі фахівці зауважують, що захист соціальних та економічних прав знаходиться переважно не в правовій, а в економічній сфері.

Доречно дійти висновку, що конституційно-правові гарантії права і свободи – це передбачені нормами конституційного права засоби, застосування яких забезпечують реальність права і свободи, тобто їх наявність та можливість реалізації.

Значена теза заходить своє підтвердження в Рішенні Конституційного Суду України: «Утвердження правової держави відповідно до приписів статті 1, другого речення частини третьої статті 8, статті 55 Основного Закону України полягає, зокрема, у гарантуванні кожному судового захисту прав і свобод, а також у запровадженні механізму такого захисту. Конституційний Суд України у своїх рішеннях послідовно підкреслював значущість положень статті 55 Конституції України щодо захисту кожним у судовому порядку своїх прав і свобод від будь-яких рішень, дій чи бездіяльності органів влади, посадових і службових осіб, а також стосовно неможливості відмови у правосудді» [2].

Таким чином, функціональне призначення гарантій є забезпечення фактичної реалізації прав та свобод людини та громадянина, а у разі порушення прав та свобод – можливість такого захисту. З цього випливає, що гарантії прав, свобод людини та громадянина є елементом правового статусу особи.

Безумовно, можливості судового захисту прав людини та громадянина з огляду на п. 4 ст. 55 Конституції України значно розширені. Зокрема, дана стаття регламентує, що «кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [1].

Окремо треба звернути увагу на низьку обізнаність громадян щодо юридичних питань, зокрема, можливостей захисту порушених прав свобод та інтересів. Додатковою гарантією судового захисту є право кожного на правничу допомогу. Зокрема, у п. 1 ст. 59 Конституції України зазначено, що «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [1]. Ці конституційні положення покликані сприяти реалізації права на судовий захист, оскільки багато громадян не в змозі оплатити професійну правничу допомогу. Тому держава має гарантувати ефективну процедуру та працюючий механізм для реального та рівного доступу усіх осіб до адвокатів.

Гарантії прав людини і громадянина – це умови та засоби, що забезпечують можливість користуватися правами, які встановлені в Конституції і законах держави.

В широкому сенсі під поняттям «гарантії прав людини» розуміється сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, які спрямовані на повну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особистості, на усунення можливих причин і обставин їхнього здійснення. Треба зазначити, що більшість гарантій спрямовані на забезпечення сприятливої атмосфери, в якій громадянин може ефективно користуватися своїми конституційними правами і свободами.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини від 14.12.2011 р. № 19-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11#Text>

З. В. Кузнєцова

к.ю.н., доц.

АКАДЕМІЧНІ СВОБОДИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

Розвиток суспільства в сучасному світі це природний процес поступового розширення можливостей людини, свободи її вибору та дії. Але, тим не менш, хоч процес цей і поступальний, він не позбавлений серйозних суперечностей, проблем та неузгодженостей.

В Україні поняття «академічні свободи» вперше закріплене окремими нормами у Законі України «Про вищу освіту» у редакції від 01 липня 2014 року. Де академічна свобода це – «самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом» [1].

Пристаючи до дослідження вказаної проблеми одразу зазначимо, що академічна свобода перебуває в полі зору дослідників уже кілька століть. Науковці здавна дискутують, що повинно складати сутнісний зміст цього поняття, а чого не потрібно. Дотепер існує щонайменше дві моделі розуміння, що таке «академічна свобода». Традиційна модель виходить з того, що основна свобода студентів і викладачів – це свобода викладання і дослідження в рамках університету. Тому, стає очевидним, що і сьогодні українське право базується на уявленні про традиційну модель академічної свободи – це право вчити і вчитись. При цьому в Україні все більше і більше запроваджується авторитарно-наглядний режим одночасно з посиленням бюрократизації вищої школи. Прийняття Закону «Про вищу освіту» сформувало концепцію створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти як одного з органів управління у сфері вищої освіти (далі, НАЗЯВО). В базових документах цієї організації зазначається, що «місія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти – стати каталізатором позитивних змін у вищій освіті та формування культури її якості» [2]. Ніби усе сучасно, відповідно до міжнародних стандартів

у сфері захисту академічних свобод. Але ж НАЗЯВО не просто хоче контролювати науку, але і «пояснювати», що їй потрібно робити. Замість того, щоб створювати належні умови для захисту академічних свобод від все зростаючої армії чиновників у сфері вищої освіти.

Зростання бюрократизації обмежує свободу займатися тим, що цікаво і що є важливим. І не тільки тому, що через величезне паперове навантаження у викладачів просто часу на саме викладання, на покращення своїх курсів, на вивчення сучасної літератури, його все менше і менше, а й через усвідомлення безглуздості бюрократичної паперотворчості, що підриває повагу до себе. Навіщо я тут взагалі знаходжусь і це роблю? І це б'є по свободі, тому що людина перестає поважати те, чим вона займається, зрештою, перестає поважати себе!

Професорсько-викладацький склад просто зведений до рівня якихось мовчазних виконавців волі контролюючих органів та інстанцій.

Особливістю державної політики – є надлишковий контроль, прагнення вигадати правила і спустити їх якимось зверху донизу. А результатом посилення контролю стає «зашкалююча бюрократизація», коли заклади вищої освіти змушені заповнювати неймовірну кількість безглузвих паперів. Для викладачів це постійні зміни робочих навчальних програм, так званих силабусів, безкінечні заповнення додатків, таблиць та іншого. На бюрократичні звіти витрачаються величезні сили та час, у результаті знижується ефективність наукової та викладацької роботи.

Академічна свобода в сучасному світі розуміється як можливість вченого займатися тим, що цікаво і так, як це видається правильним. Вона постає тією природною цінністю, заради якої люди, власне, і йдуть у науку та викладання. Привабливість наукової діяльності полягає насамперед у можливості реалізувати свій інтерес, на відміну, наприклад, від бізнесу, де головна мета – отримання прибутку. Це інша модель академічних свобод – ліберальна.

Тому, академічна свобода – це: дослідити те, що я хочу, і як я хочу, щоб мені ніхто не заважав; публікувати ті тексти, в тих виданнях які я вважаю прийнятними не розмірковуючи над тим, як це буде сприйнято; свободи без кордонів державних, принаймні.

Це право вченого, дослідника самостійно планувати будь-яку свою діяльність, пов'язану з наукою, з дослідженнями так, як це передбачається інтересами науки та освіти, а не інтересами влади, інтересами новостворених інституцій. База університету – це колектив професорів, тих, хто загалом університет робить.

Введення наукометричних критеріїв продуктивності наукової роботи – інший інструмент прямого регулювання, який для соціальних та гуманітарних наук обертається «скопусівською хворобою».

Можна сказати, що до викладачів діє своєрідна «презумпція винуватості». За умовчанням вважається, що викладацький корпус здебільшого має низьку кваліфікацію, не зацікавлений у розвитку та інноваціях і всіляко гальмує процес реформування. Постійно потрібно доводити, що ти професійно придатний. І тоді постає питання: «А судді хто?» Ці дії проходять під гаслом підвищення ефективності вузівської освіти та вузівської науки, проте на сьогоднішній день не існує офіційних документів, які б продемонстрували зростання ефективності національної освіти в результаті проведених реформ. У той час як свідчень негативних наслідків цілком достатньо.

Висновки очевидні. Академічна свобода сьогодні – це головна цінність вищої освіти. Стати конкурентним вузом серед інших національних і європейських вузів без академічних свобод малореальне і малоімовірне завдання. Метою надання академічних свобод є створення належних умов для педагогічної і наукової творчості. Реформи університетської освіти хоч і розпочались давно, але, як видається, вони настільки поверхневі, що не вирішують проблем таких як, зниження якості освіти, різке знецінення статусу викладацької і наукової творчості, відсталість і зношеність матеріально-технічної бази вищої школи, неадекватно низький соціальний захист викладачів і студентів. Все це знецінює і нівелює діяльність органів управління у сфері вищої освіти. Ми звикли до державно-патерналістської моделі управління, де викладачів і студентів готували до університетів, при ліберальній моделі потрібно готувати університети до студентів та викладачів. Академічні свободи повинні бути предметом постійної уваги усіх, хто має відношення до вищої освіти. Зміни, реформи у вищій школі повинні

відбуватися завдяки світогляду професорів, педагогів які обмінюються досвідом, а не заради зростання армії чиновників, що диктують як має розвиватися вища школа.

Список використаної літератури

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р. URL: <https://naqa.gov.ua/місія-та-стратегія-агентства>

А. В. Левенець

к.ю.н., доц.

ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Принцип верховенства права є найголовнішим в умовах функціонування сучасної держави, яка визначає себе демократичної та правовою. Дослідженням змісту та сутності даного принципу присвятили свою увагу багато вітчизняних та зарубіжних авторів, проте нашою метою є продемонструвати певну еволюцію у розумінні принципу верховенства права через призму правових позицій Конституційного Суду України (далі – КСУ).

Преш ніж розглянути позиції КСУ щодо розуміння змісту та складових елементів принципу верховенства права, слід підкреслити, що внаслідок судової реформи 2016 року відбулась світоглядна зміна у сприйнятті цього принципу через його визначення на найвищому конституційному рівні як одного з принципів здійснення правосуддя взагалі. Погоджуємось з влучним висловом Р. М. Москаль, що «верховенство права, яке протягом тривалого часу сприймали як доктринальну ідею або як глобальний ідеал, проте щодо тлумачення якого не було досягнуто загальної згоди (Koziubra, 2012), набуло цілком практичного значення, оскільки суддя під час здійснення правосуддя має ним керуватися» [1, с. 100].

Враховуючи значення цієї епохальної без перебільшення новації, особливого значення має саме наповнення принципу верховенства права конкретним практичним змістом, особливу роль у якому відіграє КСУ як єдиний орган конституційного контролю, рішення якого мають обов'язкову юридичну силу та не підлягають оскарженню.

Якщо аналізувати витяги з рішень та висновків КСУ, розміщених на його офіційному сайті, у яких він торкається змісту принципу верховенства права, можемо бачити, що вперше до його тлумачення КСУ вдався у 2004 році. У цьому рішенні щодо справи про призначення судом більш м'якого покарання КСУ зазначав, що «верховенство права – це панування права в суспільстві», яке «вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності» [2]. У цьому рішенні КСУ прослідковується намагання зрозуміти сутність принципу верховенства права через поєднання смислів понять «верховенство» та «право», тобто застосовано так званий «інтегральний підхід». Цей підхід небезпідставно вважався спадком радянського минулого, за якого «верховенство закону» змінився на «верховенство права».

У подальшому КСУ починає все активніше звертатись до принципу верховенства права, виокремлюючи у його змісті нові складові елементи. Наприклад, у рішеннях, винесених по справах щодо конституційності окремих положень Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року, а також у справі про тлумачення положень КУпАП (про забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року КСУ наголошує, що «елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі» [2]. З цитованих позицій бачимо, що КСУ у спробах визначити сутність принципу верховенства права з аналізу «суми простої більшості» починає формувати підхід, за якого цей принцип визначається через сутність його окремих елементів, причому значення кожного з них є важливим для дотримання принципу верховенства права як такого.

Зі змісту рішень, винесених після 2012 року, наприклад, у рішенні щодо тлумачення окремих положень Бюджетного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення (25.01.2012); щодо тлумачення окремих положень Митного кодексу України (31.03.2015); щодо конституційності окремих положень Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 21.12.2017 року одним з ключових елементів принципу верховенства права визначається принцип правової визначеності: «згідно із принципом правової визначеності як одним із елементів принципу верховенства права обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустимі, зокрема, за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, якими встановлюються такі обмеження» [2].

Значно глибшою і за змістом, і за практикою реалізації видається позиція КСУ, надана у рішенні щодо конституційності окремих положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 18 червня 2020 року: «“Верховенство права” (правовладдя) як невідокремний елемент системи цінностей, що їх покладено в основу сучасного європейського правопорядку, належить до тріади принципів спільної спадщини європейських народів поряд із такими її складниками, як правдива демократія й людські права. <...> Українська формула правовладдя як засади національного конституційного ладу є двоскладовою: відповідно до першого складника “верховенство права в Україні визнається”, відповідно до другого – “верховенство права в Україні діє”» [2]. Такий розподіл на окремі складові принципи верховенства права цілком відповідає ст. 8 Конституції України, згідно якої «в Україні визнається і діє принцип верховенства права» [3, ст. 8]. У такому розподілі саме на елемент дієвості КСУ робить особливий наголос, підкреслюючи, що його ефективність передбачає «насамперед сукупність національних інституцій, механізмів і процедур, що є доконечними для того, щоб особа була спроможною володіти людською гідністю та захистити себе від свавільних дій держави» [2]. Цікаво, що у цьому ж рішенні КСУ зазначає, що «особливу роль у системі інституційного забезпечення “верховенства права” (правовладдя) відведено судовій владі загалом, а зокрема – конституційному й адміністративному видам

судочинства. Саме ці два види судочинства покликані забезпечувати узгоджений характер усієї юридичної системи в умовах співіснування суперечливих норм, завдяки чому досягається дієвість верховенства права (правовладдя), тобто його ефективність» [2].

Враховуючи наведені вище позиції КСУ, можемо зробити висновок, що принцип верховенства права як основоположний принцип функціонування сучасної демократичної держави, яка ґрунтується на безумовному пріоритеті прав людини, зазнав істотних змін. Єдиний орган конституційного контролю в Україні не міг залишитись осторонь загальноєвропейських тенденцій у процесах перенесення принципу верховенства права з теоретичної ідеї у практичну площину, вироблення механізмів реалізації цього принципу через конкретні показники. Такими показниками, відповідно до позицій КСУ, є законність, правова визначеність, доступ до правосуддя, принцип розподілу державної влади, справедливе правосуддя, пропорційність та інші.

Список використаної літератури

1. Москаль Р. М. Доктрина верховенства права: аналіз стану наукової розробки проблеми в Україні (2010–2020 роки). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4 (117). С. 100–111.
2. Верховенство права: Каталог юридичних позицій Конституційного суду України. *Офіційний вебсайт*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>
3. Конституція України: Прийнята 28 червня 1996 р. з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

С. В. Пілюк

к.ю.н., доц.

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ СТОРІН В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан [1; 2], умови якого значною мірою відображаються на всіх правовідносинах та інституціях в країні. Формально умови воєнного стану в державі не повинні впливати на процес здійснення

судочинства чи перешкоджати захисту прав осіб, адже відповідно до статті 64 Конституції України не підлягає обмеженню право на судовий захист [3]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» в ч. 1, 2 ст. 26 зазначає: «правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами; скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється» [4]. Відповідно, суди, де це можливо, мають працювати у штатному режимі. Однак, сьогодні, забезпечення стабільної та безперебійної роботи судів викликає багато складнощів.

Слід зауважити, що частина судів України станом на сьогодні призупинили свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію. У той же час суди на територіях, звільнених з-під окупації, починають відновлювати свою роботу.

Враховуючи неможливість судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану, законодавець передбачив зміну територіальної підсудності судових справ, що розглядалися в цих судах, відповідно до розпоряджень Голови Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану». Зазначені повноваження Голови Верховного Суду встановлені ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якою передбачається, що: «у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється» [5].

Крім того, в березні 2022 р. Рада суддів України видала Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Серед основних рекомендацій щодо розгляду судових справ є такі: «суди по можливості мають відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних

судових розглядів); суди мають розглядати справи, які не є невідкладними, за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження; суди мають виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням процесуальних документів, залишенням їх без руху тощо; суди мають продовжувати процесуальні строки щонайменше до закінчення воєнного стану» [6].

Майже такі самі рекомендації опублікував на своїй офіційній сторінці і Верховний Суд, зокрема зазначивши, що: «навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмеженим; у разі загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно ухвалюватимуться рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом; з метою забезпечення безпеки учасників судових процесів і відвідувачів судів припиняється проведення особистого прийому громадян керівництвом суду й обмежується допуск у судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань; якщо суд не припинив здійснювати судочинство, учасники судових процесів можуть подати заяву про відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та/або про розгляд справ у режимі відеоконференції за допомогою будь-яких технічних засобів, зокрема власних» [7].

Також, для учасників судового процесу були впроваджені можливості приймати участь у судовому засіданні дистанційно. Слід зазначити, що ще навесні 2020 року Верховна Рада України прийняла закони, які надали можливість реалізувати право учасникам справи брати участь в судових засіданнях, тим самим реалізуючи своє право на справедливий судовий розгляд, дистанційно. Був розроблений порядок проведення відеоконференцзв'язку під час судового засідання за участі сторін поза межами приміщення суду, передбачено використання системи EasyCon або інших доступних для суду та учасників судового процесу засобів, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференцзв'язку.

Такий механізм проведення судових засідань в дистанційному форматі, без присутності учасника справи безпосередньо в залі судового засідання, допоміг значно нормалізувати здійснення правосуддя в умовах карантину. Проте практика показує, що умови

воєнного стану перешкоджають реалізувати права осіб на розгляд їх справи судом навіть у такий спосіб, в зв'язку з тим, що під час повітряних тривог потрібно переривати судові засідання для перебування в укритті. Кількість таких вимушених «переривань» за день може бути різною, як і різною їх тривалість, тому зазначена проблема потребує свого подальшого опрацювання та вирішення з урахуванням імперативних засад судочинства та необхідності забезпечення безпеки працівників суду та учасників справи.

Ситуація, яка сьогодні склалася в країні, потребує, нестандартних рішень та ідей для того, щоб налагодити доступ учасників до суду. Зараз, як ніколи, всі виклики, які постали перед судовою системою на шляху до запровадження електронного судочинства, повинні вирішуватись рішуче і без зволікань, надмірний формалізм за таких обставин шкодить авторитету судової влади, яка повинна захищати інтереси громадян у будь-яких умовах. Для учасників судового процесу створюються всі необхідні та водночас комфортні умови для якісного та ефективного вирішення спору. Запроваджений в Україні карантин та військовий стан попри суттєві обмеження та негативні наслідки, стали поштовхом для запровадження принципово нових процедур, спрямованих на захист прав, свобод та дотримання безпеки учасників судового розгляду. Впевнені, що на практиці законодавство буде застосовуватись вдало та виважено, технічне забезпечення судів буде поліпшене і, зрештою, норми законодавчих актів будуть ефективно впроваджуватися для закріплення особливостей судового процесу в умовах воєнного стану.

Список використаної літератури

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>
2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України № 2102-IX від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
3. Конституція України від 28.06.1996 р. станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 р. станом на 29.09.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top>

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 р. станом на 18.08.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top>
6. Васильєва Д. Судові засідання в умовах війни. Які справи розглядають та в якому порядку. *Юридична Газета online*. 13 квітня 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/sudovi-zasidannya-v-umovah-viyni-yaki-spravi-rozglyadayut-ta-v-yakomu-poryadku-.html>
7. Особливості українського правосуддя в умовах воєнного стану URL: <https://ibuhgalter.net/ru/articles/1042>

О. В. Прієшкіна

д.ю.н., проф., Заслужений юрист України

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ — ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині до системи політико-правових цінностей, вироблених людством упродовж століть, відноситься чимало принципів та вимог, на основі яких має будуватися демократична організація державної влади, що покликана забезпечити ефективне управління державними справами як у центрі, та і на місцевому рівні. Серед таких принципів ключова роль належить фундаментальному принципу конституційного ладу, що виражається насамперед у створенні системи місцевого самоврядування. Ця система є однією з найпоширеніших форм залучення громадян до управління державними справами на локально-регіональному рівні.

Саме такий характер цього державно-правового явища відображений перш за все у преамбулі Європейської Хартії місцевого самоврядування, в якій місцеве самоврядування визначено однією з головних підвалин будь-якого демократичного політичного режиму [1, с. 34].

Крім того, Конституція України, яка, відображаючи прагнення українського народу розвивати та вдосконалювати демократичну, соціальну, правову, незалежну, суверенну державу, також закріпила принцип, згідно з яким в Україні визнається та гарантується місцеве самоврядування [2, с. 7].

Актуальність вивчення, аналізу та вдосконалення функціонування місцевого самоврядування як фундаментального принципу конституційного ладу України обумовлена складними процесами становлення демократії, форм безпосередньої демократії, неоднозначним становленням до неї держави.

У зв'язку з цим особливе значення має розроблення теоретичних основ становлення, розвитку, легалізації місцевого самоврядування в Україні, що має стати вихідним не лише для галузевих правових досліджень, а й для науково-практичних розробок, що знайдуть своє втілення на рівні нормативно-правової регламентації.

У сучасних умовах місцеве самоврядування регламентується Конституцією України [2], Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року [3], Європейською Хартією про місцеве самоврядування 1985 року [4] та іншими нормативно-правовими актами.

Місцеве самоврядування як фундаментальний принцип конституційного ладу України – це один із найважливіших принципів організації і функціонування публічної влади в суспільстві та державі. Сьогодні цей принцип розглядається як необхідний атрибут будь-якого демократичного ладу. В ст. 2 Європейської Хартії місцевого самоврядування проголошується: «Принцип місцевого самоврядування повинен бути визнаний у законодавстві країни і, за можливістю, у Конституції країни» [4].

Водночас варто відзначити, що вперше в Україні принцип визнання місцевого самоврядування був закріплений ще в Конституції УНР 1918 року, хоча її положення так і не були реалізовані. За радянських часів цей принцип рішуче заперечувався, адже він суперечив централізовано-бюрократичному характеру радянської держави.

Нині неухильною запорукою стабільності демократичного конституційного ладу, розвитку та вдосконалення сучасного вітчизняного конституціоналізму в Україні є перспективний розвиток місцевого самоврядування як одного з головних інститутів громадянського суспільства.

Визнання місцевого самоврядування як фундаментального принципу конституційного ладу України – це, перш за все, встановлення цілісної демократичної децентралізованої системи

управління, яка базується на самостійності сучасних територіальних громад, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб при вирішенні всіх питань місцевого значення, а саме віднесення інституту місцевого самоврядування до однієї з основ конституційного ладу України означає неможливість його скасування чи обмеження.

Місцеве самоврядування за своєю природою виступає як спеціальна форма реалізації публічної влади, яка є відмінною як від державної влади, так і від об'єднань громадян, втілює місцеві інтереси територіальних громад в Україні, а місце і роль органів місцевого самоврядування в механізмі стабільного забезпечення демократичного конституційного ладу відзначається, насамперед, їх неухильною здатністю вирішувати чіткі та конкретні завдання на місцевому рівні.

Місцеве самоврядування як фундаментальний принцип конституційного ладу України, як один основоположний елемент інституціоналізації конституційного ладу є одним із елементів неухильного та чіткого механізму реалізації прав сучасної української нації та сучасних національних меншин, адже багатонаціональність в країні вимагає чіткої системної зваженої політики, як на державному, так і на місцевому рівнях. Саме тому виникає загальнодержавна проблема розроблення та впровадження принципів сучасної етнонаціональної політики як важливої складової внутрішньої політики України, основною стратегічною метою якої, з одного боку, є закріплення територіальної цілісності Української держави, а з іншого – задоволення потреб та вимог регіонів з різного роду етнонаціональних питань. Особливе місце в доктринальній концепції має зайняти місцеве самоврядування, яке ґрунтується на системних демократичних виборах самоврядних структур, які можуть взяти на себе основні функції для задоволення політичних, національно-культурних, релігійних, духовних, моральних та інших потреб національних меншин.

Для ефективного розвитку місцевого самоврядування та для правового забезпечення децентралізації державної влади та розширення прав місцевого самоврядування перш за все необхідно прийняти нові Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації», які мають бути

одночасно розроблені та паралельно розглянуті Верховною Радою України та прийняті пакетом, а також ряд інших законів. З метою вирішення колізійних ситуацій у нових Законах «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» необхідно передусім передбачити положення, згідно з якими, всі законодавчі колізії компетенцій між місцевими державними адміністраціями та місцевим самоврядуванням повинні тлумачитися на користь місцевого самоврядування.

Правове забезпечення територіальної організації влади насамперед повинно спиратися на систему соціологічних досліджень та моніторингів на регіональному, районному та місцевому рівнях, також чітко розмежування компетенції між органами місцевого та регіонального самоврядування, а також необхідно визначитися з поняттям регіонального самоврядування, законодавчо його закріпити, визначити роль та значення територіальних громад та територіальних спільнот у системах місцевого і регіонального самоврядування, їх виключні повноваження, розпочати формування нової законодавчої основи місцевого самоврядування через прийняття Муніципального кодексу України (Кодексу місцевого самоврядування) [5].

Таким чином, подальший розвиток місцевого самоврядування як фундаментального принципу конституційного ладу України залежатимуть головним чином від ефективної законотворчої роботи Верховної Ради України, від безпосередньої участі кожного громадянина України, від цілеспрямованої підтримки державою місцевого самоврядування, від активної участі кожного члена територіальної громади.

Список використаної літератури

1. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування : Закон України від 15 липня 1997 р. *Відомості Верховної ради України*. 1997. № 38.
2. Конституція України : Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Європейська Хартія про місцеве самоврядування 1985 р. *Місьцеве та регіональне самоврядування*. 1994. № 1–2 (6–7).

5. Прієшкіна О. В. Конституційний лад України та його роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування : автореф. ... д.ю.н. : 12.00.02. Київ, 2009. 24 с.

М. О. Саракуца

к.ю.н., доц.

ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ВІЙНИ

З самого початку війни в Україні Європейський Союз зайняв рішучу позицію щодо осудження військового вторгнення рф. Протягом усього періоду він надає масштабну багатосторонню підтримку нашої державі.

Надання військової допомоги. Вторгнення Росії в Україну стало найсерйознішою безпековою кризою в Європі за останні десятиліття та спонукало ЄС прийняти безпрецедентні рішення з питань безпеки, оборони та розширення ЄС. На тлі війни, яка стала найбільшою в Європі за останні десятиліття, Європейський Союз зробив певні кроки, які б за інших обставин зустріли сильну опозицію. До них належать рішення для ЄС уперше профінансувати постачання смертоносної зброї до третьої країни, активізувати своє оборонне співробітництво шляхом організації військової місії для навчання бійців ЗСУ та ініціювати Директиву про тимчасовий захист.

Рішення ЄС використати Європейський фонд миру (European Peace Facility) для фінансування постачання смертоносної техніки в Україну є одним із основних зовнішньополітичних зрушень, викликаних війною. Його використання в Україні – це перший випадок, коли ЄС фінансує постачання зброї до третьої країни, не кажучи вже про країну, яка перебуває у стані війни. На сьогодні загальний внесок ЄС у межах ЄФМ для України сягнув 3,1 мільярда євро і цю суму ще планується збільшити.

Європейська допомога надається також шляхом створення спеціальної місії військової допомоги на підтримку України (EUMAM Ukraine), яка має розпочати свою роботу в середині листопада. Очікується, що протягом двох років існування місії до 15 тисяч

українських військовослужбовців зможуть пройти навчання в країнах ЄС.

Введення санкцій. Дієвим заходом підтримки України є введення безпрецедентних економічних, фінансових і торгових санкцій з боку ЄС щодо РФ. На сьогодні було прийнято вісім пакетів санкцій, включаючи такі як: закриття доступу до ринків капіталу ЄС, замороження активів, блокування енергетичного сектору, транспортної галузі, заборону експорту та імпорту, виключення Росії з державних контрактів і європейських коштів. У візовій сфері Рада ЄС прийняла рішення про повне призупинення дії угоди про спрощення візового режиму між ЄС і Росією, а російські проїзні документи, видані особам, що проживають в окупованих регіонах України, не будуть прийматися для отримання візи або перетину кордонів Шенгенської зони.

Економічна допомога. З початку російської агресії ЄС та його фінансові установи зобов'язалися мобілізувати близько 5,4 мільярда євро для підтримки загальної економічної, соціальної та фінансової стійкості України у вигляді макрофінансової допомоги, бюджетної підтримки, екстреної допомоги, реагування на кризи та гуманітарної допомоги. Президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн також оголосила, що ЄС має намір надати Україні до 18 мільярдів євро фінансової допомоги протягом 2023 року для покриття основних бюджетних потреб країни, яка постраждала від війни.

29 червня Україна та Європейський Союз підписали Угоду про вантажні перевезення автомобільним транспортом, відому також як «транспортний безвіз». Угода скасовує необхідність отримання українськими перевізниками відповідних дозволів для здійснення двосторонніх та транзитних перевезень в держави ЄС та дозволяє уникнути зупинки експорту української продукції через автомобільні пункти пропуску. Також Угода передбачає заходи зі спрощення визнання водійських документів [1].

Одразу після цього Європейська комісія ухвалила рішення, що дозволяє державам-членам тимчасово скасовувати мита та ПДВ на ввезення життєво важливих товарів для українців, які постраждали від війни. Рішення стосується ввезення із третіх країн продуктів харчування, наметів, електрогенераторів та іншого рятувального обладнання, призначеного для українців [2].

З самого початку війни ЄС розробив програму для підтримки України та сусідніх країн, які надають захист людям, які тікають від війни. Ці заходи включають: прийом українців через механізм тимчасового захисту, організаційна та матеріальна підтримка держав-членів, які приймають біженців та виділення 523 млн євро на гуманітарну допомогу.

Післявоєнне відновлення. Європейський Союз рішуче налаштований також на відбудову післявоєнної України. На засіданні Європейської Ради в березні цього року лідери ЄС підкреслили, що ЄС прагне надавати підтримку українському уряду для його невідкладних потреб і для відновлення демократичної України після закінчення війни. З цією метою лідери ЄС погодилися створити Трастовий фонд солідарності з Україною. 5 травня Польща та Швеція організували міжнародну донорську конференцію для України. Конференція є відправною точкою фонду з метою збору фінансування для гуманітарної підтримки та подальшої реконструкції. Ця платформа має об'єднати український уряд, ЄС та його країни-члени, Європейський інвестиційний банк, а також міжнародних партнерів, фінансові установи та організації. Було також підкреслено, що підтримка реконструкції буде пов'язана з впровадженням реформ, які відповідають європейському шляху України [3].

Підсумовуючи, зазначимо, що безпрецедентна політична, фінансова та гуманітарна допомога, яку надають наші європейські партнери нашій державі в ситуації повномасштабної війни, є не тільки запорукою майбутньої перемоги, але й проявом зміни політичного курсу ЄС щодо України.

Список використаної літератури

1. Україна і ЄС підписали «транспортний безвіз». *Європейська правда*. 29 червня 2022 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/29/7142282/>
2. ЄС скасував мита та ПДВ на ввезення життєво важливих товарів для українців. *Європейська правда*. 1 липня 2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/1/688763/>
3. EU solidarity with Ukraine. European Council. *Council of the European Union*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/eu-solidarity-ukraine/#reconstruction>

Т. В. Степанова
д.ю.н., проф.

ЩОДО НАСЛІДКІВ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 6013 ДЛЯ СФЕРИ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Загальновідомо, що 01.11.2022 р. Комітет з питань економічного розвитку надав висновок про розгляд законопроекту № 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» [1], який був ініційований до розгляду в Верховній Раді ще в вересні минулого року.

Даний проєкт в п. 4 Прикінцевих та перехідних положень пропонує «Визнати Господарський кодекс України ...таким, що втратив чинність, з дня набрання чинності цим Законом» [1].

При цьому новий Закон, текст якого пропонується прийняти, містить лише 23 статті, одночасно в п. 3 Прикінцевих та перехідних положень вказано, що «Статті 4–19 цього Закону втрачають чинність через сім років з дня набрання чинності цим Законом» [1]. Таким чином, через 7 років в даному Законі, у випадку його прийняття, залишаться чинними лише 7 (сім!) статей, які, за задумом розробників даного законопроекту, зможуть замінити чинний на даний час Господарський кодекс України, який містить 418 статей.

І хоча вказаний проєкт пропонує внести точкові зміни в низку нормативно-правових актів, таких як ЦК України, Земельний кодекс України, закони України «Про оренду державного та комунального майна», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про вищу освіту», «Про Національний банк України», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про управління об'єктами державної власності» та деякі інші акти, однак багато питань, врегульованих на даний час Господарським кодексом України на кодифікованому, систематизованому рівні, втрачають своє правове регулювання.

Фактично через 7 років, а за даний законопроект – навіть раніше, будуть законодавчо визначені лише поняття «підприємництво», «підприємства», «посадові особи підприємства», ознаки суб'єктів мікропідприємництва, суб'єктів малого, середнього та великого підприємництва та декілька інших понять і явищ господарської сфери. Всі інші питання лише перспективно плануються для регулювання або віддаються «на відкуп» ринку.

Підтримуючи в цілому ідею вдосконалення сфери господарювання на сучасному етапі, слід зауважити на деяких важливих моментах.

По-перше, ситуація в країні, яку ми можемо спостерігати сьогодні, надає все менше стабілізуючих ознак для суб'єктів господарювання. Тому, починаючи з лютого 2022 року, спостерігаються значне скорочення штатів підприємств, що існували до того часу, міграція фізичних осіб-ФОП із східних до західних регіонів та за межі України, значне зменшення сфер та обсягів діяльності суб'єктів господарювання, руйнування інфраструктури міст та значне звуження або навіть неможливість здійснення підприємницької діяльності в різних регіонах України.

Все це не йде на користь подоланню економічної кризи, яка існувала до початку війни та посилилася після її початку.

По-друге, проведення реформ у сфері господарської діяльності потягне необхідність фінансових витрат, зокрема, пов'язаних з реорганізацією та припиненням підприємств для приведення їх у відповідність з новим Законом, зі звітністю та налагодженням діяльності нових форм господарювання та іншими пов'язаними з цим питаннями.

Однак на сьогодні Україна прийняла Державний бюджет на наступний рік зі значним дефіцитом. І подальша участь у війні не надає позитивних перспектив у цьому напрямі. Тому ініціювати в умовах сьогоднішнього фінансово несприятливого реформи не на часі.

По-третє, законопроект в 20 разів менший за зміст Господарського кодексу України. Тому, незважаючи на ті зміни до великої кількості законодавчих актів, які він запроваджує, втрачено велику кількість важливих положень, які активно застосовуються на сучасному етапі. Зокрема, мова йде про ст. 222 ГК України, яка присвячена встановленню правил досудового порядку реалізації

господарсько-правової відповідальності. Україна останні десятиліття впевнено крокувала в європейському напрямі, одним з надбань якого є просування ідеї розвантаження судів за рахунок пропонування альтернативних способів вирішення спорів (медіатори, третейські суди, арбітражі, врегулювання спору за участю судді та ін.). Одним з таких видів є досудове врегулювання спорів, коли сторони договору, який не був виконаний або був виконаний неналежним чином, намагаються шляхом виставлення взаємних претензій врегулювати спір між ними без звернення до суду.

При цьому законопроект не приділяє увагу збереженню цього та деяких інших положень, які мають важливе значення для ефективної взаємодії між суб'єктами господарювання та розвантаження судової системи України.

По-четверте, само по собі те, що вказаний законопроект менший ніж ГК в 20 разів, вказує на те, що його розробники дуже поверхнево, спрощено підходять до сфери регулювання господарського (цивільного) обігу. Однак слід зазначити, що це найбільш динамічна, комплексна та складна галузь, яка потребує постійної уваги законодавця, але з точки зору створення умов для покращення інвестиційного клімату, для створення впевненості у суб'єктів господарювання та осіб, які приймають рішення про початок заняття підприємницькою діяльністю, в стабільності та передбачуваності «правил гри» у цій сфері.

А саме цього не вистачає вказаному законопроекту, який, після набрання ним чинності, почне формувати зовсім нову, непередбачувану реальність, в якій опиняться суб'єкти господарювання, які і тепер мають достатньо багато нестабільних елементів діяльності у зв'язку з ситуацією в країні.

З урахуванням вищевказаного, вважаємо передчасним цей крок законодавця. Необхідні глибинні та детальні обговорення змін до господарського законодавства, виважені рішення, які не погіршать становище суб'єктів господарювання порівняно з тим, що сформувалося на теперішній час. Законодавець має сприяти поверненню в Україну підприємців, які поїхали через воєнні дії, спрощення оподаткування, зменшення контролю з боку держави, але без повної його втрати, оскільки криза ринкової економіки, яку ймовірно спричинить прийняття даного законопроекту

№ 6013, відіб'ється не тільки на самих суб'єктах господарювання, але й на споживачах у вигляді спустошених полиць в магазинах, й на державі в цілому у вигляді значного зменшення надходжень до Державного бюджету.

Список використаної літератури

1. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період : Проєкт Закону від 06.09.2021 р. № 6013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=72707

Розділ 4

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ

А. С. Александрова

асп.

науковий керівник: д.ю.н. проф. О. А. Чуваков

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЕЮ 438 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Злочини, передбачені статтею 438 Кримінального кодексу України (далі – КК України) відносяться до Розділу XX КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [1]. Цей розділ включає в себе напевно найбільш суспільно небезпечні діяння, які посягають, у тому числі, на існування держави, народу, нації.

Тема в світі останніх подій стала дуже актуальна, а стаття 438 КК України зараз широко використовується правоохоронними органами.

Під час кваліфікації дій особи, як порушення законів та звичаїв війни, важливим є встановлення контекстуального аспекту. Тобто, додатковою умовою доказування складу злочину цієї статті є доказування саме наявності факту міжнародного конфлікту та воєнного контексту.

У зв'язку з цим, після початку повномасштабного вторгнення (коли воєнний контекст вже став очевидним та не потребує окремого доказування), характер кваліфікації дій, які можна назвати воєнними злочинами, змінив свій вектор та набув масовий характер. Це підтверджується офіційною статистикою Офісу Генерального прокурора. Наприклад до 24 лютого 2022 року правоохоронними органами було порушено близько 400 справ за статтею 438 КК України, а станом на кінець вересня – вже більше 32 000 [2].

Наразі в Єдиному державному реєстрі судових рішень всього 6 вироків за цією статтею, 4 з них винесено вже після початку повномасштабного вторгнення. З цих 6 вироків склади злочину дуже різні. Це і обстріли в ніч 24.02.2022 з установок «Град» міста Харків, і постріли з танку в житловий багатоповерховий будинок в м. Чернігів, і чергування на так званих «блокпостах», і викрадення золотого ланцюжка у цивільної особи під дулом автомата [3]. І ті і ті дії кваліфіковані судами України як доведений склад статті 438 КК України. Таким чином, враховуючи текст статті, вбачається можливість дуже різноманітних складів злочину. Крім того, це бланкетна норма, яка відсилає до низки міжнародних нормативно-правових актів. З точки зору покарання винних ця стаття здається влучною, так як залишає не багато можливостей уникнути відповідальність з формальних підстав недоведеності якогось елементу кримінального правопорушення (наприклад мотиву, мети тощо, як наприклад в злочині «геноцид»).

Стаття 438 КК України багато в чому бере початок з міжнародного права. Будь-який випадок притягнення до відповідальності за цією статтею повинен супроводжуватись посиланнями на конкретні норми міжнародного гуманітарного права, Женевські конвенції, які є прямо застосованими актами міжнародної дії. Стаття 438 КК України відсилає нас до таких міжнародних нормативно-правових актів: Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року (Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни), Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 8 грудня 2005 року. Також, джерелами міжнародного гуманітарного права є Гаазькі конвенції, які забороняють та обмежують засоби ведення війни, та звичайні норми міжнародного гуманітарного права. Взагалі близько 30 міжнародних нормативно-правових актів.

Тому, перша очевидна проблема, яка виникає на практиці – це те, що всі учасники системи кримінальної юстиції (слідчі, прокурори, адвокати та судді) повинні бути фахівцями в міжнародному праві.

Ще однією проблемою є те, що Україна досі не ратифікувала Римський Статут, який також є важливим джерелом права та джерелом для опису складів злочину, які можуть бути передбачені цією статтею. З іншого боку, Україна цей статут підписала. З цього виходить, що в національній правозастосовній практиці можна використовувати Римський статут, але не як норми прямої дії, а як орієнтир. Крім того, положення Римського Статуту віддзеркалені в інших міжнародно-правових актах.

Як показує судова практика з будь-якої статті будь-якої галузі права, правові та правозастосовчі питання взагалі в своїй більшості дискусійні, та вони є дискусійними десятиріччя. Практика, у тому числі Верховного Суду України, часто змінюється.

Звісно, не погано було б гармонізувати національне законодавство з положеннями норм міжнародного гуманітарного права.

Однак, що в такому разі відбудеться на практиці? Норми кримінального права не мають зворотної сили у часі. Тому, всі діяння, які вже були вчинені до прийняття змін в законодавстві (а це три-валій процес) – все одно будуть розглядатись за статтею 438 Кримінального кодексу України (або іншими існуючими статтями, залежно від характеру та складу злочину). Якщо цю статтю змінити та щось з неї прибрати, то взагалі існує ймовірність декриміналізації вчинених діянь, і робити цього у жодному разі не можна.

Тому, більш коректний вибір на цьому шляху – це підвищувати кваліфікацію всіх учасників кримінальної юстиції, можливо створення груп слідчих/прокурорів/суддів, які б спеціалізувались на розгляді саме таких справ, для досягнення більшої ефективності в розкритті такої категорії кримінальних справ.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 № 2341III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. Дата звернення: 05.11.2022.
2. Сайт Офісу Генеральної Прокуратури України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>. Дата звернення: 05.11.2022.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/> Дата звернення: 05.11.2022.

Д. А. Деменчук

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. О. А. Чуваков

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ «ПОЛІТИЧНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ»

Останнім часом уся світова громадськість із тривогою стежить за тим, як екстремістські дії пронизують усі сфери суспільного життя. Сам термін «екстремізм» майже не сходить зі сторінок друку. Якщо звернутися до витоків такого явища, як екстремізм, то можна побачити, що він існує вже близько кількох тисяч років, зачіпаючи найважливіші сфери життєдіяльності людей. Існує думка про те, що екстремізм зародився в той момент, коли розподіл суспільства на класи дозволило «піднятися» деяким категоріям громадян над іншими, отримавши певні матеріальні переваги або майнові вигоди [1, с. 66].

Проблеми небувалого сплеску екстремізму та тероризму приділяють увагу ЗМІ, громадські рухи, правозахисні організації. Вивченню екстремізму відводиться особливе місце у сучасній та зарубіжній політології, політичній соціології, правознавстві та інших науках. Наявність різних підходів до пояснення цього явища підтверджує необхідність наукового осмислення та аналізу цього феномену. Сучасна політична ситуація показує, що політичний екстремізм нерідко стає знаряддям і засобом боротьби суб'єктів політичної діяльності держав-агресорів, в процесі досягнення ними своїх цілей. Численні випадки такого «легкого», безвідповідального ставлення до проявів політичного екстремізму призвели до того, що в даний час екстремізм набув широкомасштабного і всеосяжного характеру, а політичні конфлікти вкрай насильницький характер.

Політичний екстремізм – це явище міжнародного масштабу. Проте сьогоденні прояви політичного екстремізму доводять, що це явище вийшло на більш високий рівень – глобальний.

Не помічаючи державних кордонів та підтримуваний системою широких організаційних зв'язків, він містить небезпеку для політики мирного співробітництва держав, загалом для світової безпеки. Розкриття причин та умов, факторів, що сприяють

виникнення та активізації політичного екстремізму, дозволяє організувати та здійснити заходи щодо звуження кола цих причин та умов. Знання сутності політичного екстремізму, його залежності від соціально-політичних, економічних, психологічних та інших умов відкриває можливості прогнозування його проявів. Рішення цього завдання дозволить своєчасно запобігати появі нових погроз, здійснювати підготовку та проведення запобіжних заходів.

Політичний екстремізм є неоднозначною проблемою і водночас дуже болісною. У рамках сучасної політології та політичної соціології в останні роки активно проходять наукові дебати щодо його сутності та змісту.

Термін «політичний екстремізм» став активно використовуватися не лише у науковому понятійному апараті, а й у лексиці засобів. Наявність різних підходів до тлумачення цього явища, підвели до необхідності вивчення цього феномену. У політичному плані екстремізм виступає проти сформованих громадських структур та інститутів, намагаючись підірвати їх стабільність, зазвичай силовими методами. Для цього екстремістські організації проводять та організують заворушення, акції громадянської непокори, терористичні акції, використовують методи партизанської війни, до того ж вони надають винятково великого значення суспільному резонансу, викликаному їхнім діям.

З філософської точки зору, для того, щоб зрозуміти витoki екстремізму, необхідно усвідомлення того факту, що у самій природі людини закладено прагнення до екстремальності, що примушує його йти по шляху постійного руху та розвитку. Поняття «екстремізму» та «екстремальності» походять від одного латинського кореня «*extremus*» (край, кінець). В результаті обидва поняття несуть значення інтенсивності, напруженості, гостроти. Теоретики найбільш крайніх ідейно-політичних течій намагаються виправдати застосування політичного насильства у політичній боротьбі. Так, соціолог К. Гейнцеп у роботі «Вбивство» (1849) доводив неминучість насильства у боротьбі досягнення політичних цілей. «В політиці значення має єдине питання, чи досягнуто мети?». Серед прихильників необмеженого застосування насильства можна назвати І.Моста, що є одним із теоретиків анархістського руху 19 століття, переконаного в тому, що для досягнення успіху

революціонер повинен використовувати будь-які засоби, у тому числі й бомби, які він називав «пролетарською артилерією» [2, с. 39].

Конфліктологічна постановка проблем насильства та агресії в політиці дозволяє виділити такі риси політичного екстремізму як спрямованість, з одного боку, на вирішення соціальних протиріч, а з інший – на досягнення при цьому політичних цілей, використання залякування, що проводиться щодо уряду будь-якого держави, її владних структур, окремих груп громадян чи всього населення з метою примусу до скоєння діянь, вигідних екстремістам. Екстремізм проявляє себе і як знаряддя підривної діяльності в таємній політичній боротьбі держав та цивілізацій [3, с. 14].

Інтерпретація політичного екстремізму його дослідниками досить різноманітна. Деякі дослідники схильні пояснювати це явище через особливості людської психіки або навіть відносять його до проявів біологічної природи. Цей підхід знайшов вираз у спробах пояснити поширення екстремістських тенденцій серед сучасної молоді тим, що такий вид політичного екстремізму як тероризм «розганяє благополучну нудьгу суспільства достатку, а то й просто є атрибутом чергової моди». За оцінки італійського соціолога Л. Феррайолі, синдром озброєного насильства є «різновид неврозу» [4, с. 57]. Політичний екстремізм можна розуміти як певну лінію або позицію в політиці держави, яка відкидає компроміси з протиборчою стороною. Така позиція відбиває крайні установки суб'єкта щодо досягнення його цілей та застосування крайніх форм та методів ведення боротьби порівняно з іншими учасниками політичних відносин та передбачає практичне проведення в життя. Як певна лінія у політиці, що віддає перевагу саме такій тактиці проведення політичної боротьби, політичний екстремізм відкидає узгодження та співробітництво. «Громадсько-політична практика в різні історичні епохи, особливо в даний час, дає підстави розглядати політичний екстремізм і як соціальний процес, що розвивається на різних соціальних рівнях (суспільство, класи, окремі суспільні верстви, етнонаціональні та професійні групи та ін.), у різних територіальних межах та на різних ідейно-психологічних та політичних основах» [5, с. 26].

Доводиться констатувати той факт, що абсолютне відкидання насильства насправді не відповідає рівню політичної свідомості сучасного суспільства; його соціальній структурі, економічним

відносин. У руслі філософії проблема виправданості крайніх методів впливу у політиці займатиме місце ще не одне століття.

Слід сказати, що проблема застосування політичного насильства в політиці займає пріоритетне місце у наукових дослідженнях з часів античності. Більшість дослідників схильні допускати застосування крайніх форм та методів боротьби в «певних умовах». Але ось які це «певні умови», кожен розуміє по-своєму. Загальне в умовах, які сприяють виникненню екстремізму – наявність політичних цілей, що «виправдовують» екстремізм.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок про те, що серед безлічі проблем сучасного суспільства, проблема екстремізму постає як одна з найменш розроблених та найбільш актуальних. У силу багатоаспектності даного явища, дослідження екстремізму з точки зору різних наук дозволить скласти цілісне уявлення про даному феномені. Можна сказати, що політичний екстремізм сьогодні набуває нове значення.

Список використаної літератури

1. Воронцов С. А. Поняття екстремізму та її сутнісні ознаки. *Філософія права*. 2007. № 4. С. 65–71.
2. Буянов М. Психіатри та політика. *Медицина*. Івано-Франківськ. 1996. 39 с.
3. Яхъяев М. Я. Феномен екстремізму. *Научный вестник*. 2011. № 1. С. 14.
4. Анісімова І. І. Антисемітизм: досвід концептуалізації. *Вісник Львівського університету*. 1998. № 3. С. 57.
5. Нікколо Мак'явеллі. *Флорентійські хроніки*. Державець / переклад з італійської Анатоль Перепадя. Київ : Основи, 1998. 492 с.

Ю. С. Клецько

асп., адвокат

науковий керівник: д.ю.н., проф. О. М. Миколенко

ЗАХИСТ ОСОБИ ЯК КАТЕГОРІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Ключовим значення для забезпечення справедливості кримінального судочинства, забезпечення прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, особи до якої

застосовуються примусові заходи медичного або виховного характеру та інших учасників кримінального провадження – є саме наявність закріпленого права таких суб'єктів на захист. Наявність такої категорії кримінального процесуального права як захист особи обумовлюється завданням кримінального провадження закріпленим у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Актуальність досліджуваного питання зумовлена відсутністю єдиного доктринального підходу до визначення поняття захисту особи, дослідження вченими захисту в рамках здійснення окремих процесуальних дій або в рамках окремих стадій кримінального провадження, що призводить до відсутності комплексного та системного підходу до поняття «захист». У зв'язку з активною роботою законодавця по інтеграції європейських норм в законодавство України, запозиченні судочинством положень практики Європейського Суду з прав людини, вдосконаленням системи безоплатної правової допомоги як інструменту та гарантії права особи на захист, виникає необхідність у дослідженні захисту особи як окремої та комплексної категорії кримінального процесуального права.

Законодавством вже встановлені передумови для визначення захисту особи як категорії кримінального процесуального права. Так, ст. 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідно до ч. 3 ст. 29 Основного закону, кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника. Згідно ч. 6 ст. 55 Конституції, кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Основні норми національного законодавства, що гарантують право особи на захист закріплені у Конституції України: ст. 59 (Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав); ст. 63, (підозрюваний, обвинувачений

чи підсудний має право на захист); та стаття 131-2 Основного закону (Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура...Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення) [1].

Стаття 2 КПК України закріплює завдання кримінального провадження – захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2, ст. 2]. Окрім того, п. 13 ч. 1 ст. 7 КПК України визначає, що забезпечення права на захист є однією з загальних засад кримінального провадження, такий принцип деталізується у ст. 20 КПК України. Таким чином, Конституцією України та КПК України закріплено фундаментальні положення захисту особи. На нашу думку засновуючись на вищевикладених нормативних положеннях можна стверджувати про інституціоналізацію діяльності з захисту особи у кримінальному провадженні України.

О.В. Попелюшко визначає, що «у кримінальному судочинстві термін та поняття захисту має вужче, спеціальне значення і охоплює: 1) осіб, учасників процесу, суб'єктів, правомочних здійснювати захист (обвинувачений та його захисник), які, власне, і становлять сторону захисту; 2) назву процесуальної функції; 3) діяльність суб'єктів захисту щодо реалізації наданих їм прав та повноважень у процесі здійснення виконуваної ними функції» [3, с. 10].

На думку І.М. Зубач, «зміст захисту як виду комплексної кримінальної процесуальної діяльності вбирає в себе усі напрямки захисної діяльності, що відбувається у межах кримінального провадження, тому відразу бачиться правильним, розглядаючи захист через кримінально процесуальну призму, визначити дві окремі його площини: 1) діяльність учасників процесу (підозрюваного, обвинуваченого та їх захисника) направлена на спростування

обвинувачення та захист своїх законних прав та інтересів під час кримінального провадження; 2) діяльність спеціально уповноважених органів та учасників процесу направлена на захист прав та законних інтересів інших учасників кримінального провадження» [4, с. 180]. Як ми бачимо, вищезгаданими науковцями здійснюється аналіз захисту як виду комплексної кримінальної процесуальної діяльності.

Таким чином, в результаті аналізу певних законодавчих та доктринальних підходів до визначення змісту захисту особи було з'ясовано, що дана категорія є малодослідженою, комплексного підходу до цього поняття не має. Отже, наявна необхідність виведення належної дефініції захисту особи як категорії кримінального процесуального права в широкому сенсі, що потребує окремого дослідження всіх аспектів даної діяльності з точки зору його змісту, функцій, суб'єктів здійснення, що в підсумку матиме ключове значення для подальших доктринальних пошуків.

Список використаної літератури

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.11.2022).
3. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 38 с.
4. Зубач І.М. Функція захисту у сучасному кримінальному провадженні України. Вісник Національного Університету «Львівська Політехніка». Серія: Юридичні науки. 2014. № 810 (4). С. 178–183.

О. М. Миколенко

д.ю.н., проф.

СИТУАТИВНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ЗАТРИМАННЯ

Для забезпечення успішного виконання завдань кримінального процесу України (ст. 2 КПК України) дізнавач, слідчий, прокурор та суд використовують різні заходи забезпечення кримінального провадження. Зазначені заходи передбачені кримінальним процесуальним законодавством та полягають у обмеженні конституційних і інших прав особи в кримінальному провадженні з метою попередження та припинення порушень з боку учасників процесу, їх покарання у випадку порушення вимог кримінального процесуального законодавства і забезпечення нормального ходу кримінального процесу. Звісно ж обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина не носить вільного характеру, а має чіткі межі застосування, передбачені КПК України.

Затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, як тимчасовий запобіжний захід, з одного боку, обмежує конституційне право особи на свободу та особисту недоторканність, а з іншого – виступає ефективним і дієвим засобом забезпечення виконання завдань кримінального провадження загалом, та досудового розслідування зокрема. Незважаючи на короткочасність затримання, за характером обмежень прав і свобод воно є одним з найбільш суворих запобіжних заходів. Тому не випадково процесуальні норми, що регламентують порядок і строки затримання, закріплено Конституцією України та низкою міжнародно-правових актів, зокрема Загальною декларацією прав людини (1948 р.), Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (1966 р.), Конвенціями ООН проти катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведіння та покарання (1984 р.), про права дитини (1989 р.) тощо.

Питання, що стосуються затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, у різні часи досліджувались різними вченими: І.М. Гуткін, З.З. Зинатуллин, В.М. Корнуков, І.Л. Петрухин, В.М. Тертишник і ін. Протягом останнього десятиліття на рівні дисертаційних досліджень окремі питання застосування затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, гарантій її прав, свобод і законних інтересів розглядались Д.Л. Василенком, О.С. Мазур, Г.Я. Мацьків, А.М. Мельник, О.О. Мохонько, В.В. Назаровим, М.Я. Никоненком, А.В. Пономаренко, Т.В. Садовою, А.К. Черновою та ін. Найбільша увага завжди приділялася таким аспектам затримання, як підстави, строки, процесуальне оформлення, момент виникнення кримінального процесуального затримання, строк обчислення затримання в разі доставлення особи з одного населеного пункту до іншого, тощо.

Події, які сталися в країні після 24 лютого 2022 року, введення Указом Президента України воєнного стану, внесли свої корективи і у кримінальне процесуальне законодавство. З 24 лютого 2022 року до КПК України [1] вже дев'ять разів були внесені зміни. Зокрема, Розділ IX «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» і редакція ст. 615 КПК вже змінювались п'ять разів. Такі зміни забезпечують оперативне та ефективне розслідування злочинів в умовах воєнного стану, та особливо в районах проведення активних бойових дій або максимально наближених до них територіях та стосуються певних процесуальних дій, зокрема, визначення порядку видачі трупу, освідчування особи, затримання осіб, обрання або продовження строку тримання під вартою, тощо.

Згідно КПК України затримання здійснюється за ухвалою слідчого судді (ст. 191 КПК) та без ухвали слідчого судді (ст. 208 КПК).

За ч. 1 ст. 188 КПК України прокурор (слідчий за погодженням з прокурором) має право звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Результатом розгляду клопотання буде ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу, яка не підлягає оскарженню (ч. 5 ст. 190 КПК). За ч. 1 ст. 191 КПК затримана на підставі ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше

тридцяти шести годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу.

За ч. 1 ст. 208 КПК уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках: якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України; якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 КК України.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту затримання, який визначається згідно з вимогами статті 209 цього Кодексу (ч. 1 ст. 211 КПК). Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше 60 годин з моменту затримання повинна бути доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Однак в умовах воєнного стану ця норма зазнала змін двічі. Перші зміни (п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України) закріплювали, що строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати 216 годин з моменту затримання, який визначається згідно з вимогами статті 209 цього Кодексу [2]. Тобто замість трьох діб – дев'ять.

Таке збільшення строків затримання у три рази викликало обурення у правників, які наголошували на тому, що строк затримання не може перевищувати строку, який закріплений в основному законі держави – Конституції України. Законодавець відреагував на такі заклики від суспільства і вже наступним Законом України

від 27.07.2022 р. вніс зміни до відповідних положень КПК України з метою удосконалення деяких положень кримінального процесуального закону та забезпечення ефективного досудового розслідування в умовах дії воєнного стану [3]. Зокрема, відповідними положеннями Закону скасовується норма, за якою в умовах воєнного стану можна затримувати людину без рішення суду до 9 діб. Відтепер строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати строку, визначеного ст. 211 КПК України. Тобто, затриману без ухвали слідчого судді, суду людину не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання мають звільнити або доставити до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу. Якщо в умовах воєнного стану наявні об'єктивні обставини, за яких цього зробити неможливо, то розгляд клопотання мають здійснювати із застосуванням технічних засобів відеозв'язку для забезпечення дистанційної участі затриманої особи. Якщо затриману особу неможливо доставити до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. 211 КПК України, для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду відповідного клопотання, така особа негайно звільняється.

Національне законодавство допускає обмеження прав та свобод людини і громадянина тільки у надзвичайних ситуаціях, які можуть бути соціального, воєнного, техногенного і природного характеру. Втім, існують права і свободи, які не підлягають обмеженню навіть в умовах надзвичайних ситуацій (воєнного стану, надзвичайного стану і ін.). Одним з таких конституційних прав особи, яке набуває свого прояву в кримінальному провадженні, є право на свободу та особисту недоторканність. Війна не може бути підставою для попрання положень Конституції України і конституційних прав особи. Тому повністю підтримуємо чинні положення КПК України, які забороняють затримувати особу більше ніж на сімдесят дві години, якщо їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.11.2022).

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-IX#Text> (дата звернення: 05.11.2022).
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану : Закон України від 27.07.2022 р. № 2462-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#n50> (дата звернення: 05.11.2022).

О. В. Нарожна

ст. вкл.

ДО ПИТАННЯ ТИПІЗАЦІЇ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Виникнення та розвиток нових приватних наукових напрямів, формування нових типів і видів експертизи є закономірним процесом у просторі бурхливого науково-технічного розвитку. В одному випадку спочатку в рамках існуючого виду експертизи з'являється новий об'єкт, раніше не відомий, але досліджуваний методами цього виду експертизи. Інакше кажучи, це не нова річ, але досягнення вчених дозволяють розширити завдання розв'язання щодо отримання нових доказів.

Поступово в процесі становлення судових експертиз, завдяки виникаючим тенденціям, відзначаються нові види судових експертиз, наприклад, судова авторознавча, судово-фототехнічна, судово-фоноскопична, судово-технічна експертиза відновлення знищених клейма, судово-одорологічні дослідження (90-ті роки ХХ ст.). Згодом формується нова судова експертиза – комп'ютерно-технічна експертиза, яку деякі автори називають інформаційно-технологічною.

У сучасних умовах розвитку криміналістики відзначимо необхідність інтеграції наукових знань, що дозволяє шляхом цілковитого синтезу зробити науку, яка в різноманітній єдності та зв'язку двох наук, з її різноманіттям становить єдине і нероздільне ціле.

Наразі вирішення експертних завдань у рамках єдиного масиву знань вже не забезпечує чесного та якісного експертного дослідження. Процес диференціації в обох наукових сферах досяг такої межі, що система знань у них вимагає переходу до інтеграції. В результаті інтеграції з'являються нові види експертизи. Для прикладу можна навести експертизу мікроелементів і експертизу мікроелементів жирового поту людини.

Наведені моделі нових напрямків аж ніяк не є показником нових знань. Але вони також яскраво свідчать про постійний динамічний процес у розвитку та вдосконаленні судової експертизи.

Судово-мистецтвознавча експертиза визначає культурно-історичну цінність творів мистецтва та інших предметів. Це дослідження також стосується виробів, які не мають художньої цінності, але є історично рідкісними предметами. Сюди входять марки, монети тощо. Мистецтвознавчі дослідження зазвичай проводяться з ініціативи судових чи слідчих органів [1, п. 7.1].

Експертні дослідження передбачають використання різноманітних методів, серед яких, по-перше, відзначимо хіміко-технологічний метод, що допоможе з визначенням складу матеріалів, використаних при виготовленні виробів. Це дозволяє зробити висновки про їх належність. Такий прийом також допомагає визначити автора, встановлює факт використання певних матеріалів, техніку їх обробки тощо. Проводиться також і цифрове дослідження – для вивчення почерку майстра, особливостей нанесення штрихів, зокрема, відмінних рис моделювання.

Потреба у використанні почеркознавчого (графологічного) методу виникає тоді, коли необхідно встановити авторство текстів і картин. Цей метод використовується для вивчення підписів на полотні.

Відповідно, знаючи об'єкти, завдання та методи експертизи, можемо сформулювати питання для призначення та проведення судово-мистецтвознавчої експертизи.

- Чи має дослідницький об'єкт культурно-історичну цінність?
- Хто є автором досліджуваного об'єкта?
- Чи є він оригіналом або копією?
- Чи є аналізований об'єкт унікальним: виготовлений він в єдиному екземплярі чи ні?

– Чи є сліди реставрації, якщо так, то які саме були реставраційні роботи та як вони вплинули на первісний вигляд?

– Яка ринкова вартість поданого на дослідження товару? Якщо перед експертом ставиться питання про вартість твору, у документі про призначення експертизи (залучення експерта) обов'язково зазначається період (час), станом на який необхідно вирішити поставлене питання.

Окрему групу завдань для мистецтвознавчої експертизи складають такі питання, які стосуються виявлення ознак пропаганди культу насильства та жорстокості, мають порнографічний характер, у тому числі дитячої, а також щодо зображень комуністичної або нацистської символіки.

Як бачимо, питання, що пропонуються як орієнтуючі, надають загальне поняття щодо можливостей та напрямків судово-мистецтвознавчої експертизи. Для потреб практики ми пропонуємо розділяти питання за видами судово-мистецтвознавчої експертизи та розробити перелік узагальнюючих питань щодо кожного виду об'єкта такого дослідження.

Зокрема, О. О. Шульга у своєму дисертаційному дослідженні робить вдалу спробу розробки окремих питань до комплексних експертиз, що містять і судово-мистецтвознавчі дослідження. Наприклад, щодо експертизи зброї він пропонує наступні варіанти питань: чи відносить зброя до вогнепальної або холодної; визначення часу та географії створення об'єкта; визначення майстра-зброяра; матеріальної цінності, історичної цінності тощо [2, с. 181–182].

Спираючись на класифікації за родами творів мистецтва, можлива розробка запитань окремо для експертизи літературних, музичних, творів зображувального мистецтва; для експертизи площинних зображень, скульптури, архітектури та декоративно-прикладних виробів тощо. При цьому вважаємо за потрібне також враховувати підвиди в подібних класифікаціях

Список використаної літератури

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 09.10.2022).
2. Шульга О. О. Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України : дис. ... доктора філософії : 081 – Право / Київ, 2020. 273 с.

Б. М. Орловський
д.ю.н., доц.

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

Кіберзлочинність є одним із сучасних видів злочинності, який має тенденцію до постійного розширення по мірі комп'ютеризації економічних відносин у суспільстві та розвитку інформаційних технологій. Сучасні банківська та торгівельна сфери активно застосовують обслуговування клієнтів із використанням мережі Інтернет, що визначає можливість перехоплення персональних даних їх клієнтів злочинцями та подальшого вчинення кримінальних правопорушень з використанням отриманих даних. У зв'язку з викладеним актуальним є аналіз сучасної кримінологічної структури кіберзлочинності та порівняння її змісту із наявними нормами Кримінального кодексу (далі – КК) України, що отримали відповідні зміни та доповнення за рахунок приєднання України до Конвенції про кіберзлочинність [2; 3, с. 157].

За своєю структурою кіберзлочини можна поділити на наступні групи: 1) спрямовані на порушення конфіденційності, цілісності і доступності даних і комп'ютерних систем. Зазначена група охоплює злам бази даних на сервері відповідного сайту та отримання конфіденційної інформації про користувачів даного ресурсу або системи (наприклад, отримання логінів та паролів банківських клієнтів, отримання персональних даних осіб, що зареєстровані користувачами певного сайту – ПІБ, місця проживання, телефонів тощо); 2) втручання у роботу комп'ютерної системи шляхом умисного створення серйозних перешкод її функціонуванню. Зазначена група охоплює різноманітні DOS-атаки на ключову інформаційну інфраструктуру системи з наміром зробити комп'ютерні ресурси недоступними користувачам, коли одночасно відбувається декілька тисяч запитів до системи, в результаті чого система виходить із ладу; 3) поширення вірусного програмного забезпечення, що виводить із ладу інтернет-ресурс, систему або окремих комп'ютер. Така група кіберзлочинів передбачає розроблення умисно шкідливих вірусних програм, які поширюються

у мережі Інтернет під виглядом встановлення безоплатних корисних програмних компонентів або ж у вигляді пропозицій перейти на вірусний сайт у електронних поштових листах, що надсилають користувачам. Зазначені вірусні програми здійснюють знищення програмного забезпечення користувача або знову ж таки намагаються отримати персональні дані про користувача; 4) пов'язані із порушенням авторських та суміжних прав, а саме незаконним копіюванням змісту сайтів або окремих частин сайтів, розміщенням однотипних сайтів без погодження із їх власником; 5) пов'язані із створенням шахрайських сайтів, які окрім дублювання змісту офіційних сайтів, надають можливість зчитати персональні дані особи (наприклад логін і пароль користувача банку, данні банківської картки для розрахунків тощо). Отримуючи такі дані злочинці у подальшому здійснюють списання грошових коштів із банківського рахунку особи через відповідні інтернет-операції. Зазначена група злочинів у міжнародному правовому полі має відповідні назви, наприклад: інтернет-фішинг – створення підроблених сторінок, які імітують офіційні сторінки банків, платіжних сервісів, інтернет-магазинів тощо; скімінг – копіювання даних платіжної картки за допомогою спеціального пристрою (скімера), встановленого у банкоматі; смс-фішинг – надсилання через смс фіктивної інформації про блокування певного платіжного інструменту (наприклад, банківської картки) з пропозицією ввести свої персональні дані для розблокування такого платіжного інструменту; вішинг – отримання персональних даних щодо реквізитів платіжного інструменту (наприклад банківської картки) за допомогою телефонних дзвінків від імені банку або певної платіжної системи тощо; 6) поширення в інтернет-мережах протиправного контенту, що містить пропаганду фонових явищ (наприклад, наркоманії, продажу наркотиків, проституції, расової та релігійної нетерпимості тощо).

Якщо ми звернемо увагу на структуру кримінальних правопорушень, що забезпечують протидію кіберзлочинності у Розділі XVI КК України, то можемо побачити, що вони охоплюють перелічену різновиди кіберзлочинності, зокрема ст. 361 «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних

систем, електронних комунікаційних мереж» охоплює першу групу описаних кіберзлочинів; ст. 363-1 «Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку» охоплює другу групу описаних кіберзлочинів; ст. 361-1 «Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут» охоплює третю групу описаних кіберзлочинів [1]. В той же час у цих статтях відсутня конкретизація об'єктивної сторони відповідних різновидів кіберзлочинності, а також до них не потрапили питання кваліфікації певних різновидів кіберзлочинності, пов'язані із використанням банківських платіжних інструментів, які охоплюються ст. 200 КК України щодо незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима тощо.

Висновки. Кримінальний кодекс України потребує конкретизації та подальшого розвитку системи кримінальних правопорушень у сфері кіберзлочинності, що закріплені у Розділі XVI, зокрема більш детального розкриття об'єктивної сторони таких складів кримінальних правопорушень.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України : зі змінами та доповненнями станом на 01.09.2021 (офіційний текст). Київ : Видавництво «Паливода А.В.», 2021. 264 с.
2. Конвенція про кіберзлочинність : ратифікована Законом України № 2824-IV від 07.09.2005р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Стор. 107. Ст. 2535.
3. Кравцова О.М. Сучасний стан і напрямки протидії кіберзлочинності в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 19. С. 155–166.

Т. О. Павлова

к.ю.н., доц.

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ

На протязі свого розвитку кримінальне право та кримінологія намагалися визначити певні етапи формування поведінки особи, яка вчинила злочин. Із запровадженням у чинний Кримінальний кодекс України категорії – кримінальне правопорушення, цей процес ускладнився, оскільки потребує певної диференціації та індивідуалізації при кваліфікації та при обранні заходу кримінально-правового впливу. Щодо механізму формування наміру вчинити кримінально протиправне діяння, він має певні послідовні етапи в своєму розвитку.

Протиправність у теорії права означає – «недотримання заборон, невиконання обов'язків» [1, с. 208]. У кримінальному праві термін «кримінальна протиправність» розглядається як одна з ознак кримінального правопорушення, а у зв'язку із введенням нової кримінально-правової категорії – кримінальне правопорушення, поняття «кримінальне протиправне діяння/поведінка» замінило термін «злочинна поведінка».

Кримінально протиправна поведінка – процес, який розвивається у просторі та часі і включає зовнішні, об'єктивні діяння, що утворюють склад кримінального правопорушення, а також внутрішні, психологічні явища, що детермінують вчинення кримінального правопорушення.

Особистість – конкретна людина, яка має індивідуальні особливості та є носієм сформованих соціальних якостей, що реалізуються в конкретних видах діяльності. Кримінальне право цікавить стан суб'єкта та його внутрішнє психічне відношення саме до кримінального правопорушення та його суспільно небезпечних наслідків на момент їх вчинення, а не його внутрішній психологічний стан взагалі.

Позиція сучасної кримінології полягає у визнанні єдності біологічного та соціального в людській природі та механізмі формування її поведінки.

Психологічні умови, в яких людина приймає рішення про вчинення злочину, можуть бути різними: 1) відсутність стресів і сильного збудження, при достатній кількості часу на його обдумування (наприклад, прийняття рішення на вчинення замовного вбивства або терористичного акту). В цьому разі рішення породжує розважливу поведінку злочинця, яка враховує логіку розвитку подій; 2) сильне збудження при недостатній кількості часу на обдумування рішення, наявність конфліктної ситуації. Рішення, яке приймається при цьому, викликає необдуману поведінку, яка ґрунтується на запалі, а не на точному розрахунку (наприклад, скоєння вбивства чи зґвалтування на емоційній основі) [2, с. 179–180].

Кримінально протиправна поведінка та її тип залежить від характерних для окремих категорій суб'єктів кримінальних правопорушень індивідуально-психологічних особливостей, ціннісних орієнтацій, системи асоціальних і антисоціальних стереотипів тощо.

Поведінці більшості осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, властиві:

- соціально-ціннісна дезадаптація і дефекти саморегуляції;
- асоціальні та антисоціальні установки і звички;
- заперечення або ігнорування своєї соціальної відповідальності.

З точки зору механізму формування кримінально протиправної поведінки органи кримінальної юстиції цікавлять внутрішні установки, ціннісні орієнтації, індивідуально-психологічні особливості особи, яка порушує кримінально-правові норми-заборони та вчиняє кримінальне правопорушення. Адже саме через вчинення кримінального правопорушення певні установки та риси характеру особи знаходять свою реалізацію.

Механізм формування кримінально протиправної поведінки – це складний процес, який розгортається у часі та просторі та об'єктивується через поведінку суб'єкта. Розглянемо складові цього процесу.

На першому етапі будь-якої поведінки, у тому числі і протиправної, у суб'єкта виникає потреба у чомусь, яка поки існує в уяві особи, яка вирішує яким чином вона може досягти бажаного, тобто реалізувати власну потребу. Керуючись власними індивідуальними

внутрішніми складовими суб'єкт для себе на цьому етапі вирішує – правомірним чи протиправним способом він планує досягти своєї потреби. Якщо він обирає для себе протиправний шлях досягнення актуальної потреби, тоді відбувається поступове формування протиправної мотивації. Процесу мотивації, змістом якого є боротьба мотивів на вчинення кримінального правопорушення, супутніми є процеси цілеутворення, вибір об'єкта на який суб'єкт планує спрямувати свої кримінально протиправні дії. Спочатку мотиви та мета можуть і не співпадати. Проте надалі можливий своєрідний зсув мотиву на мету. Далі суб'єкт оцінює умови, в яких будуть вчинюватися кримінально протиправні дії, які проявляються у наступному: підшукуванні, обранні засобів та способів, знаряддя вчинення кримінального правопорушення, можливий пошук співучасників кримінального правопорушення, розподіл ролей між ними тощо. Тобто суб'єкт вчинює дії, які направлені на підготовку вчинення умисного кримінального правопорушення. При цьому слід брати до уваги, що мотив є в будь-якій вольовій, а отже і в будь-якій кримінально протиправній поведінці незалежно від форми вини, хоча і має свої особливості. Цей етап закінчується прийняттям рішення про вчинення кримінального правопорушення.

Після того як рішення прийняте, на зміну мотиваційному приходить другий етап – реалізація рішення: вчинення протиправних дій і як наслідок цього настання суспільно небезпечного результату, який може і не співпасти з метою, яка була спланована, що, певним чином, відбивається у подальшому на процесі кваліфікації кримінального правопорушення.

Таким чином, механізм формування кримінально протиправної поведінки як складний процес, який розгортається у часі та просторі та об'єктивується через поведінку суб'єкта, складається з двох основних етапів: мотиваційного та реалізації рішення про вчинення кримінального правопорушення.

Список використаної літератури

1. Теорія держави і права в схемах та таблицях : навчальний посібник / кол. авт. ; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ : «Хай-Тек Прес», 2020. 296 с.
2. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 436 с.

Д. С. Півнєв

асп.

науковий керівник: д.ю.н., проф. О. А. Чуваков

ПРОБЛЕМА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [1, ст. 3]. Вказаний антропоцентричний підхід стає основою для визначення вектору діяльності державного апарату щодо забезпечення основоположних прав і свобод осіб, а відповідно й протидією у злочинах, які пов'язані із торгівлею людьми. Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, яке стало продовження восьмирічного військового конфлікту, стала викликом для України та загостренням багатьох існуючих проблем, загалом, і проблему торгівлею людьми, зокрема.

Відповідно до Закону України «Про протидію торгівлі людьми», торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином [2, ст. 3].

Після повномасштабного вторгнення у багатьох новинних дайджестах, месенджерах почали з'являтися повідомлення про зникнення людей, використання уразливого стану українських громадян за кордоном з метою їх незаконної експлуатації (сексуальна торгівля, примусова праця, рабство, підневільний стан тощо), що стало вже не тільки внутрішньою проблемою нашої держави, а й набуло міжнародного резонансу.

За офіційними даними Національної поліції України із початку року поліцейські задокументували 77 фактів торгівлі людьми. У тому числі 26 фактів сексуальної експлуатації та 28 – трудової

експлуатації [3]. Крім того Міністерство внутрішніх справ України також повідомило, що щодо протидії торгівлі людьми активно працюють оперативно-розшукові підрозділи Держприкордонслужби у тісній взаємодії з іншими правоохоронними органами. У 2022 році прикордонники припинили функціонування 3 протиправних груп у складі 11 осіб. Затримано 1 організатора, судами винесено 4 обвинувальних вироки стосовно 4 осіб, з яких 2 особи отримали реальний строк ув'язнення. За інформацією ДПСУ розпочато 4 кримінальні провадження за ст. 149 ККУ «Торгівля людьми», попереджено вивезення за кордон 4 потенційних жертв торгівлі людьми [4].

Вказана соціально-правова проблема неодноразово висвітлювалась в міжнародних спеціалізованих групах. Так, наприклад, 27 травня 2022 року був проведений круглий стіл зі збору доказів на тему «Війна в Україні та пов'язані з нею ризики експлуатації і торгівлі людьми», що був присвячений саме проблемі торгівлі людьми у Великій Британії та Північній Ірландії. За результатами круглого столу зроблені такі висновки: 1) конфлікт сприяє експлуатації та торгівлі людьми; 2) візова політика Сполученого Королівства стосовно біженців з України містить ризики з точки зору експлуатації і торгівлі людьми та потребує більшої чіткості, ресурсів та підзвітності; 3) нестача інформації та інформаційне перевантаження можуть посилити ризики експлуатації та торгівлі людьми; 4) незахищеність, страх і ширший політичний клімат навколо імміграції та притулку створюють складні умови для реагування; 5) довгострокове стратегічне планування має життєво важливе значення, але, здається, сьогодні цього не достатньо [5].

Додатково зауважуємо, що проблемним постає питанням кваліфікації дій держави-агресора щодо примусового вивезення на територію російської федерації громадян України з тимчасово окупованих територій. Також допоки є невідомим саме кількість таких осіб та дії, які вчинялись щодо них під час перевезення через кордон та подальші дії, оскільки виключати насильницькі дії стосовно них у вигляді примусової праці, сексуального рабства, торгівлі внутрішніми органами тощо не можна.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що тенденція до збільшення кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми, нівелює принцип верховенства права, порушує

основоположні права та свободи людини, ставить під загрозу існуючу системи заходів протидії торгівлі людьми. Тому в умовах кризових ситуацій та військової агресії необхідно удосконалити механізм протидії торгівлі людьми не лише на національному рівні, а й на міжнародному, що стане об'єктом наукових досліджень у майбутньому.

Список використаної літератури

1. Конституція України : Конституція, Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 01.11.2022).
2. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17> (дата звернення 01.11.2022).
3. Торгівля людьми: злочинці полюють на людей, які перебувають у вразливому стані. Режим доступу: <https://mvs.gov.ua/news/torgivlya-lyudmi-zlocinci-polyuyut-na-lyudei-yaki-perebuyayut-u-vrazlivomu-stani> (дата звернення 02.11.2022).
4. В Україні з початку року зафіксували 77 випадків торгівлі людьми. Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/v-ukrayini-z-pochatku-roku-zafiksuvali-77-vipadkiv-torgivli-lyudmi> (дата звернення 02.11.2022).
5. Війна в Україні та пов'язані з нею ризики експлуатації і торгівлі людьми: Висновки засідання круглого столу зі збору доказів. Режим доступу: <https://www.antislaverycommissioner.co.uk/media> (дата звернення 03.11.2022).

Т. В. Родіонова

к.ю.н., доц.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

Питання соціальної реабілітації останніми роками набувають особливо важливого значення при визначенні напрямів та способів запобігання злочинності.

Соціальна реабілітація – це комплексний процес збереження, набуття чи відновлення засудженим або звільненим функцій та навичок, необхідних для законслухняного самостійного життя

в суспільстві. Саме соціальна реабілітація засуджених в період відбування покарання полягає у формуванні в них норм, ідеалів, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві, а також навичок, якостей, компетенцій, знань та вмінь відповідно до певної моделі соціальної поведінки.

Найбільш розробленою проблема соціальної реабілітації нині є у галузі педагогіки та соціальних наук, в яких вона досліджувалась за кількома напрямками: як окрема галузь загальної педагогіки; як структурний компонент соціальної педагогіки; як складова спеціальної педагогіки; як один із напрямів галузі охорони здоров'я [1, с. 71].

За визначенням А. Г. Шевцова, є доволі складним, практично неможливим, виділення технології соціальної реабілітації в «чистому вигляді», адже заходи із соціальної реабілітації за своєю суттю містять психологічні, педагогічні, медичні, правові компоненти [2, с. 481].

В. Н. Наливайко представляє структуру ресоціалізаційного процесу як інтеграцію таких етапів: адаптація до умов виконання кримінального покарання і перевиховання; підготовка засудженого до звільнення; звільнення і соціальна адаптація до умов життя на волі [3, с. 10].

Деякі вчені зазначають, що ресоціалізація засуджених повинна проходити наступні стадії: 1) віднесення засудженого до одного з умовних соціальних типів; 2) збереження соціально-корисних зв'язків засуджених; 3) виправлення засуджених; 4) підготовка засуджених до звільнення; 5) виключення або нейтралізація несприятливої дії навколишнього соціального середовища; 6) працевлаштування і побутовий пристрій за місцем проживання; 7) контроль за виконанням умов умовно-дострокового звільнення спеціалізованим державним органом [4, с. 131].

Саме соціальна реабілітація в період відбування покарання полягає у формуванні в них цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві, а також навичок, якостей, знань та вмінь відповідно до певної моделі соціальної поведінки.

У період відбування покарання можна вести мову виключно про початковий етап (напрямок) соціальної реабілітації, оскільки це зумовлено обмеженнями місць позбавлення волі, про те,

що вона відбулася можна стверджувати лише після звільнення та усунення всіх чинників, які сформували злочинну поведінку особи. Після звільнення з місць позбавлення волі повинні запроваджуватись заходи, спрямовані на закріплення та практичне впровадження набутих в період перебування особи в умовах ізоляції навичок та вмінь. Звідси, можемо констатувати, що соціальна реабілітація включає у себе два основні етапи: 1) пенітенціарний, що полягає у формуванні в них норм, ідеалів, цінностей, компетенцій, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві, перелік яких обмежений умовами перебування в ізоляції; 2) постпенітенціарний – розширення кола тих навичок, норм, цінностей, які необхідно сформувати для життя в суспільстві, реалізації відповідної моделі соціальної поведінки.

Оскільки пенітенціарний етап соціальної реабілітації пов'язаний, переважно, з впливом на особистісні якості засудженого, та їх корекцію, то постпенітенціарний етап більше зв'язаний зі зміною навичок певної поведінки та безпосереднім впливом на криміногенні фактори, вплив на які був унеможливлений під час перебування в умовах ізоляції. І саме на їх усунення й має спрямовуватись діяльність із соціальної реабілітації звільненого, подальшої роботи з ним.

Відповідно до КВК України, програми диференційованого виховного впливу на засуджених повинні враховувати можливості виховної функції режиму відбування покарання, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, заходів заохочення і стягнення, які застосовуються до осіб, позбавлених волі, самодіяльних організацій засуджених, громадських, благодійних і релігійних організацій, а також залучення засуджених до самовиховання.

Нині на практиці робота з засудженими відбувається шляхом їх залучення до участі в програмах диференційованого виховного впливу на засуджених. Зазначене, передбачено наказом Мін'юсту від 16 травня 2016 р. № 1418/5 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 17 травня 2016 р. за № 727/28857) [123]. Згідно з цим наказом затвердили положення про наступні програми диференційованого виховного впливу на засуджених: «Освіта»; «Професія»; «Правова просвіта»; «Духовне відродження»; «Творчість»; «Фізкультура

і спорт»; «Подолання алкогольної залежності»; «Подолання наркотичної залежності»; «Підготовка до звільнення».

Натомість жодних позитивних результатів участі в таких програмах, як і відповідності їх змісту потребам засуджених, не наводиться. Як немає й чітких алгоритмів або конкретних програм подолання виявлених криміногенних чинників, що є основною передумовою успішної соціальної реабілітації засуджених та звільнених.

Як у національних, так і у міжнародних дослідженнях наголошується, що безпосередньо, умови відбування покарання в місцях позбавлення волі, переважно, не сприяють виправленню та ресоціалізації, більшою мірою негативно впливають на особистість засуджених.

Різні види реабілітаційної діяльності, що повинні впроваджуватися щодо засуджених, є доволі вагомими, однак лише всі вони в комплексі можуть забезпечити ефективність системи реабілітації у цілому.

Список використаної літератури

1. Коношенко С. В. Теоретико-методичні основи реабілітаційної роботи з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустріального регіону : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2010. 492 с.
2. Шевцов А. Г. Освітні основи реабітології : монографія. Київ : Леся, 2009. 483 с.
3. Наливайко В. С. Кримінологічні проблеми ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2000. 174 с.
4. Автухов К. А., Гель А. П., Колб О. Г. Права і законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2015. 246 с.

О. А. Чуваков
д.ю.н., проф.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Наразі вітчизняною наукою кримінального права не розроблено спеціальних принципів, критеріїв, що дозволяють наочно визначити межі кола суспільно небезпечних посягань, які повною мірою завдають або можуть завдати шкоди основам національної безпеки України. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність у розробці науково-теоретичного механізму щодо вдосконалення чинних нормативно-правових приписів та встановлення відповідних кордонів злочинних посягань на основи національної безпеки з урахуванням сучасних геополітичних реалій, а значить і визначення конкретного переліку злочинів, що підривають основи національної безпеки.

З метою більш ефективного захисту основ національної безпеки необхідно виділити коло суспільно-небезпечних посягань, які безпосередньо або навіть побічно здатні завдати шкоди вказаному об'єкту кримінально-правової охорони. Відповідно, визначення соціально-юридичної сутності, правової природи об'єкта, що розглядається, дозволяє більшою мірою вирішити подібну проблему.

Відповідно, дані положення свідчать про те, що визначення чіткого, і, можливо, вичерпного кола злочинів, що посягають на відповідний об'єкт, знаходиться в суворій залежності від можливості визначення сутнісної характеристики та природи такого об'єкта (у нашому випадку – це суспільні відносини у сфері охорони основ національної безпеки України). Ця обставина дозволяє проявити системний підхід щодо локалізації та протидії найбільш небезпечним посяганням на основи національної безпеки України. Однак, з урахуванням вже існуючих нових викликів, не менш гострою та досить актуальною є проблема наповнюваності даного розділу КК України відповідним змістом, тобто – кримінально-правовими приписами, що відповідають сучасним загрозам.

Для встановлення ймовірного кола таких суспільно-небезпечних діянь слід встановити, об'єктом яких конкретних суспільно

небезпечних діянь є основи національної безпеки України, а також які склади, що становлять Розділ I КК України, потребують додаткового осмислення, змін або доповнення.

На нашу думку, такими нормативними приписами мають бути норми, які містять ознаки лише тих діянь, які реально становлять відповідну загрозу основам національної безпеки України. Ними можуть бути як цілком «нові» кримінально-правові приписи, так і, певною мірою, оновлені норми I розділу Особливої частини КК України.

Так, згідно з міркуваннями А.Ф. Бантишева та А.В. Шамари, злочини проти основ національної безпеки України слід доповнити злочинами терористичного спрямування (ст. 258 – терористичний акт та ін.) [1, с. 39].

На думку С.В. Дьякова, до групи державних злочинів слід включити «виготовлення чи збут підроблених грошей чи цінних паперів», «контрабанду», «незаконний обіг дорогоцінних металів, природного дорогоцінного каміння чи перлів», «неповернення з-за кордону коштів у іноземній валюті» [2, с. 32].

Професор О.М. Костенко пропонує вдосконалити чинне кримінальне законодавство у цій сфері шляхом запровадження кримінальної відповідальності за: «навмисні дії, в інтересах іншої держави, що завдають шкоди суверенітету України», «захоплення державної влади шляхом підкупу, обману чи зловживання довірою виборців», а також «незаконне отримання повноважень виконання державних функцій» [3, с. 238].

Отже, як нам здається, на підставі здійсненого аналізу наукових розробок провідних вітчизняних дослідників у сфері знань (А.М. Костенко, А.Ф. Бантишева, А.В. Шамари, С.В. Дьякова та ін.), в частині систематизації та криміналізації досліджуваних злочинів, можна систематизувати такі злочини на окремі види, в яких основи національної безпеки України можуть виступати як основний або додатковий об'єкт. Так, взявши за основу відповідний вид об'єкта зазіхання можна подібні злочини, диференціювати на такі групи: 1) Злочини, які безпосередньо посягають на основи національної безпеки України (основи національної безпеки України є основним об'єктом) (статті 109, 110, 110-2, 11, 112, 113, 114, 114-1, ст. 260, 294, 328, 329 КК України) та на 2) злочини, які

посягають побічно на основи національної безпеки України (основи національної безпеки України виступають як додатковий об'єкт) (статті 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 335, 336, 337, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 447 КК України).

Подібна систематизація злочинів проти основ національної безпеки України дає змогу відповідним чином встановити коло безпосередніх чи альтернативних суспільних відносин, щодо яких існує реальна чи потенційна загроза відповідного суспільно небезпечного зазіхання. Іншими словами, наявність таких однорідних комплексів суспільних відносин перебуває у прямій залежності від відповідних однорідних джерел небезпеки, які у свою чергу і формують такі об'єкти.

Як нами вже наголошувалося раніше, висока ефективність протидії суспільно небезпечним зазіханням на основи національної безпеки України, головним чином, визначається можливістю встановлення вичерпного кола суспільно небезпечних посягань антидержавної спрямованості. Вважаємо, що в основі їх формування лежить як основний, так і додатковий об'єкт зазіхання, що дозволяє сконструювати систему злочинів, що безпосередньо посягають на вказаний об'єкт кримінально-правової охорони та посягають побічно (опосередковано) на такий об'єкт.

Список використаної літератури

1. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія. 3-є вид., перероб. і допов. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.
2. Дьяков С. В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. С-П. : Юрид. центр Пресс, 2009. 267 с.
3. Правове забезпечення державного суверенітету України : монографія / Ю. С. Шемшученко та ін. ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2011. 300 с.

Розділ 5

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У ПРИВАТНОПРАВОВІЙ СФЕРІ

О. В. Байло
к.ю.н., доц.

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах збройної агресії РФ національне законодавство у сфері праці, природно, зазнало суттєвих змін. Актуальності набуло питання припинення трудових правовідносин під час оголошеного воєнного стану. Відсутність у Кодексі законів про працю тлумачення поняття «звільнення працівника» та чітких положень щодо порядку (процедури) припинення трудових правовідносин за різними підставами і раніше викликала складнощі правозастосування.

В науці трудового права поняття «звільнення працівника», як правило, розглядають як комплекс взаємопов'язаних процедурних дій роботодавця щодо працівника, спрямованих на здійснення юридичного оформлення припинення трудових відносин, що включає в себе виникнення обставин, які зумовлюють припинення трудового договору, видання наказу чи розпорядження роботодавцем із вказівкою на підставу звільнення згідно із законом, видачу належним чином оформленої трудової книжки та проведення остаточного розрахунку з працівником [1, с. 81].

Значної уваги заслуговує питання організації комунікації між працівником і роботодавцем в умовах воєнного стану. Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (надалі – Закон 2136-IX) визначені особливості обміну документами, організації кадрового діловодства та архівного зберігання кадрових документів у роботодавця. Так, у період дії воєнного стану сторони трудового договору можуть домовитися про альтернативні

способи створення, пересилання і зберігання наказів (розпоряджень) роботодавця, повідомлень та інших документів з питань трудових відносин та про будь-який інший доступний спосіб електронної комунікації, який обрано за згодою між роботодавцем та працівником [2, ч. 2 ст. 7]. Першочерговим залишається досягти згоди сторін трудового договору щодо способу комунікації.

Деталізації потребує і механізм припинення трудових правовідносин за п. 8³ ст. 36 Кодексу законів про працю (відсутність працівника на роботі та інформації про причини такої відсутності понад чотири місяці поспіль). Підстави для запровадження такої норми цілком зрозумілі та обумовлені воєнним станом, але не зрозумілим залишається на кого законодавець покладає обов'язок надавати інформацію чи шукати інформацію.

Щодо особливостей розірвання трудового договору з ініціативи працівника варто відзначити певні недоліки юридичної техніки. Так, ст. 4 Закону 2136-ІХ вказано обставину за якою працівник може розірвати трудовий договір за власною ініціативою у строк, зазначений у його заяві, а саме у випадку розташування підприємства, установи, організації у районах ведення бойових дій та існування загрози для життя і здоров'я працівника [2, ст. 4]. Неможливо виокремити саме райони проведення бойових дій, оскільки Перелік територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), затверджений Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 25 квітня 2022 року № 75 (у редакції наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 26 вересня 2022 року № 217) не проводить таке розмежування. Необхідність використання такої умови як «загроза для життя і здоров'я працівника» вважаємо не доречним, оскільки воєнний стан на території України передбачає загрозу для особи на території всієї країни.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 були внесені зміни до ст. 41КЗпП. Трудовий договір з ініціативи роботодавця може бути розірваний також у випадку неможливості забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим

договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій. Не зрозумілим залишається порядок встановлення факту знищення майна роботодавця внаслідок бойових дій. 20.03.2022 р. постановою Кабінету Міністрів України № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ. Згідно із зазначеним Порядком одним із напрямів, за яким здійснюється визначення шкоди та збитків, є економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств, – напрям включає втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, втрати фінансових активів, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності (п. 18 зазначеного Порядку) та втрати установ та організацій (крім установ та організацій оборонно-промислового комплексу) – напрям, що включає втрати установ та організацій усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна (п. 19 зазначеного Порядку).

Однак незалежно від встановленої надалі процедури відшкодування завданої шкоди або компенсації, важливо зафіксувати факт знищення або пошкодження майна.

Отже, процедурні аспекти припинення трудових відносин залишаються актуальними та потребують детального вивчення та нормативного врегулювання з метою попередження зловживання своїми правами сторонами трудового договору, особливо під час воєнного стану в Україні.

Список використаної літератури

1. В. Шишлюк Припинення трудового договору: поняття та відмінності від суміжних понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 1. С. 80–84. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/01/15.pdf>
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 09.11.2022).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 01.07.2022 р. № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20> (дата звернення: 09.11.2022).

4. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#> (дата звернення: 09.11.2022).

В. Р. Барський

к.ю.н., доц.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Досліджувана тема є актуальною, оскільки Україна через географічне розташування має значний транзитний потенціал, українські перевізники залучені до транскордонних перевезень, поступово зростає кількість транспортних засобів, зареєстрованих в Україні.

Транспортне право характеризується дуалістичною публічно-правовою природою. Воно забезпечує задоволення приватно-правових інтересів в найбільш оптимальний спосіб, що запобігає завданню шкоди суспільним інтересам та гарантує баланс між ними.

Сучасна система транспортного законодавства України складається з: джерел національного законодавства; джерел міжнародного транспортного права; а також джерел права Європейського Союзу (далі – ЄС), чия регулятивна спрямованість забезпечує реалізацію положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію).

Джерелами національного транспортного законодавства є закони, акти Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади спеціальної компетенції, а також накази керівників окремих державних підприємств, на які покладено виконання публічних функцій.

У системі функцій сучасні конституції поряд із регулятивною та охоронною функціями важливе місце займає ідеологічна функція, яка полягає в юридичному закріпленні сформованих

у суспільній свідомості цінностей та програмних цілей розвитку. Контент-аналіз сучасних конституційних текстів дозволяє стверджувати, що у суспільній свідомості в різних країнах можуть домінувати різні цінності та цілі.

Так, для порівняння, у тексті Конституції Швейцарії, яка діє з 2000 року та входить до конституції останнього покоління, термін транспорт та похідні терміни використовується 59 разів. Швейцарія через географічне розташування має значний транзитний потенціал і терміни «транспорт» та похідні від нього терміни використовуються в тексті конституції переважно в контексті запобігання негативному впливу транспорту на навколишнє природне середовище. Така частотність та контекст використання терміну «транспорт» свідчить про високу значущість даної проблеми для швейцарського суспільства та держави.

У тексті Конституції України, яка також має значний транзитний потенціал, термін «транспорт» зустрічається лише 2 рази в контексті визначення компетенції органів публічної влади. Що, на нашу думку, свідчить про те, що вирішення проблеми шкідливого впливу транспорту на екологію на даному історичному етапі не є пріоритетом для українського суспільства та держави.

Дефіцит конституційного регулювання транспортної сфери, компенсує значна кількість спеціальних законів, які визначають правові, економічні, організаційні та соціальні засади діяльності транспорту в Україні, умови та порядок експлуатації окремих видів транспорту або об'єктів транспортної інфраструктури, надання окремих видів транспортних послуг: «Про транспорт» від 10.11.1994 р., «Про мультимодальні перевезення» від 17.11.2021 р., «Про перевезення небезпечних вантажів» від 06.04.2000 р., «Про транзит вантажів» від 20.10.1999 р., «Про дорожній рух» від 30.06.1993 р., «Про автомобільний транспорт» від 05.04.2001 р., «Про автомобільні дороги» від 08.09.2005 р., «Про залізничний транспорт» від 04.07.1996 р. «Про міський електричний транспорт» від 29.06.2004 р., «Про морські порти України» від 17.05.2012 р., «Про внутрішній водний транспорт» від 03.12.2020 р. тощо.

Вагому роль в регулюванні транспортних правовідносин грають кодифіковані закони: Повітряний кодекс України та Кодекс торгового мореплавства України визначають особливості

функціонування окремих елементів транспортної системи України; Цивільний кодекс України та Господарський кодекс України від країни визначають принципи, засади та вимоги надання транспортних послуг. Слід зазначити, що наявність кодифікованих актів не заважає існуванню численних підзаконних нормативно-правових актів, з той же самою регулятивною спрямованістю.

Особлива роль у забезпеченні законності в транспортних правовідносинах належить Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінальному кодексу України, які визначають, ознаки та наслідки адміністративних правопорушення на транспорті та в сфері шляхового господарства та кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорт, відповідно.

Безпосередньо державне управління транспортною галуззю здійснюють уповноважені органи виконавчої влади, тому в системі джерел транспортного законодавства України важливе місце належить саме підзаконним нормативно-правовим актам.

За роки незалежності інституційна система державного управління транспортною галуззю неодноразово зазнавала змін. Зміни 1990-х років були обумовлені подоланням радянських атавізмів, зміни наступних десятиліть – пошуком найбільш ефективної моделі державного управління галуззю, подолання корупційних ризиків, наближенням до європейських стандартів та практик. Внаслідок цього у систему джерел транспортного законодавства входять підзаконні акти, видані сучасними органами виконавчої влади, а також підзаконні акти, видані органами, які ліквідовані чи реорганізовані.

Так стратегію державного управління транспортною галуззю визначають Засади адаптації транспортного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (далі ЄС), затверджені Наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 18.02.2006 р., а також Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р.

Для порівняння, особливості експлуатації автомобільного транспорту та об'єктів інфраструктури автомобільного транспорту, організацію перевезень автомобільним транспортом регулюють станом на 2022 рік: Постанови Кабінету Міністрів України, накази

Міністерства інфраструктури, накази Міністерства транспорту та зв'язку, накази Міністерства транспорту, накази Міністерства оборони, накази Міністерства охорони здоров'я України, накази Міністерства внутрішніх справ України, накази Державного департаменту автомобільного транспорту Міністерства транспорту України, накази Держстандарту України і навіть накази Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості». Незважаючи на прийняття Закону України «Про десовєтизацію законодавства України» від 21.04.2022 р. досі діє Статут автомобільного транспорту УРСР, затверджений Постановою Ради Міністрів УРСР від 27.06.1969 р.

Міжнародно-правове співробітництво в транспортній сфері здійснюється в формі укладання багатосторонніх або двосторонніх угод. Становлення та розвиток національного транспортного законодавства супроводжувались вступом України до спеціалізованих міжнародних урядових організацій та приєднанням до багатосторонніх міжнародних угод, які визначають вимоги та стандарти міжнародних (транскордонних) перевезень.

Двосторонні міждержавні угоди, укладені Україною, переважно, стосуються взаємного визнання посвідчень водія: Угода між КМУ та Урядом Італійської Республіки про взаємне визнання та обмін посвідчень водія від 19.11.2015 р., Угода між КМУ та Урядом Турецької Республіки про взаємне визнання та обмін національних посвідчень водія 03.02.2020 р., Угода (у формі обміну нотами) між Україною і Іспанією про взаємне визнання та обмін національних посвідчень водія від 11.01.2010 р. Особливе значення серед двосторонніх міждержавних угод має Додатковий протокол до Договору між Україною і Республікою Молдова про державний кордон від 18.08.1999 року щодо передачі у власність Україні ділянки автомобільної дороги Одеса – Рені в районі населеного пункту Паланка Республіки Молдова, а також земельної ділянки, по якій вона проходить, і режиму їх експлуатації.

Значним чинником розвитку транспортного законодавства України є європейська інтеграція. Транспорт та транспортна інфраструктура належать до питань, які займають важливе місце у відносинах України з ЄС, а їх значимість підкреслена в усіх правових

актах, якими були оформлені кожен з етапів двосторонніх відносин. Структура Угоди про асоціацію включає окрему главу 7 «Транспорт», а в тексті документу термін «транспорт» та похідні терміни використовується 82 рази. Відповідно до Угоди про асоціацію сторони створили поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі, що позитивно вплинуло на обсяги транскордонних транспортних послуг. Реалізація Угоди про асоціацію вимагає адаптації українського законодавства до права ЄС з метою забезпечення вільного руху товарів і послуг між сторонами угоди та взаємного недискримінаційного ставлення до компаній, товарів і послуг.). Зокрема, необхідно транспонувати цілу низку директив та регламентів: в автомобільному транспорті – 9 директив і 3 регламенти; у залізничному – 7 директив та 4 регламенти; в авіаційному, морському та внутрішньому водному транспорті – сумарно 90 законодавчих актів [1].

Укладання угод між Україною та ЄС про спільний авіаційний простір від 12.10.2021 р. та про вантажні перевезення автомобільним транспортом від 29.06.2022 р. сприятиме подальшому формуванню єдиного європейського транспортного простору. Надання Україні 22.06.2022 р. статусу кандидата до ЄС зумовлює подальший розвиток національного транспортного законодавства з урахуванням положень White Paper Roadmap to a Single European Transport Area – Towards a competitive and resource efficient transport system, стратегічного документу ЄС в транспортній галузі, який визначає пріоритету розвитку транспорту у країнах-членах ЄС до 2050 року.

Значну роль в адаптації національного транспортного законодавства до *Acquis communautaire* грають проекти міжнародної технічної допомоги. Так протягом останнього десятиліття лише в сфері безпеки дорожнього руху були реалізовані проекти технічної допомоги Європейського Союзу: «Підтримка інтеграції України у Транс'європейську транспортну мережу TEN-T» (2008–2011 рр.); «Сприяння забезпеченню безпеки пасажирських та вантажних перевезень автомобільним транспортом в Україні» (2008–2010 рр.); «Підтримка у підвищенні безпеки перевезення небезпечних вантажів мультимодальним транспортом в Україні» (2016–2018 рр.); «Підтримка Міністерства інфраструктури України в посиленні стандартів безпеки комерційних автоперевезень»

(2014–2016 рр.); «ТРАСЕКА Безпека дорожнього руху II» (2014–2015); «Модернізація та підвищення безпеки мережі автомобільних доріг в Україні» (2015–2019 рр.); “AASISTS” / «Підтримка імплементації Угоди про асоціацію та Національної транспортної стратегії в Україні» (2016–2018 рр.); “AASISTS II” / «Подальша підтримка імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та Національної транспортної стратегії в Україні»; «Підвищення безпеки автомобільних доріг в містах України», створений з метою надання допомоги у використанні позики ЄІВ та ЄБРР 6 містам України.

На нашу думку, розвиток транспортного законодавства в Україні має супроводжуватися наступними кроками:

1. Транспортне законодавство України потребує систематизації і прийняття кодифікованого акту на кшталт Транспортного кодексу або Кодексів окремих видів транспорту. На пострадянському просторі вже є приклади таких кодифікованих актів. В Республіці Молдова з 2014 року діє Кодекс автомобільного транспорту, а в Республіці Казахстан триває робота над розробкою проекту Транспортного кодексу.

2. Євроінтеграційний вектор розвитку України вимагає від провайдерів та споживачів транспортних послуг базових знань транспортного права ЄС. Для цього потрібно проведення інформаційних та просвітницьких кампаній, для реалізації яких може бути використаний потенціал неурядових організацій та академічного середовища.

Список використаної літератури

1. Андрусевич Н. Транспортна складова Угоди про Асоціацію: стан виконання і перспективи (грудень 2019 р.) URL: <https://cutt.ly/DjRf0nW>

N. M. Bulat

*PhD in Law, Associate Professor at the Department of Civil Law Disciplines
Odesa I. I. Mechnikov National University*

COMPARATIVE LEGAL CHARACTERISTICS OF THE 'UNIFORM DOMAIN NAME DISPUTE RESOLUTION POLICY' AND THE 'EU ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION RULES'

The 'Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy' (UDRP) is a document based on recommendations of the World Intellectual Property Organization (WIPO) and approved by an international non-governmental organisation – the Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN). The main aim of the UDRP is to provide a trademark holder with a possibility to protect rights in case of their violation by a domain name registration and use made in bad faith. Being a mandatory part of contracts on domain names registration in gTLDs, the UDRP is also applied in ccTLDs. At the same time, ccTLDs managers may modify the UDRP. Thus, there are some variations of the UDRP applied in different ccTLDs. One of the variations is the '.eu Alternative Dispute Resolution Rules' (ADR Rules) applied in .eu, .euo and .eu domains. The purpose of the paper is to compare the ADR Rules and the UDRP.

To meet the purpose, we will provide a comparison based on the following criteria.

1. The legal nature of the documents and a possibility of court proceedings. The UDRP approved by an international non-governmental organisation (ICANN) does not have binding nature. According to the UDRP, it is a part of contracts on domain names registration [1, paragraph 1]. Therefore, it is mandatory for a holder of a domain name but not for holders of trademarks who may initiate proceedings under the UDRP or at a court on their own wish. Regarding the ADR Rules, they were approved by the not-for-profit association EURid vzw appointed by the European Commission as the registry manager of the .eu, .euo and .eu domains [2]. The obligation for the EURid vzw to provide alternative dispute resolution rules are established by the Article 11 of the Commission Implementing Regulation (EU) 2020/857 of 17 June 2020 [3, art. 11].

According to the Preamble of the ADR Rules, 'The interpretation and application of these ADR Rules shall be conducted in the light of the EU legal framework, which shall prevail in the event of conflict' [4]. However, although the ADR Rules are based on the EU law, these rules per se do not have binding nature. Based on provisions of the 'Terms and Conditions for .eu, .europa and .europa Domain Names', it is possible to conclude that the ADR Rules act as a part of contracts on domain names registration and are mandatory for domain names holders as parties of these contracts [3], but not for trademarks or other objects holders who may decide whether to initiate a proceeding under the ADR Rules or to file a court proceeding.

Regarding further consideration of an issue of relationships between alternative domain name disputes proceedings and court proceedings, it is worth mentioning the following. Under the Paragraph 4(k) of the UDRP, 'the mandatory administrative proceeding requirements set forth in Paragraph 4 shall not prevent either you [a domain name holder] or the complainant from submitting the dispute to a court of competent jurisdiction for independent resolution before such mandatory administrative proceeding is commenced or after such proceeding is concluded' [1, paragraph 4(k)]. Paragraph 5 of the ADR Rules contains an analogous provision, 'The conduct of the ADR Proceeding shall not be prejudiced by any court proceeding' [4, paragraph 5].

2. Protection of intellectual property and other objects. Although there are cases in which protection under the UDRP was granted not only to trademarks but to other objects (for example, a personal name in the case 'Jeanette Winterson v. Mark Hogarth' [5]), the UDRP literally protects only trademarks. In contrast to this, the ADR Rules consider protection of objects broadly. Under the Paragraph 1(b)(9) of the ADR Rules, these Rules provide protection to 'names in respect of which a right is recognised or established by the national law of a Member State and/or European Union law' [4, paragraph 1(b)(9)]. Such names may include 'copyright, trademarks and geographical indications provided in national law or European Union law, and, insofar as they are protected under national law in the Member States where they are held: unregistered trademarks, trade names, business identifiers, company names, family names and distinctive titles of protected literary and artistic works' [4, paragraph 1(b)(9)].

3. Applicable disputes. While under the UDRP, to grant a protection, a complainant shall prove all of the following facts: (i) a domain name is identical or confusingly similar to a trademark, (ii) a domain name holder has no rights or legitimate interests in respect of the domain name, and (iii) a domain name has been registered and is being used in bad faith [1, paragraph 4(a)], under the ADR Rules, a complainant shall prove the first fact (regarding to a trademark or other protected sign) and either the second or the third fact [4, paragraph 11(d)(1)]. In addition, regarding the third fact, under the ADR Rules, 'it is sufficient to prove that either registration or use of the disputed domain name by the registrant is in bad faith, whereas the UDRP requires the complainant to prove both' [6].

4. Evidence of bad faith. Both the UDRP and the ADR Rules establish non-limited lists of circumstances indicating bad faith registration and (or) use of a domain name [1, paragraph 4(b); 4, paragraph 11(f)]. However, the circumstances of the ADR Rules differ from the ones of the UDRP. For example, under the Paragraph 4(b)(i) of the UDRP, evidence of bad faith registration and use may be circumstances indicating that a domain name has been registered or acquired 'primarily for the purpose of selling, renting, or otherwise transferring the domain name registration to the complainant who is the owner of the trademark or service mark or to a competitor of that complainant, for valuable consideration in excess of your [a domain name holder'] documented out-of-pocket costs directly related to the domain name' [1, paragraph 4(b)(i)]. The ADR Rules contains an analogous provision but (i) protecting not only a trademark but 'a name in respect of which a right is recognised or established by national and/or European Union law', (ii) taking into account that a domain name registration or obtaining shall be aimed primarily at a transfer of the domain name to the name holder or a public body, and (iii) without regard of a proposed price [4, paragraph 11(f)(1)]. The second circumstance of bad faith under the UDRP is a domain name registration aimed at prevention of an owner of a trademark to reflect the mark in a corresponding domain name, provided that a domain name holder has engaged in a pattern of such conduct [1, paragraph 4(b)(ii)]. The ADR Rules also contain this provision (regarding names, not only trademarks), but engaging in a pattern of conduct is only one factor which may be applied, the others are non-using a domain name 'for at least two years from the date of registration',

and declaration of intention to use a domain name but failing in doing so 'within six months of the day on which the ADR Proceeding was initiated' [4, paragraph 11(f)(2)]. The third and fourth circumstances of bad faith established by the UDRP and the ADR Rules are almost the same [1, paragraph 4(b)(iii, iv); 4, paragraph 11(f)(3, 4)]. Also, the ADR Rules contain an additional circumstance which is not included into the UDRP, 'the domain name is a personal name for which no demonstrable link exists between the Respondent and the domain name registered' [4, paragraph 11(f)(5)].

Having compared the UDRP and the ADR Rules based on the criteria mentioned above, it is possible to make the following conclusions. The UDRP and the ADR Rules do not have binding nature. They may act as parts of contracts on domain names registration and are mandatory for domain names holders as parties of such contracts but not for potential complainants. Both the UDRP and the ADR Rules leave room for courts proceedings. The difference between these documents is in their content. The ADR Rules provide broader protection from domain name registration or use in bad faith. Firstly, they may be applied not only regarding trademarks (as the UDRP) but regarding any names protected by national or the EU law. Secondly, to grant a protection under the ADR Rules, a complainant shall prove either lack of rights or legitimate interests in respect of a domain name by its holder, or bad faith registration or use of a domain name, while under the UDRP, it is necessary to prove all of the facts. Thirdly, there are different lists of bad faith circumstances established by the UDRP and the ADR Rules. Analysis of them leads to a conclusion that the ADR Rules provide more protection to a complainant than the UDRP does. In this context, a question is to what extent the ADR Rules provide good faith domain names holders with their rights' protection. This issue requires further research.

References

1. Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy : Approved by ICANN on October 24, 1999. URL: <https://www.icann.org/resources/pages/policy-2012-02-25-en>(last accessed: 06.11.2022).
2. Terms and Conditions for .eu, .euo and .ev Domain Names : Version 13.0, 13 October 2022. URL: <https://eurid.eu/en/other-information/document-repository> (last accessed: 06.11.2022).
3. Commission Implementing Regulation (EU) 2020/857 of 17 June 2020 laying down the principles to be included in the contract between the European

Commission and the .eu top-level domain Registry in accordance with Regulation (EU) 2019/517 of the European Parliament and of the Council (Text with EEA relevance) : C/2020/3957. URL: http://data.europa.eu/eli/reg_impl/2020/857/oj (last accessed: 06.11.2022).

4. .eu Alternative Dispute Resolution Rules. URL: <https://eurid.eu/en/other-information/document-repository> (last accessed: 06.11.2022).
5. ADMINISTRATIVE PANEL DECISION Jeanette Winterson v. MarkHogarth Case No. D2000-0235 / WIPO Arbitration and Mediation Center. URL: <https://www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2000/d2000-0235.html> (last accessed: 06.11.2022).
6. WIPO Domain Name Dispute Resolution Service for .EU (and .eu and .eu). URL: <https://www.wipo.int/amc/en/domains/cctld/eu/index.html> (last accessed: 06.11.2022).

І. С. Канзафарова

д.ю.н., проф.

Є. М. Корнеєва

ст. викл.

ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНИЙ МЕТОД У НАУКОВИХ ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ)

Формально-юридичний метод (існують й інші його назви: спеціально-юридичний, нормативно-догматичний та ін.), як один із основних елементів системи спеціально-юридичних засобів пізнання явищ державно-правової дійсності, вказується практично в усіх підручниках та навчальних посібниках з теорії держави і права, але його детальна характеристика у названих джерелах, як правило, не наводиться.

У спеціальній науковій літературі знайшли відображення три основні підходи до визначення сутності та значення даного методу: нормативістський (або позитивістський), соціологічний та компромісний.

Згідно з нормативістським (позитивістським) підходом формально-юридичний метод розглядається як основа методології

наукових правових досліджень, що дозволяє вірно визначити сутність державно-правової дійсності в цілому та правових явищ і процесів, що є її складовими. Даний метод є традиційним і найвикористовуванішим в юридичній науці. Він допомагає отримати нові юридичні знання, розширити предмет наукових правових досліджень. З позицій юридичного позитивізму норма права розглядається як догма, істина, а кінцевою метою розвитку права є його звільнення від метафізичних ідей, абсолютних принципів природного права, від причин його соціального походження, від зв'язку з явищами суспільного життя та моральних оцінок.

В рамках соціологічного підходу заперечується значення формально-юридичного методу як основи методології наукових правових досліджень, оскільки останній не визнає вторинність правової системи по відношенню до соціальної системи.

Відповідно до компромісного підходу особливості даного методу полягають у такому:

1) у загальній методології юридичних наук він відноситься до групи окремонаукових методів, оскільки не виходить за межі державно-правових досліджень, хоча у наукових юридичних дослідженнях може застосовуватись до будь-яких правових явищ і процесів;

2) будучи складним і комплексним, він охоплює цілу систему підходів, принципів і прийомів пізнання, що використовуються при дослідженні правових категорій;

3) його головними об'єктами є діюча у державі система права та система законодавства;

4) він спрямований на вивчення структури правових явищ і процесів, визначення їх видів, місця та ролі в ієрархії інших правових явищ і процесів, встановлення особливостей взаємодії та взаємозалежності правових категорій із застосуванням правил формальної логіки і норм чинного у країні законодавства;

5) для нього характерні абсолютизація правових явищ і процесів, аналітичне їх відмежування від інших соціальних явищ і процесів.

На нашу думку, саме компромісний підхід дозволяє вірно визначити сутність та значення формально-юридичного методу. Спираючись на цей підхід, можна сформулювати таке визначення поняття даного методу.

Формально-юридичний метод – це система підходів, принципів і прийомів пізнання, що використовуються при вивченні різних характеристик (властивостей) явищ та процесів державно-правової дійсності, виходячи з їх місця в структурі вказаної дійсності, задач та функцій, що виконуються ними, а також їх взаємодії з іншими правовими явищами і процесами в умовах, що максимально виключають вплив на дослідження інших (неправових) факторів.

Основними функціями формально-юридичного методу наукового дослідження є отримання юридичних знань про державно-правову дійсність і формування системи відповідних наукових положень.

Виконання другої із вказаних функцій залежить від чіткого усвідомлення дослідником таких особливостей формально-юридичного методу, як: умовний характер правових моделей; співрозмірність формальній логіці; послідовність смислу та змісту; системність та взаємопов'язаність категорій та ін.

Застосування формально-юридичного методу дозволяє отримати достовірну інформацію щодо стану певної сфери правового регулювання суспільних відносин, встановити наявність правотворчих та правозастосовних помилок, а також сформулювати конкретні висновки в результаті проведеного дослідження. Важливість отримання зазначених результатів є безспірною.

Проте, необхідно враховувати, що на даний момент у галузевих юридичних науках домінує юридичний позитивізм, що зумовлює домінування формально-юридичного методу у відповідних наукових дослідженнях, а це, своєю чергою, потенційно може спричинити сутнісні обмеження у процесі пізнання явищ державно-правової дійсності.

Адже, як відомо, формально-юридичний метод не прагне з'ясування сутності явищ, що досліджуються. За його допомогою лише здійснюється класифікація і систематизація правових явищ, що вивчаються, досліджується внутрішня побудова системи права, визначаються функції галузей права, інститутів права, норм права тощо.

Першим етапом використання формально-юридичного методу наукового дослідження є опис діючих норм позитивного права,

на основі якого здійснюється узагальнення і з'ясування смислу норм права та їх інтерпретація. Крім того, даний метод використовується для формування принципів, що зумовлюють зміст норм права та особливості зв'язків між ними. І лише після цього науковець може переходити до з'ясування конститутивних ознак поняття, закріпленого у нормі права, а також використовувати інші методологічні засоби для виявлення недоліків позитивного права, в частині регулювання певних видів суспільних відносин.

Необхідно звернути увагу на те, що догми права властива «рухомість», вона не залишається незмінною, а еволюціонує разом з трансформацією філософських уявлень про право та наукового бачення правових проблем. У юридичній літературі зазначена властивість догми права іноді характеризується як її вада, яку можна усунути шляхом використання додаткового методологічного інструментарію, зокрема – герменевтичного підходу.

На нашу думку, використання останнього у даному разі дійсно можливе. Тим більше, що складна структура сучасного правового життя зумовлює необхідність з'ясування природи багатьох правових інститутів, смислу та значення правових приписів, що встановлюються.

А. М. Комаренко

ст. викл.

ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Перебування України у стані війни зумовило виникнення та збільшення суттєвих проблем, пов'язаних з ефективною організацією трудових відносин, які до цього не існували або ж залишалися поодинокими у довоєнний час.

Для вирішення, хоча б частково, найбільш нагальних питань щодо подолання гострих воєнних викликів, які постали перед роботодавцями в частині організації трудових відносин та забезпечення трудових прав працівників, Верховна Рада України прийняла цілу низку законодавчих актів, а саме – Закони України:

«Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-IX (далі – Закон № 2136-IX) [1], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 р. № 2352-IX (далі – Закон № 2352-IX) [2], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 18.07.2022 р. № 2421-IX (далі – Закон № 2421-IX) [3], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» від 19.07.2022 р. № 2434-IX (далі – Закон № 2434-IX) [4].

Враховуючи особливості воєнного стану, Закон № 2136-IX (в ред. Закону № 2352-IX) проголошує, що на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина передбачених статтями 43, 44 Конституції України [1, ст. 1], у зв'язку з чим особливої уваги заслуговують трудові права працівників, які на цей період обмежуються.

Так, ст. 26 КЗпП визначає перелік працівників, яким при укладенні трудового договору випробувальний строк не встановлюється [5, ст. 26]. Закон № 2136-IX встановлює, що в період дії воєнного стану **умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників** [1, ст. 3].

Ч. 2 ст. 33 КЗпП в звичайний період надає право роботодавцю перевести працівника **строком до одного місяця** на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди, якщо вона не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків стихійного лиха, епідемій, епізоотій, виробничих аварій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей, з оплатою праці за виконану роботу, але не нижчою, ніж середній заробіток за попередньою роботою [5, ст. 33]. У період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника **(без обмеження будь-яким строком)** на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні

бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою [1, ст. 3].

Ч. 3 ст. 40 КЗпП забороняє звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності (крім звільнення за пунктом 5 цієї статті), а також у період перебування працівника у відпустці. Це правило не поширюється на випадок повної ліквідації підприємства, установи, організації [5, ст. 40]. У період дії воєнного стану **допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця у період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці** (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) [1, ст. 5].

Якщо ст.ст. 50 і 51 КЗпП визначають, що нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати **40 годин на тиждень**, а для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці, – **не більш як 36 годин на тиждень** [5, ст.ст. 50, 51], нормальна тривалість робочого часу у період дії воєнного стану може бути збільшена до **60 годин на тиждень** для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо), а для працівників, зайнятих на цих об'єктах, яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, тривалість робочого часу у період дії воєнного стану **не може перевищувати 40 годин на тиждень** [1, ст. 6].

Ст. 43 КЗпП передбачає, що розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця може бути проведено лише за попередньою згодою виборного органу [5, ст. 43]. У період дії воєнного стану норми статті 43 Кодексу законів про працю України не застосовуються, крім випадків звільнення працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів [1, ст. 5].

Згідно ст. 11 Закону № 2136-ІХ на період воєнного стану дія окремих положень колективного договору може бути зупинена за ініціативою роботодавця [1, ст. 11].

Зазначені та й інші обмеження трудових прав можна притерпіти бо Закон 2136-IX діє у період дії воєнного стану та втрачає чинність з дня припинення або скасування воєнного стану [1, II.].

Разом з тим викликають занепокоєння (стосовно обмеження трудових прав працівників) зміни чинного законодавства щодо застосування трудового договору з нефіксованим робочим часом (Законом № 2421-IX чинний КЗпП був доповнений ст. 21-1 «Трудовий договір з нефіксованим робочим часом» [3]) та спрощеного режиму регулювання трудових відносин (Законом № 2434-IX чинний КЗпП був доповнений главою III-Б «Спрощений режим регулювання трудових відносин» [4]).

Список використаної літератури

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р.№ 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 01.07.2022 р. № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом : Закон України від 18.07.2022 р. № 2421-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20#Text>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність : Закон України від 19.07.2022 р. № 2434-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2434-20#Text>
5. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

О. М. Потопахіна

к. ю. н., доц.

ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА ПУНКТОМ 3 СТАТТІ 36 КЗПП УКРАЇНИ З ОСОБАМИ, ЯКІ ПРОХОДЯТЬ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ ТА ДІЇ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

Конституція України гарантує право кожного на працю, яку особа може вільно обирати та на яку вона вільно дає згоду, гарантує рівні можливості у виборі роду трудової діяльності та захист від незаконного звільнення [1, ст. 141].

Трудовий договір, який укладається між працівником і роботодавцем (роботодавцем – фізичною особою), є засобом реалізації права на працю, що гарантовано Конституцією України.

За трудовим договором працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець (роботодавець – фізична особа) зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Трудова діяльність є найважливішим елементом життя людини і громадянина, робоче місце є для більшості громадян засобом забезпечення життя, фінансового благополуччя, соціалізації, культурного розвитку і виховання. Тому вихід на пенсію, перехід на нове місце, звільнення регулюються нормами закону з метою захисту інтересів, як працівника, так і роботодавця. Беручи до уваги, що зазвичай працівник вважається стороною слабкою, залежною від роботодавця, то норми закону встановлюють вичерпний перелік підстав, за якими можливе припинення трудового договору. Однак потрібно враховувати, що як працівник, так і роботодавець можуть бути сумлінними і недобросовісними, і закон повинен захищати інтереси обох сторін договору.

Проблеми припинення трудового договору розглядали такі вчені, як: М.Д. Бойко, В.С. Венедиктов, М.М. Грекова, В.В. Жернаков, С.М. Прилипко, П.Д. Пилипенко, Б.А. Римар, Г.І. Чанишева, О.О. Чумак, В.Р. Шишлюк, О.М. Ярошенко, О.А. Яковлев та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, в яких аналізуються проблеми припинення трудового договору, останні залишаються недостатньою мірою дослідженими в науковій літературі. Завдання розробки цілісної, науково виваженої системи підстав припинення трудових правовідносин, у якій було б ураховано природу цих правовідносин та їхній взаємозв'язок з іншими правовими відносинами, а також узято до уваги специфіку праці окремих категорій працівників, на сьогоднішній день є досить актуальним.

Станом на сьогоднішній день, Верховним Судом України у складі Касаційного цивільного суду розглянуто 25 касаційних скарг щодо застосування роботодавцями п. 3 ст. 36 КЗпП України, очевидно, що в судах першої та апеляційної інстанцій таких справ значно більше. Так, у 19 випадках Верховний Суд України підтвердив право військовослужбовців на збереження місця роботи, посади та середнього заробітку впродовж одного року, а у 4 випадках справи повернуто на новий розгляд. Також одну касаційну скаргу залишено без задоволення на підставі порушення військовослужбовцем строків звернення із заявою до суду.

На сьогоднішній момент, враховуючи той факт, що за даною категорією справ допускається різне тлумачення норм закону роботодавцем та судами перших інстанцій, застосування різних підстав та типових помилок правозастосування тієї чи іншої норми, існує необхідність у дослідженні даного питання із зазначенням правильного застосування законодавства.

Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП України) регламентовані загальні підстави припинення трудового договору. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 36 КЗпП України передбачається припинення трудового договору з підстави призову або вступу працівника або роботодавця – фізичної особи на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу, крім випадків, коли за працівником зберігаються місце роботи, посада відповідно до ч. 3 ст. 119 КЗпП [2].

Вказана підстава звільнення довгий час вважалася однією з найменш «проблемних» для сторін трудового договору і «оптимальних» для роботодавця. Однак новітня правозастосовна практика показує, що і ця підстава припинення трудового договору може викликати певні труднощі та несприятливі наслідки для сторін

трудових правовідносин. Враховуючи зазначене, а також у зв'язку з відсутністю єдиної правової позиції серед науковців відносно питань припинення трудового договору за вказаною підставою, на сьогоднішній день дане питання є досить актуальним. Низка складних питань у застосуванні правильної норми права також має місце у практичній діяльності. Ці питання виникли після викладення у новій редакції п. 3 частини 1 ст. 36 КЗпП України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питань соціального захисту громадян, які проходять військову службу під час особливого періоду» від 14 травня 2015 року № 433-VIII [3, ст. 273].

Починаючи з 2016 року, через загальновідомі події в Україні роботодавці часто стикаються з питанням: як бути з працівником, який уклав контракт про проходження військової служби у Збройних Силах України? Більшість роботодавців на сьогоднішній день не знають як діяти в таких ситуаціях, через це нерідко порушуючи вимоги чинного законодавства про працю.

Воєнні дії в Україні стали причиною проведення серед цивільного населення мобілізації на військову службу на особливий період. У зв'язку з цим, для мобілізованих працівників законодавцем було передбачено низку соціальних гарантій, яких повинні дотримуватися всі роботодавці.

Враховуючи динаміку змін, до 2016 року був фактично відсутній досвід застосування п. 3 ч. 1 ст. 36 КЗпП України. Верховний Суд у своїх правових позиціях розширює та на прикладі окремих справ дає тлумачення і алгоритм застосування вищезазначених положень судами нижчих інстанцій. В першу чергу це обумовлено значущістю трудового договору, оскільки укладення та припинення трудового договору є не лише підставою виникнення специфічних за своєю суттю трудових правовідносин, а й виступає єдиним індивідуально-договірним джерелом їх регулювання. Питання припинення трудового договору з кожним конкретним працівником є дуже серйозним, оскільки веде до припинення трудових правовідносин, трудової діяльності, а відповідно, неможливості у подальшому отримувати заробітну плату тощо.

Окремо необхідно наголосити на тому, що наведені нижче приклади є яскравою ілюстрацією того, що вивчення змісту норми

права у відриві від аналізу судової практики та висновків про застосування норм права, які викладені в судових рішеннях, не може бути дієвим способом для розуміння самої сутності норми права.

Однією з головних підстав для припинення трудового договору з вищезазначеної умови є повістка військового комісаріату про призов або вступ на військову службу, мобілізаційне розпорядження.

Слід зауважити, що основоположним принципом інституту припинення трудового договору є принцип, відповідно до якого працівник може бути звільнений лише за наявності підстав та дотримання порядку, чітко передбачених чинними законодавством.

Існує ціла низка підстав припинення трудового договору, які не передбачені трудовим законодавством, але все ж таки застосовуються на практиці, що певною мірою суперечить основоположним принципам, визначеним Конституцією України та міжнародним актам, ратифікованим Україною. Відповідно до ч.6 ст. 43 Конституції України громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Статтею 24 Європейської соціальної хартії (переглянутої) проголошується право працівників на захист у випадках звільнення.

Звільнити працівника, який вступив на військову службу, без його згоди неможливо. Для звільнення за цією підставою необхідна заява працівника, у якій він сам зазначить підставою звільнення та зробить помітку «проходження військової служби у особливий період».

Громадяни України, які призвані на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або прийняті на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, мають право на гарантії, передбачені ч. 3 та 4 статті 119 КЗпП України.

Відповідно до вимог статті 265 КЗпП України, недотримання встановлених законом гарантій та пільг працівникам, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», тягне за собою накладення штрафу у чотирикратному розмірі

мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, стосовно якого скоєно порушення, а до юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, які використовують найману працю та є платниками єдиного податку першої – третьої груп, застосовується попередження.

На практиці нерідко норми чинного законодавства роботодавцями не дотримуються, що призводить до порушення прав і законних інтересів працівників. Правильне застосування судами норм про порядок припинення трудового договору за п. 3 ст. 36 КЗпП України дозволить поновити порушені права з дотриманням гарантій, передбачених законом, сформувати чітку позицію судової практики щодо вирішення даних категорій справ, уникнути правових колізій з даного питання.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 г. № 254к/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. (поточна редакція від 01.01.2020.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 13.11.2022 р.).
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII (поточна редакція від 29.10.2022.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1457> (дата звернення 13.11.2022 р.).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питань соціального захисту громадян, які проходять військову службу під час особливого періоду : Закон України від 14 травня 2015 року № 433-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 30. Ст. 273. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/433-19#Text>(дата звернення 13.11.2022 р.).

Л. М. Токарчук

д.ю.н., доц.

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ І ПОЛЬЩІ В УМОВАХ ВІЙНИ АБО ІНШИХ НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИН

На сьогодні в Україні значних перетворень для відповідності потребам воєнного часу зазнали, з-поміж інших фундаментальних механізмів держави, й механізми, призначенням яких

є забезпечення верховенства права та належного управління публічними справами на території держави, адже вони є вкрай важливими для сталого розвитку її частин, що лежать поза межами зон бойових дій. Одним з цих механізмів, які забезпечують нормальне функціонування суспільства та мали належним чином адаптуватись до викликів війни для збереження їх ефективності, є цивільне судочинство й суди, що його здійснюють. Були запроваджені законодавчі нововведення, розроблені правозастосовні практики, видані авторитетні рекомендації з питань організації та здійснення цивільного судочинства в умовах війни. Однак, як зауважує наукова та експертна правнича спільнота, незважаючи на вагомі досягнення на шляху до максимізації ефективності цивільного процесу, незробленими залишається ще багато кроків. Підґрунтям для них має стати, насамперед, ґрунтовний аналіз та оцінка рішень, що вже змінили перебіг цивільного процесу в Україні, та урахування найкращих зарубіжних практик, зокрема держав, які є найбільш наближеними до нас за реаліями правового виміру, тобто, таких як Польща.

Основними нововведеннями стали: 1) положення про зміну територіальної підсудності судових справ Вищою радою правосуддя або Головою Верховного Суду у разі неможливості здійснення правосуддя відповідним судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану у зв'язку з військовими діями або іншими надзвичайними обставинами; 2) додатковий спосіб інформування про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, місце, дату і час судового засідання, судове рішення та виконавчий документ шляхом надання інформації з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія тощо. Крім того, стрімко розширюється практика та кристалізуються правила звернення до суду з процесуальними документами в електронній формі через підсистему «Електронний суд» шляхом направлення документів на його офіційну електронну адресу, розгляду справ з використанням відеоконференцз'язку, повідомлення учасників справи шляхом направлення документів на їх електронну адресу, поновлення процесуального строку у зв'язку із запровадженням воєнного стану тощо. Однак, за справедливим твердженням вченого та судді

Верховного Суду Д. Д. Луспеника законодавець, на жаль, ще не врегулював проблемні питання щодо відправлення правосуддя в таких умовах. Неприятливими умовами, в яких війна застала українську судову систему є неукомплектованість судів; незавершеність реформаційних процесів (ВРП, ВККС не працюють, розпочалася оптимізація мережі судів); декларативне електронне судочинство; незадовільне фінансування тощо. Більше того, на його переконання, законодавство має передбачати особливості здійснення провадження в цивільних справах в умовах воєнного/надзвичайного стану [1].

Звертаючись для цілей порівняльно-правового огляду до правових джерел Польщі, перш за все, зауважимо, що ця держава у новому столітті не запроваджувала воєнний стан. Однак, вона все ж має зіставний досвід, який, насамперед, охоплює протиепідемічні заходи щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) на її території, з яких можна дістати уявлення про те, яким був би характер та спрямованість змін в організації та порядку діяльності загальних судів в умовах війни.

Ознайомившись з відповідями Польщі на виклики перед судовою системою, пов'язані з пандемією коронавірусної хвороби, зазначимо, що польське міністерство юстиції у 2020 році видало рекомендації щодо надзвичайних змін, у тому числі у цивільному процесі. Ці заходи включають: 1) зупинення перебігу строків позовної давності, що встановлені цивільним правом та дотримання яких є необхідним для судового захисту порушених прав, але є неможливим через надзвичайні обставини; 2) запровадження можливості передання судом виконання певних термінових завдань іншим судам та спрощення правил переведення суддів між судами; 3) організація судових засідань з використанням відеоконференцв'язку та розширення переліку справ, що розглядаються у письмовому провадженні, зі встановленням певних винятків; 4) обмеження категорій справ, у яких допускаються відкриті судові засідання, із затвердженням міністром юстиції орієнтовного переліку термінових справ особливого значення (госпіталізація до закладів охорони здоров'я для надання їм допомоги у примусовому порядку; справи, у яких слід допитати свідка через складність або неможливість цього у майбутньому; справи, які на думку голови

суду є терміновими та такими, що потребують заслуховування її учасників), у яких забезпечується можливість закритих судових засідань; 5) повна організаційно-технічна підтримка виконання судами повного спектру процесуальних функцій з урахуванням вищевикладених обмежень [2].

Разом з тим, у доповідях профільних громадських об'єднань вказується на те, що польським судам бракує єдиного підходу до організації дистанційного провадження (програмне забезпечення, процесуальне оформлення, доступність для спостерігачів/слухачів, правові наслідки технічних збоїв у ході засідання тощо). Наприклад, більше 10 окружних судів (з 49) заявили, що електронні слухання не є публічними і громадськість не може брати в них участь [3, с. 9–10].

Також, привертає увагу нещодавно ухвалена Верховним адміністративним судом Польщі постанова, у якій йдеться про те, що незважаючи на те, що громадянин України звертався до Польщі за тимчасовим притулком або статусом біженця до повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ, у світлі цієї обставини, яка склалась вже під час судового оскарження (після прийняття рішення уповноваженим адміністративним органом), відповідний статус має бути наданий, зважаючи на допущення державою-агресором грубих порушень міжнародного гуманітарного права та прав людини на території України, які виражаються, у тому числі, у ракетних обстрілах усієї її території. Правовою перешкодою для цього не може бути те, що цей підхід узгоджується з європейською директивою про надання та позбавлення міжнародного захисту, але суперечить національному законодавству Польщі [4].

Отже, Україна і Польща досягли значного зрушення до розбудови правових та інституційних механізмів, які сприяють виконанню цивільним судочинством його завдань в кризових умовах. Здійснюються кроки для максимізації інституційної спроможності судів, розширюється діапазон дієвих способів використання сучасних інформаційних технологій у цивільному процесі тощо.

Список використаної літератури

1. Верховний Суд. Судді Верховного Суду розповіли про цивільний процес і диджиталізацію судочинства в умовах воєнного стану. 2022. URL: <http://surl.li/dzfvn>
2. Klynveld Peat Marwick Goerdeler. (2020). Poland. Government and institution measures in response to COVID-19. URL: <http://surl.li/dzfvn>
3. Citizens Network Watchdog Polandetal. (2022). Poland. Rule of Law Report for 2021. URL: <http://surl.li/dzfvn>
4. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej. (2022, September 5). Despite in correct implementation of EU law, the war in Ukraine must be taken into account by Polish courts. URL: <https://interwencjaprawna.pl/en/despite-incorrect-implementation-of-eu-law-the-war-in-ukraine-must-be-taken-into-account-by-polish-courts/>

Розділ 6

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

А. О. Войцеховська

асп.

науковий керівник: д.е.н., доц. І. А. Ломачинська

ІНВЕСТИЦІЇ У ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

До початку 2021 року український ІТ-сектор стрімко розвивався, чому сприяла цифрова трансформація та сприятливі умови господарювання. Широкомасштабна воєнна агресія росії проти України стримала подальшу інноваційну трансформацію через руйнування підприємств та інфраструктури, освітніх та наукових закладів, серйозні перебої з підключенням до Інтернету, кібератаки, виїзд закордон висококваліфікованих фахівців. Однак, навіть це не може зупинити технологічний розвиток України на шляху до створення високорозвиненої країни Європи та світу. Вже у воєнний час доведено, що і суспільство, і бізнес здатні створювати інновації та впроваджувати їх задля вирішення суспільно важливих проблем: інновації – це здатність до переформовування в умовах війни.

Важливо розуміти, що інноваційний розвиток і цифрова трансформація економіки – це не питання виключно післявоєнного питання, це те, що слід активно розвивати сьогодні, не зважаючи на складності воєнного стану. Поки триває війна, Україні необхідно працювати над залученням інвестицій для модернізації інфраструктури державних послуг, комунікацій, впровадження програмного забезпечення на фірмах та державних установах, розробок нових бізнес-моделей, навчання та стажування для молодих працівників.

Сьогодні урядом напрацьовується масштабний план відновлення країни після війни. Поєднання цього плану та статусу кандидата в члени Європейського союзу створює нові гарантії для потенційних інвесторів. Українська економіка та бізнес адаптувалися

та стійко витримують та долають усі виклики, тому можемо розраховувати на іноземну підтримку та технічну допомогу щодо інвестицій та інновацій, доступ до ринків та каналів збуту країн ЄС. Україна має стати суцільним інноваційним проєктом, адже відновлювати економіку у руслі попередніх десятиліть не має сенсу, оскільки вона була орієнтована переважно на виробництво низькотехнологічної продукції та базувалась на застарілих ідеях і технологіях. Отже, поствоєнне відновлення – це шанс створити успішну конкурентоспроможну цифрову економіку на основі використання нових критичних знань, що дозволить самодостатньо розвиватись і захищати себе. Більш того, базис поствоєнних трансформацій мають становити напрями, які зможуть гарантувати високий рівень національної безпеки і забезпечити високий рівень добробуту населення. До них відносяться цивільна та військова інфраструктура, цифрові фінанси та цифрове сільське господарство, технології інформаційної і кібернетичної безпеки й захисту інформації, розбудова «міст майбутнього», енергетична та екологічна безпека, біомедична інженерія тощо.

Незважаючи на воєнний стан, українські стартап-компанії за перше півріччя 2022 року змогли залучити 350 млн дол. США для розвитку ІТ-сектору. Обсяг експорту комп'ютерних послуг за аналогічний період виріс на 23% порівняно з першим півріччям 2021 року. Українські компанії продовжують приймати участь у технологічних конференціях, таких як Web Summit та TechCrunch Disrupt, де презентують світу передові дослідження, інновації, налагоджують контакти з інвесторами, розробниками, експертами, в тому числі і для того, щоб сприяти транскордонній взаємодії та пришвидшувати фінансування подолання економічних наслідків, завданих війною цифровому та телекомунікаційному секторам України [1].

Отже, важливим є формування та реалізація успішної інвестиційної політики держави, у т. ч. залучивши успішний досвід країн, що позитивно відновлювалися після війни. Особливої уваги потребує питання залучення іноземних інвестицій, що потребує, зокрема, завершити легалізацію ринку віртуальних активів та налагодити механізми їх цивілізованого функціонування; переглянути валютне та податкове законодавство; розвивати

партнерські стосунки з країнами, які є економічними та технологічними лідерами світу, шляхом партнерства та підписання інвестиційних угод, державно-приватне партнерство, концесійні угоди; полегшити доступ іноземних інвесторів до портфельного інвестування. Ураховуючи результати досліджень Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА) також слід вирішити проблему корупції, слабкої судової системи, зниження купівельної спроможності населення [2]. І надважливим стратегічним напрямом є унеможливлення воєнної агресії у майбутньому.

Важливим кроком стало доєднання у вересні 2022 року України до Програми «Цифрова Європа», що наближає її до Єдиного цифрового ринку ЄС до 2027 року. Зараз подаються заявки на залучення фінансування проєктів цифрових глобальних напрямів, а саме: цифрові навички, кібербезпека, штучний інтелект, дані та хмарні послуги, високопродуктивний комп'ютинг та використання цифрових технологій в економіці та суспільстві. Планується отримати фінансування біля 6 млрд євро. Втім важливо, щоб одночасно відбувалась трансформація бізнес-моделей суб'єктів господарювання [3], що сприятиме максимізації ефективності інвестицій у цифрові технології та створювати ефекти дифузії та акселерації.

Окрім того, Україні доцільно, враховуючи довоєнний потенціал, створити інвестиційний криптохаб, що дозволить у післявоєнний час залучати інвестиції з високим кон'юктурним попитом. Україна має вийти на рівень власних потужних продуктів, з потужною мережею та інструментами для їх створення, з гігантськими Дата-центрами та новітніми системами. Український програміст не повинен винайматися закордонними компаніями на основі аутсорсингу як дешева робоча сила і виконувати частину їхньої роботи, при цьому не будучи власником кінцевого продукту.

Отже, сьогодні ми маємо проєктувати успішне майбутнє України. І тому важливо змінити формат та вектор цілеспрямованості політики щодо залучення та розміщення інвестицій з тим, щоб отримати доступ до найкращих технологічних й інтелектуальних ресурсів, людського капіталу, критичних і креативних знань, що є запорукою забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України в майбутньому.

Список використаної літератури

1. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. Україна візьме участь у конференції для стартапів TechCrunch Disrupt 2022. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukraina-vizme-uchast-u-konferentsii-dlya-startapiv-techcrunch-disrupt-2022> (дата звернення 09.11.2022 р.).
2. Індекс інвестиційної привабливості України за 1 півріччя 2022 року. ЄБА. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/EBA-InvestIndex_1H-2022_UA.pdf
3. Ломачинська І., Войцеховська А., Чуркіна І. Трансформація бізнес-моделей підприємницької діяльності в умовах цифровізації економіки та фінансового сектору. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2021. Том 20. Вип. 3 (49). С. 97–113.

О. В. Горняк

д.е.н., проф.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Парадигма науки розглядається як певна сукупність визнаних теоретичних досягнень науки. В процесі розвитку науки відбуваються зміни в її парадигмі, є періоди, коли в науці співіснують декілька парадигм. Крім того, парадигми можуть конвертуватися одна в одну. При цьому парадигма представляє собою основу розвитку наукового знання і тому вона надає можливість оцінювати теоретичні положення чи напрями в рамках економічної теорії. Парадигма (у відповідності до перекладу з грецької – приклад, зразок) представляє собою певну модель дослідження, а також спосіб класифікації наукового знання [1, с. 318–319].

Парадигма включає концепції та теорії, але це не означає, що її можна ототожнювати з теорією. Навіть при введенні даного поняття в науковий оборот Т. Берманом йшлося про характеристику нормативності методології економічної теорії, тобто контекст був відмінний від теорії. Загальноприйняте визначення парадигми надав Т. Кун у своїй роботі «Структура наукових революцій» у якій парадигма була визначена як сукупність теоретичних положень, досягнень науки, модель постановки проблем та способи

їх вирішення. У такому контексті зміна парадигми означає революцію в науці. В подальшому зміст парадигми було уточнено після досить жорсткої критики І. Лакатоса, М. Мастермана та К. Поппера, і вона була представлена такими складовими як символічне узагальнення, метафізика, цінності, зразки розв'язання завдань дослідження. В цілому ж можна констатувати, що наявність парадигми є необхідною формою існування і розвитку будь-якої науки, в т. ч. і економічної.

Сучасна парадигма економічної теорії передбачає відхід від дикотомії «неокласика – неокейнсіанство» і зосередження на дослідженні економіки як цілісності, головна мета якої забезпечити підвищення добробуту кожного наступного покоління. Досягнення цієї мети можливо лише за умови глибокого наукового пізнання законів і закономірностей реальної економіки. Тому парадигма сучасної економічної теорії включає онтологічний, гносеологічний та аксіологічний аспекти. Онтологія, як відомо, це – знання про економіку, гносеологія – методологія отримання наукових знань про економіку, аксіологія – цінності та світоглядне значення наукових знань.

Парадигма економічної науки має практичне значення і проявляється у стратегії економічної політики держави. Стосовно України парадигмальний підхід передбачає наукове розуміння стратегії подолання консервації відсталої сировинної економіки, забезпечення сталого економічного розвитку і високих стандартів якості життя. Праксеологічна парадигма економічної теорії передбачає також інституційні зрушення, перехід від кланово-олігархічного капіталізму до сучасної демократичної правової держави з динамічною економікою, економічними свободами і справедливою соціально-орієнтованою системою розподілу.

У парадигму сучасної економічної теорії необхідно включити такі наукові теорії та дискусії як аналіз малих і відкритих економік, проблеми макроекономічної нестабільності в умовах невизначеності, ринкової нерівноваги, турбулентності конкурентного середовища, моделей поведінки споживачів, ефективності інститутів, особливостей інституційних змін. Звичайно, цей перелік не є повним, тому в цілому йдеться про адекватність наукової парадигми економічної теорії у відображенні соціально-економічних реалій. Сучасна парадигма економічної теорії базується на неокласичній

теорії, але вона змінюється, тому необхідно досліджувати зміни, напрями зрушень, фіксувати інновації. Сучасну парадигму економічної теорії в контексті змін можна розглядати з точки зору її структури. Онтологічна складова передбачає дослідження постіндустріалізму, мережевої економіки, інформаційної економіки та формування відповідних теорій. Гносеологічна складова розвиває неокласичні підходи, інституціональний та поведінковий аналіз і відповідні методологічні принципи. Аксиологічні, або ціннісні елементи парадигми передбачають оцінку неолібералізму, неоконсерватизму економічного націоналізму і постмарксисту.

В економічній теорії, починаючи з кінця XX – початку XXI ст., відбуваються процеси формування її сучасно парадигми. Особливу роль у даному процесі відіграє постпозитивістська концепція Т. Куна і І. Лакатоса, де перший приділяє значну увагу парадигмам та їх структурам, а другий – дослідницьким парадигмам. В результаті формуються єдині парадигмальні підходи до аналізу реальної економіки і розвивається принципово нова парадигма економічної теорії. Системоутворюючими факторами зміни парадигми виступають постмодернізм і постгуманізм [2; 3]. Парадигмальні зрушення свідчать перш за все, що неокласична парадигма з її припущеннями не в змозі пояснити сучасні реалії. Особливо чітко це продемонструвала глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. Нова парадигма, виходячи з вимог сучасних реалій і розвитку економічної науки, може бути сформована в рамках інституціональної теорії [3], хоча у порівнянні з неокласичною теорією вона є малопоширеною. У ній поки що не сформувалася ядро як у неокласичній (модель індивіда, що приймає раціональне рішення і максимізує свою корисність). Навпаки, інституціоналізм характеризується наявністю різноманітних теорій і напрямів, які описують взаємозв'язки та взаємовплив індивідів та інститутів, механізми мотивації економічних агентів, суперечливість регулятивних механізмів тощо.

Неокласична парадигма базується на взаємоузгоджених постулатах, в її основі знаходиться принцип методологічного індивідуалізму, який був розвинений теоріями адаптивних та раціональних очікувань індивіда (М. Фрідман, Е. Фелпс, Р. Лукас, Т. Сарджент, Н. Воллес). В інституційній економічній теорії відсутній такий набір постулатів, який би поєднував інституційні підходи.

Зміни парадигми економічної теорії відбуваються у напрямі обмеження постулатів неокласичної теорії. Перш за все, йдеться про постулат повної раціональності економічних агентів. Як вважають деякі українські дослідники, неокласики, намагаються вирішити суперечливість між невизначеністю і повною раціональністю шляхом посилення припущення щодо раціональності економічних агентів [4, с. 8]. Парадигматичні зрушення пов'язані з постулатами рівноваги і саморегулювання, які слід розглядати в контексті нерівноважності, який передбачає пріоритетність точок біфуркації, де створюються передумови нової рівноваги, яка є не константою, а динамічним процесом. Перехід до нової парадигми економічної теорії забезпечується шляхом компромісу і наукового взаємозбагачення різних теорій і концепцій і стане можливим за умови збереження перспективних напрацювань попередньої парадигми.

Список використаної літератури

1. Концептуально-методологічні трансформації економічної теорії XXI століття : монографія / за ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 344 с.
2. Hodson G. M. Evolutionary and institutional economics as the new mainstream? *Evolutionary and Institutional Economic Review*. 2007. Vol. 4. № 1. P. 7–25.
3. Джеймсон Ф. Постмодернізм або Логіка культури пізнього капіталізму. Київ : Курс, 2008. 504 с.
4. Зверяков М. І., Грималюк А. В. Економічна теорія, державна політика і публічне управління. *Економіка України*. 2019. № 11–12.

І. О. Залецька

ст. викл.

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Соціально-економічні процеси – це зміни в суспільстві та економіці, що стабілізують політичну та економічну ситуацію в країні і створюють умови безпечного та захищеного життя в країні.

Ці процеси тісно прив'язані до територій чи діяльності господарюючих суб'єктів і розглядаються у контексті масштабів чи темпів змін, які відбуваються в регіонах, державних системах чи у функціонуванні певних підприємств економічної кон'юнктури. Дуже важливо в межах реалізації стратегії сталого розвитку звернути увагу на перспективи впровадження новітніх технологій у інформаційні та соціальні аспекти нашого життя.

Інформаційні технології надають можливість спростити і прискорити спілкування компаній зі співробітниками, партнерами та постачальниками з усього світу в режимі реального часу.

Також інформаційні технології покращила транспорт, зробивши переміщення товарів з одного місця в інше швидшим і дешевшим. Найкращі та новітні інновації швидко поширюються та стають доступними для людей у всьому світі. Глобалізація має тенденцію до зниження цін для споживачів. Витрати знижуються завдяки перенесенню операцій за кордон, де може бути дешевше найняти робочу силу або вести бізнес. Інформаційні технології впливають на економіку через електронну комерцію, перевизначені організаційні межі, маркетинг, конфіденційність, глобалізацію, перепланування роботи та безпеку.

Електронна комерція усуває такі бар'єри, як час, географія, мова, валюта та культура. За останнє десятиріччя відбулися неймовірні зміни в економіці завдяки електронній торгівлі. Підприємці використали технології та змінили спосіб ведення та здійснення операцій. Електронна комерція створила нову економіку.

Глобалізація торгівлі змінила світову економіку за рахунок збільшення руху товарів, послуг і капіталу через національні кордони. Чверть усіх товарів і послуг, вироблених у світі, продається в інші країни.

Завдяки електронній комерції продаж та рекламу можна налаштувати відповідно до індивідуального споживача, а вебсайти можуть легко відстежувати поведінку споживачів без відома чи згоди. Компанії можуть контролювати переміщення клієнтів за допомогою невеликих файлів даних, які вебсайт записує та зберігає на жорсткому диску користувача, коли цей користувач відвідує сайт за допомогою браузера. Вони надають компанії інформацію про відвідані сторінки, перевірені елементи та дати

відвідувань. Ця інформація зберігається та надсилається назад компанії. Ця інформація аналізується, як правило, за допомогою автоматизованого процесу, щоб визначити переваги та створити рекомендації щодо покупок, поки споживачі знаходяться в мережі. Компанії збирають інформацію про клієнтів для цільового маркетингу та реклами. Набагато ефективніше надіслати користувачеві рекламу, яка відповідає його вподобанням, а не загальну рекламу. Здатність передбачати переваги та поведінку споживачів значно збільшується за допомогою цього методу. Виникає занепокоєння щодо конфіденційності.

Проблеми конфіденційності, тобто право визначати, коли та в якому обсязі інформація про себе може бути передана іншим, у сучасному соціальному аспекті життя набувають неабиякої актуальності. Інформаційні технології створили більш відкрите суспільство, де конфіденційність стає дедалі меншою з розвитком кожної нової технологічної

Такі інформаційні системи частково замінюють людську діяльність із класифікації відходів, звільняючи працівників від великої кількості рутинної роботи.

Інформаційні технології впливають на життя всіх членів суспільства на індивідуальному, на організаційному рівні, на робочому місці, у повсякденному житті. Трансформації соціально – економічних відносин між усіма ланками суспільства надає можливість завдяки впровадженню новітніх інформаційних технологій позитивно вплинути на ці процеси.

Список використаної літератури

1. Badham J. M. I. T. & E. E. A. D. F. A. U. Role of social network properties on the impact of direct contact epidemics. 2008. URL: <http://handle.unsw.edu.au/1959.4/38730> (дата звернення: 10.11.2022).
2. Resolución de 28 de julio de 2017, de la Universidad Europea de Madrid, por la que se publica el plan de estudios de Máster en Dirección y Gestión de Tecnologías de la Información MBA TI / Master of Information Technology Management IT MBA : Resolución від 28.07.2017 p. Boletín Oficial del Estado. 2017. 21 aug. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2017-9926> (дата звернення: 10.11.2022).

Я. В. Котелевська

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. О. В. Горняк

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

З часу проголошення незалежності України, в ній постійно робилися спроби реформування місцевого самоврядування, проте значного успіху вони не мали. В умовах економічних, політичних та суспільних криз переважна кількість органів місцевого самоврядування виявилися нездатними здійснювати свої повноваження на належному рівні, що робило потребу їх реформування вкрай важливою. Найбільш сприятливі умови для здійснення реформи склалися після Революції Гідності, коли більшість населення України згуртувалася навколо ідеї європейської інтеграції України [1]. Процес активної децентралізації в Україні розпочався в 2014 році і реалізується у теперішній час.

Реформа децентралізації влади в Україні свідчить про початок радикальних змін, пов'язаних з метою покращити якість життя громадян і має важливе значення для продовження галузевих реформ. Дійсно, завдяки впровадженню нової системи розподілу влади між центральною та місцевою владою, Україна формує нову систему відносин між різними органами влади та новий механізм досягнення економічних цілей.

Реформа децентралізації є також ключовим аспектом трансформації суспільних відносин, створює можливість ефективного впровадження інституційних перетворень. Реформа має безпосередній вплив на мешканців територіальних громад. Сьогодні питання децентралізації, автономії місцевого самоврядування, довіри до населення територій та об'єднаних територіальних громад (ОТГ) є вирішальними, оскільки саме це формує довіру у зворотному напрямку. Така довіра вже сформована, вона нині створює потужну основу для єдності регіонів нашої держави перед агресією зі сторони росії.

На перший погляд, перерозподіл влади в країні, що перебуває у стані війни й потребує сильної центральної влади, об'єднання

всіх зусиль та ресурсів в країні, можна розглядати як певний дисонанс. Проте, сама реформа децентралізації не призводить до напруженості між центром та регіонами. Світовий досвід доводить, що успішна реалізація проєктів територіального розвитку, які впроваджуються та реалізуються територіальними громадами, мають значний вплив на розвиток економіки регіону та згуртованість країни в цілому [2].

Децентралізація влади в Україні створила нову систему влади на місцях, яка включає 27 областей, 120–150 районів та 1500–1800 громад. За об'єднаними громадами закріплені такі ж джерела доходів та повноважень, що і за містами обласного значення [3]. Таким чином, реформа децентралізації значно збільшила повноваження і фінансові можливості органів місцевого самоврядування, що є запорукою їхньої спроможності розв'язувати основні питання соціально-економічного розвитку громад та надавати якісні послуги їх мешканцям.

Згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування [4], публічні повноваження, як правило, реалізуються переважно тими органами влади, які знаходяться найближче до громадян. Делегація відповідальності іншому органу влади повинна проводитися із урахуванням обсягів та характеру конкретної задачі, а також вимог ефективності та економії. Економічна теорія припускає, що багато видів державних послуг пов'язані зі зменшенням середніх витрат із зростанням обсягів їх надання, принаймні, в деякій мірі, через краще використання основних засобів (Стігліц, 1989). При цьому, децентралізацією досягається певне скорочення прямих і непрямих витрат на надання публічних послуг, а отже, економія бюджетних коштів, що поряд із тіснішим взаємозв'язком між замовниками суспільних послуг та їх виконавцями свідчить на користь делегування повноважень центральним урядом на нижчі рівні. Проте, в даному випадку можуть спостерігатися й певні негативні моменти. Серед них: недостатність місцевого потенціалу – занадто маленькі територіальні одиниці будуть потерпати від нестачі компетенції й досвіду; значна диференціація в ресурсозабезпеченні окремих регіонів, що змушує шукати унікальні саме для даної визначеної місцевої громади підходи до децентралізації. Крім цього, існує й зворотний зв'язок між зростанням відповідальності

місцевої (регіональної) влади перед громадою та ступенем контролю, який накладає певні функціональні обов'язки у сфері управління також і на членів місцевої громади – бізнесменів і громадян.

Розподіл повноважень та фактична передача основної їх частини на рівень місцевого управління має розглядатися в якості засобу надання суспільних послуг членам місцевих громад. При цьому ступінь наближення до споживачі послуг (у даному випадку – максимальний) повинен забезпечити ефективність і якість цих послуг, без збільшення їхньої вартості для населення та бюджету в цілому, принаймні, уникаючи створення для населення доданої вартості. Передача центральним урядом фінансової влади (елементів економічної влади) та відповідальності на нижчі рівні здатна, серед іншого, підвищити економічну ефективність використання ресурсів і забезпечення соціальних потреб, оскільки місцева влада має інформаційні переваги перед центральним урядом стосовно розташування та залучення необхідних ресурсів для розвитку місцевих громад. Інакше кажучи, місцеві уряди займають кращі позиції у системі забезпечення товарами й послугами, яких потребує місцева громада. Більше того, якщо місцева влада несе відповідальність за забезпеченість суспільних потреб громади, підвищується рівень контролю з боку самої громади за діями місцевої влади і, як результат, за рівнем виконання зобов'язань перед членами суспільства.

Фінансова децентралізація викликає виникнення ряду завдань, серед яких найважливішими є такі, як: 1) необхідність встановлення ефективного зв'язку між масштабом відповідальності місцевих органів влади та їх фінансовим забезпеченням; 2) надання переваги фінансуванню місцевих потреб місцевими ресурсами, а не за рахунок трансфертів; 3) визначення міри відповідальності центральної влади у процесі встановлення обумовлених стандартів суспільних послуг, які надає влада на місцях тощо. При втіленні цих завдань не варто наголошувати тільки на відповідальності владних структур перед членами місцевих громад. Останні є замовниками послуг, а отже, й повинні контролювати їх якість, співвідношення «ціна-якість», співрозмірність витрачених ресурсів та отриманого ефекту. Місцевий бізнес при цьому відіграє особливу функціональну роль у процесах децентралізації, оскільки на нього

покладається відповідальність у сфері забезпечення ефективної зайнятості та наповнення місцевих бюджетів. У цьому розумінні на бізнес покладається також і неабияка соціальна відповідальність перед громадою, оскільки делегування повноважень на нижчі рівні управління при руйнуванні старої схеми централізованої влади викликає потребу в перерозподілі ресурсів, які є у власності місцевих громад, та у перегляді результатів їх використання на користь громади. У цьому розумінні якщо трактувати поняття соціальної відповідальності як «зобов'язання бізнесу сприяти усталеному економічному розвитку, працюючи з робітниками, їхніми сім'ями, місцевою громадою та суспільством у цілому для поліпшення якості їхнього життя» децентралізація повинна стати ще одним поштовхом до налагодження ефективного взаємозв'язку «влада-громада-бізнес» та сприяти утвердженню загальноетичних норм поведінки й раціональності використання наявного ресурсного потенціалу територіальних одиниць із одночасним задоволенням основних суспільних потреб місцевих громад.

Список використаної літератури

1. Як Революція Гідності змінила Україну: 10 здобутків громад. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3354127-ak-revolucia-gidnosti-zminila-ukrainu-10-zdobutkiv.html>
2. Мартиненко В. Нова парадигма публічного правління – об'єктивний імператив XXI століття (теоретико-методологічний аспект). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/1/01.pdf>
3. Об'єднання громад. Децентралізація влади. URL: <http://decentralization.gov.ua/region>
4. Європейська хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

І. А. Ломачинська
д.е.н., доцент

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

На початку XXI ст. фінансові системи, як сукупність взаємовідносин і взаємодій між економічними суб'єктами, що створюють органічно цілісну систему щодо формування і розподілу множини фінансових ресурсів, фінансових активів, фінансових послуг у просторі й у часі та раціонального їх використання, часто характеризуються нестабільністю, неоптимальною організаційно-інституційною структурою, накопиченням дисбалансів, ускладненням фінансових процесів, посиленням залежності від зовнішніх фінансових потоків, що за відсутності належної координації призводить до зниження ефективності реалізації їх базових функцій. Це спостерігається у результаті, з одного боку, прояву негативних наслідків глобалізації (зокрема, глобальна фінансово-економічна криза 2008 року), а, з іншого, технологічними змінами та розвитком інформаційно-мережевого суспільства, посилення глобальних проблем сучасності. У контексті цього актуальності набуває питання інституціоналізації фінансових відносин у сучасних умовах.

Інституціоналізація фінансових відносин – це процес перетворення взаємовідносин і взаємодій у фінансовій системі таким чином, щоб спонтанна поведінка її суб'єктів стала організованою на основі встановлення правил, норм, саморегуляції відносин. Її призначенням є забезпечення здатності фінансової системи забезпечувати власну стабільність, безпеку, стійкість, ефективність у відповідності до максимізації задоволення економічних і соціальних, індивідуальних та суспільних потреб на основі економії транзакційних витрат, усунення асиметричності інформації, обмеження опортуністичної поведінки тощо.

Закономірним продуктом глобалізації є фінансіалізація. У результаті економічний розвиток супроводжується стрімким розширенням фінансових ринків, випереджаючим зростанням вартості нематеріальних активів у порівнянні з матеріальними, відривом фінансових ресурсів від матеріального виробництва. Фізична

економіка та матеріальне виробництво відіграє все менш важливу роль, вирішується проблема «економічної відстані» та відбувається перехід до «режиму реального часу», все більше фінансові ринки орієнтуються на обслуговування власних інтересів, що ще більше підштовхує до фінансіалізації в результаті пришвидшення руху та високої мобільності зміни напрямів фінансових потоків на різних рівнях глобальної системи, обумовлює деформацію процесів накопичення капіталу та волатильність. Сприяють цим процесам і фінансовий інжиніринг, діджиталізація, в результаті чого стрімко поширюються фінансові інновації. Розвиток FinTech (квантові обчислення, блокчейн, штучний інтелект, доповнена реальність, машинне навчання, робота з даними) та BigTech-компаній створюють передумови для нового етапу фінансіалізації, зокрема на основі розвитку цифрових платежів і переказів, альтернативного кредитування (P2P) і фінансування, цифрового та поведінкового банкінгу, страхування із застосуванням ІКТ, забезпечення цифрового захисту від кібершахрайства [1; 2].

Отже, фінансіалізація, з одного боку, характеризує закономірності сучасного розвитку а, з іншого, посилює невизначеність і нестабільність. У результаті світової кризи 2008 р. можна спостерігати, з одного боку, де глобалізацію, як відповідь на кризу, що стала результатом саме “too much finance” effect, збільшення кількості та вартості спекулятивних угод, кредитної експансії, незабезпеченої платоспроможним попитом, а з іншого, створення провідними розвиненими країнами умов для відновлення національних економік та стимулювання їх зростання в посткризовий період на основі «м'якої» монетарної політики, орієнтованої на подальшу лібералізацію економіки та бізнесу, збільшення кількості грошей та кредитну експансію.

Відповідно, важливими напрямками інституціоналізації фінансових відносин є розвиток кешлес-економіки, фінансової та цифрової грамотності суб'єктів фінансових відносин, розвиток фінансової екосистеми та FinTech-системи на принципах стабільності, ефективності, проінноваційності, безпеки та захисту, прозорості, відповідальності та цілісності, що передбачає і розвиток нової парадигми фінансового регулювання та нагляду (підвищення прозорості та підзвітності, пруденційний нагляд і нова система оцінки ризиків фінансових організацій, макропруденційний нагляд,

захист інвесторів і споживачів, посилення координації та співпраці на наддержавному рівні та ін.).

Іншою має бути і базова модель поведінки фінансових організацій, як концепції мислення, що відображає інституційні зміни в умовах економіки, де зростає роль знань, інформаційно-комунікаційних технологій, мережевих форм організацій, людського капіталу, глобалізації, та орієнтована на «прийняття» образу мислення споживача [3]. І конкурентні переваги отримають ті з фінансових організацій, які вибудують «бізнес-модель», орієнтовану на зростання своєї цінності для клієнта. Вони мають стати «помічниками» в реалізації потреб клієнтів, забезпечивши їх, у тому числі, якісною інформацією. Кожен клієнт має відчувати підтримку та персоналізований підхід, навіть будучи на відстані. Більш того, в основі інституціоналізації сучасних фінансових відносин має бути формування стимулів фінансовими організаціями для зміни поведінки споживачів на основі їх інформування про їх свідомі та несвідомі упередження через можливі фінансові рішення та переваги в управлінні ризиками. BigTech

Важливим аспектом фінансiалiзацiї фiнансових вiдносин є їх iнституцiоналiзацiя на основi концепту сталого розвитку, оскiльки це дозволяє знизити ризики, усунути негативнi наслiдки у перспективi, збалансувати та оптимiзувати iнтереси суб'єктiв фiнансових вiдносин, зокрема, на основi спiльної цiнностi, забезпечення фiнансової стабiльностi в умовах невизначеностi, що, крiм того, вiдповiдає сучасним змiнам цiнностей у бiзнес-середовищi та суспiльствi. Результатом таких трансформацiй є зростання свiдомого та етичного фiнансування та iнвестування, що сприятиме ефективностi та стабiльностi фiнансових потокiв, збiльшить фiнансовий потенцiал нацiональної економiки та ефективнiсть його використання, сприятиме вирiшенню економiчних i соцiальних проблем суспiльства, оскiльки, крiм фiнансової вигоди, має позитивний соцiальний та екологiчний ефект. Проте все це потребує вiдповiдної культури фiнансування та iнвестування, рiвня фiнансової грамотностi, розвитку бiзнес-етики та корпоративної соцiальної вiдповiдальностi, пiдтримки держави та ефективного iнституцiйного регулювання фiнансових вiдносин, довiри до держави i фiнансової системи.

Єдиний спосіб обмежити спекулятивні операції – це здоровий глузд, а, отже, доцільно поширювати у суспільстві відповідні інституції та механізми їх реалізації, зокрема розвивати інклюзивну економіку, соціально-відповідальне інвестування, зокрема, Імпорт-інвестування [4], повернути домінуючу функцію кредитування щодо фінансування реального сектору економіки тощо. Для економік з ринками, що формуються, важливим аспектом також є зниження доларизації національної економіки, що дозволить зменшити ризики імпорту зовнішньої нестабільності, підвищити здатність національної економічної політики протидіяти потрясінням і кризам, впливати на дисбаланси та нестабільність, стимулювати зростання соціально-економічного добробуту.

Отже, певний упорядкований набір інституцій створює матриці фінансової поведінки, які визначають стимули та обмеження щодо координації фінансових процесів, дозволяють розглядати багатоваріантність розвитку системи, отримувати аналітичну інформацію щодо досягнення цілей, своєчасно вносити корективи у фінансові процеси, здійснювати комплексне адаптивне управління складною динамічною фінансовою системою. Саме тому інституційна трансформація фінансових відносин в умовах глобальних трансформацій потребує особливої уваги в процесі розробки та реалізації економічної та фінансової політики, як на національному, так і глобальному рівні.

Список використаної літератури

1. Ломачинська І. А. Концептуальні основи фінансіалізації в контексті нової парадигми економічного розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2020. Том 25, вип. 6 (85). С. 56–62.
2. Мельник В. М., Ломачинська І. А. Фінансова економіка: еволюція та концептуальні основи формування в новій економіці. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. Вип. 6. С. 165–173.
3. Ломачинська І. А. Фінансова система: теоретико-методологічні домінанти інституційної трансформації в умовах економічних перетворень : монографія. Чернівці : ЧНТУ, 2020. 372 с.
4. Ломачинська І. А. Концептуальні підходи до визначення сутності імпорт-інвестицій. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 16–22.

Ю. О. Максимова

ст. викл.

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА

Сучасні підприємства все частіше використовують різноманітні цифрові технології, такі як штучний інтелект і великі дані. Такі технології впливають на бізнес-моделі, забезпечуючи масову персоналізацію, що дозволяє підприємствам вибирати стійкі вхідні дані відповідно до вимог клієнтів.. Підприємства, які рухаються до діджиталізації, можуть розширити загальні можливості у виробництві, обробці, логістиці та утилізації відходів завдяки покращенню видимості на всіх етапах ланцюга постачання.

У будівництві, виробництві та логістиці геопросторова інформація дозволяє підприємствам відстежувати потік матеріалів. У кожній галузі більш ефективне керування великими даними за допомогою штучного інтелекту може виявити вузькі місця продуктивності та спрогнозувати моделі споживання енергії для підвищення ефективності.

Сучасна економіка базується на нових технологіях. Наприклад, хмарні обчислення використовують технологію віртуалізації у великих центрах обробки даних, щоб максимально використати доступні ресурси, які спільно використовуються між кількома користувачами. Це набагато ефективніше, ніж надмірне виділення внутрішньої серверної кімнати або наявність однієї високоякісної робочої станції для кожного кінцевого користувача, коли все, що їм потрібно зробити, це запустити кілька простих офісних програм.

Модель циклічної економіки може заощадити кошти підприємців. Конвергенція цифрової трансформації та циркулярної економіки забезпечує багато переваг для бізнесу, як фінансових, так і екологічних. Оскільки зараз майже половина підприємств зобов'язані звітувати про свій вплив на навколишнє середовище. У час, коли навколишнє середовище є головною проблемою для багатьох, циркулярна економіка може додавати цінність знову і знову. Інноваційні технології знижують вартість процедур, необхідних для моделі циклічної економіки.

Аналіз існуючих інформаційних технологій дає нам можливість побачити як вони впливають на сучасні економічні процеси, розглянемо декілька прикладів:

Інтернет речей, ця технологія присутня в інтелектуальних контейнерах, роботизованій класифікації та мобільних додатках у поєднанні з інструментами аналізу та програмним забезпеченням дає можливість оптимізації виробничих процесів.

RFID. Датчики останнього покоління та RFID (радіочастотна ідентифікація) дозволяють відстежувати менеджерам проєктів дані в реальному часі.

ХaaS (все як послуга) застосовується до інноваційного бізнесу, для якого не потрібно буде інвестувати в інфраструктуру.

Клієнтський досвід. Можливість зосередитися на досвіді клієнта або споживача стане реальністю, отже, отримуючи кращі дані про те, що вимагає ринок і як переробка та повторне використання впливають на кожного користувача.

Великі дані та хмара. Інтеграція моделей краудсорсингу сприятиме зростанню попиту на великі дані, які є важливими для аналізу масової інформації.

Такі інформаційні системи частково замінюють людську діяльність із класифікації відходів, звільняючи працівників від великої кількості рутинної роботи.

Список використаної літератури

1. How can technology help achieve a circular economy?. *Grupo MAPFRE Corporativo – Acerca de MAPFRE*. URL: <https://www.mapfre.com/en/insights/sustainability/technology-circular-economy/> (дата звернення: 10.11.2022).
2. Foundation E. M. The power of digital technologies to enable the circular economy. *Medium*. URL: <https://medium.com/circulatenews/the-power-of-digital-technologies-to-enable-the-circular-economy-5471d097ee7f> (дата звернення: 10.11.2022).
3. Technology Solutions for Circular Economy. *Encyclopedia MDPI | Scholarly Community*. URL: <https://encyclopedia.pub/entry/1943> (дата звернення: 10.11.2022).

І. П. Скороход
к.е.н., доц.

НАЦІОНАЛЬНА ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Питання розвитку інноваційної інфраструктури України в умовах трансформацій, вирішуються шляхом забезпечення її ефективності. На відміну від розвинених країн в Україні ще тільки формується національна інноваційна система. Інноваційна діяльність в Україні характеризується структурною деформованістю, інституційною неповнотою, неузгодженістю та незбалансованістю технологічних, економічних і соціально-ціннісних аспектів. Інноваційні процеси в Україні не набули достатніх масштабів і не стали істотним чинником зростання ВВП.

Незважаючи на це, певні передумови для створення інноваційної моделі розвитку Україна вже має. Найважливішими тут є конкурентні переваги країни, до яких належать:

- 1) вигідне географічне розташування стосовно транзиту ресурсів, товарів і переміщення людей, багаті природні ресурси, включаючи мінеральні, земельні, водні, енергетичні та інші;
- 2) наявність в Україні світового рівня людського капіталу і можливість його збільшення за рахунок повернення у вітчизняну економіку значної кількості українських зарубіжних «заробітчани»;
- 3) розвинута мережа ВНЗ і державних наукових організацій;
- 4) достатньо високий освітній рівень населення;
- 5) наявність наукових і виробничих досягнень світового рівня: ракетно-космічних технологій, літакобудування, матеріалознавства, виробництва штучних матеріалів тощо;
- 6) високий рівень кваліфікації робітників обробної промисловості [1, с. 18].

По-перше, нинішня економіка України є економікою воєнного часу та зазнає значних макроекономічних дисбалансів. Унаслідок воєнного конфлікту відбулося фактично знищення реального сектора економіки.

За перші півроку 2022 Україна експортувала агропродовольчої продукції на суму 7,420 млрд дол. перевищивши на 3% торішні

показники за січень-квітень. Проте, якщо у січні-лютому нинішнього року вартість вітчизняного аграрного експорту становила 5,676 млрд дол, то у березні-квітні – лише 1744 млн дол. Втрати металургійного сектору становлять 40% від довоєнних потужностей.

В умовах війни підприємства ГМК потребують особливих умов та фінансової підтримки, що дозволять українським виробникам пройти шлях «зеленої» трансформації без втрати обсягів виробництва та зайнятості.

Частка українського експорту IT-послуг становить близько 2,7% ВВП країни.

IT – єдина галузь у країні, яка зазнала мінімальних втрат і навіть має перспективи зростання.

З 2019 року галузь в Україні зросла більш ніж удвічі, за 2021 рік – на 36% порівняно з 2020 роком, експорт комп'ютерних послуг у 2021 році сягнув 6,8 млрд дол.

У 2021 році частка IT-послуг в експорті всіх послуг становила 37%. Щороку експорт комп'ютерних послуг з України зростає на 27%. У лютому 2022 року експорт IT-послуг досяг найвищого за всю історію щомісячного показника – 839 млн дол. За перший квартал 2022 року IT-сектор приніс рекордні 2 млрд дол. експортних надходжень.

Незважаючи на масштабну російську агресію, за перший квартал 2022 року було підписано 11 венчурних угод на 11,5 млн дол., три угоди про прямі інвестиції на 4 млн дол. та 8 exit-угод на 135 млн дол. [2].

По-друге, організації «цивільної» наукової сфери недостатньо взаємодіють між собою. Зберігається протиставлення ВНЗ і науково-дослідницьких академічних установ. Представники університетської науки стверджують, що нинішні університети є майже замкненою системою та можуть забезпечувати повний цикл створення інновації. Натомість багато працівників НДІ та академічної науки категорично не згодні з роллю ВНЗ як центрів інноваційного розвитку. Головне призначення останніх вони вбачають у підготовці фахівців.

Відсутня й зацікавленість бізнесу в підтримці науково-дослідних робіт, що виконуються університетськими вченими,

та реалізації їх результатів у підприємницькій діяльності. Це пояснюється насамперед короткочасністю існування самого бізнесу: коли підприємці бояться його насильницького відчуження та кризових процесів, вони інвестують кошти не в механізми розвитку, а в механізми захисту бізнесу. Слабким залишається забезпечення прав інтелектуальної власності.

По-третє, має місце невизначеність юридичного статусу інноваційно-активних та інноваційних підприємств.

По-четверте, недостатньо розробленими є механізми функціонування спеціалізованих інноваційних організацій та установ інноваційної інфраструктури. Дослідники звертають увагу на брак законодавчого забезпечення діяльності технополісів, бізнес-інкубаторів, інноваційно-технологічних центрів (кластерів) тощо; відсутність механізмів залучення недержавних коштів на інноваційний розвиток; не розробленість інфраструктури страхування інноваційної діяльності. Як результат – запропоновано створення нових інфраструктурних інститутів, таких як спеціальні компанії з управління інтелектуальними активами, або інноваційний провайдинг, які теж не мають достатнього організаційно-правового підкріплення.

У зазначених умовах актуальним залишається питання інноваційних трансформацій реального сектору економіки України. Принципово нові базові інноваційні технології, які потребують значних інвестицій, не мають на державному рівні ефективних механізмів їх програмування та подальшого управлінського супроводу у процесі реалізації. Недосконала грошово-кредитна та бюджетна політика створює середовище, в якому реальний сектор економіки не має економічної мотивації для інноваційної діяльності.

Окрім окреслених вище умов макроекономічної ситуації, інноваційна активність реального сектору економіки України стримується відсутністю фінансування, відсутністю коштів у замовника, високими кредитними ставками банківських установ, значними витратами на реалізацію інновацій, недосконалістю законодавчої бази у податковій сфері.

Список використаної літератури

1. Задніпряна Т. С. Умови створення інноваційної моделі розвитку економіки України. *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»* : зб. наук. пр. Харків : НТУ «ХПІ». 2011. № 7.
2. Аграрний бізнес, металурги, IT, хімія та інші: як справи в гігантів української економіки. URL: https://ukrrudprom.com/digest/Agrarniy_bznes_metalurgi_IT_hmya_ta_nsh_yak_spravi_v_ggantv_ukra.html
3. Гейць В.М. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь. В.М. Гейць. Київ : НАН України, 2015. 336 с.

Розділ 7

МАРКЕТИНГ ТА ТЕХНОЛОГІЇ XXI СТОЛІТТЯ

І. В. Гайворонська

к.е.н., доц.

ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНА КОНЦЕПЦІЯ БРЕНДИНГУ ТУРИСТИЧНОЇ ТЕРИТОРІЇ

Згідно концепції брендингу територій, місце або територія включає в себе цілісне уявлення про політичні, культурні, соціальні особливості країни, регіону, міста.

Деякі сучасні підходи до брендингу територій розвивають ідею моделі «мережі брендів» (brand networks), запропонованої Хенкінсон [1]. Автор особливої ролі в процесі побудови бренду надає емоційним, когнітивним, психологічним асоціаціям з містом. Також Хенкінсон визначив чотири фактори, які особливо важливі для розвитку брендів територій:

- організаційні складнощі і контроль;
- управління партнерською мережею;
- складність самого продукту (території);
- вимір і оцінка успіху [2].

Виділені фактори пов'язані, скоріше, з контекстом процесу брендингу, ніж з процесом його розробки. Останнім часом набули популярності теоретичні розробки для брендингу територій, які засновані на теорії корпоративного брендингу. Так, зазначається, що в процесі брендингу, як «нового застосування маркетингу міста», змінюється фокус із раціонального характеру маркетингових заходів щодо створення емоційних, когнітивних (розумових), психологічних асоціацій з містом. Особливої уваги фахівці приділяють символічним значенням територіальних брендів, їх сприйняттю туристами для подальшої лояльності туристів до даної дестинації [3].

На основі контент-аналізу брендингових стратегій міст з активною маркетинговою позицією, запропоновано 12 основних цінностей: креативність, затишок, екологічність і комфорт, відкритість, толерантність, сила і твердість, дизайн, самореалізація і підприємництво, розваги і насиченість культурного життя, романтизм, природність і справжність, спорідненість [4].

Отже, можна виділити такі змістовні елементи ціннісно-орієнтованої концепції брендингу туристичної території:

1. Якість території: естетика місця, дизайн, креативність, романтизм і затишок, що включає: визначення «точок унікальності» курортної території (знакові місця, картинність природних і архітектурних об'єктів тощо); відродження архітектурної спадщини території і інноваційний девелопмент; формування ідеального і гармонійного середовища; створення затишних дизайнерських зелених зон; формування в рамках курортної території локальних культурних центрів (зони художників, музикантів, вуличних артистів і т. ін.).

2. Самореалізація, підприємництво, що включає: сприяння розвитку кластерів; забезпечення надійності та стабільності для потенційних інвесторів; створення умов для ефективного партнерства з іншими містами, дослідницькими організаціями, університетами, приватними організаціями; формування і забезпечення ефекту «місця походження» для товарів і послуг, туристичних продуктів; залучення молодого працездатного населення, фахівців для розвитку території, створення і просування на ринку бренду територій; створення і місце дислокації брендкових шкіл, коледжів, вузів.

3. Розваги, насиченість культурного життя, що включає: формування реєстру значущих для регіону арт-подій і формування традиції щорічного святкування пам'ятних дат; аттрактивність анімаційної середовища дестинації; наявність і «орозумнення» анімаційної інфраструктури; створення умов і спеціальних місць для проведення театралізованих тематичних свят, ретроспективних заходів, залучення до участі в них відомих артистів, письменників, музикантів; формування традицій вуличного перформансу; «окультурення» і регульованість «нічного життя».

4. Екологія, комфорт і безпека, що включає: визначення індексу придатності для проживання і якості життя; ефективне адміністративне управління; якість міської і туристичної інфраструктури;

сучасні технології переробки сміття; налагоджена робота громадського транспорту, екологічний транспорт; доступність охорони здоров'я і медичного обслуговування; забезпечення можливості динамічного стилю життя: зони для заняття спортом, траси здоров'я; навчання і пропаганда здорового способу життя; популяризація і проведення екофестивалів; гарантія безпеки для гостей курорту і місцевих жителів, забезпечення верховенства закону і права на території.

5. Ідентичність, природність, справжність, ефективний PR територій, що включає: ідентифікація «точок унікальності» території; організація і проведення міжнародних, всеукраїнських і локальних форумів, фестивалів, конкурсів; розробка креативного бренду територій, фірмової символіки; розвиток процесу брендинга через блогосферу і віртуальне середовище; створення і регулярне оновлення професійно оформленого сайту територій, популяризація сайту в соціальних мережах; ефективно лобіювання територій у соціальних мережах і ЗМІ; створення легенд про людей і пропаганда території через людський капітал даної території.

6. Відкритість, толерантність, лояльність і дружелюбність місцевих жителів, що включає: пропагування категорії багатонаціональності території як унікальної культурної переваги; об'єднання населення на засадах єдиної ідеї, пропаганда дружби між різними народами і релігіями, усвідомлення корисності такого явища; виховувати здатність населення регіону фокусувати місцеву гармонію; формування еталона поведінки і манери спілкування місцевих жителів з гостями курорту.

7. Культура харчування, що включає: просування автентичності та екологічності продуктів місцевої кухні; асоціативний зв'язок географічних назв з місцевою їжею, вином; створення і просування гастрономічних турів та тематичних екскурсійних маршрутів; облаштування та рекламування дегустаційних залів; обов'язкова класифікація місцевих підприємств харчування та їх концептуалізація; позиціонування ретроспективних гастрономічних традицій території; проведення гастрономічних презентацій і майстер-класів; пропагування і навчання принципам здорового харчування.

Кожен із змістовних елементів представленої концепції в подальшому має бути представлений у вигляді окремого проекту,

над реалізацією якого повинні працювати творчі групи фахівців під керівництвом єдиного центру при максимальній підтримці місцевої влади, громадських організацій і населення. Таким чином, для створення привабливого бренду туристичної території необхідно:

- сформулювати зрозумілу, стислу, амбітну, і при цьому реалістичну позицію і образ бренду дестинації, який повинен базуватися на реальності, враховуючи наявні рекреації і туристичні ресурси;
- позиціонувати бренд, спираючись на ціннісний підхід, виражаючи характеристики місцевого населення і споживачів туристичного продукту;
- відобразити виразну стратегію розвитку туристичної дестинації та її ключові точки з урахуванням наявних ресурсів;
- активно розвивати сучасні медійні комунікації із внутрішніми і зовнішніми учасниками і потенційними споживачами і туристами;
- ефективно інтегрувати в сучасні засоби маркетингових комунікацій.

Список використаної літератури

1. Hankinson, G. 2005. Destination brand images: A business tourism perspective, *Journal of Services Marketing*, 19 (1): 24–32.
2. Hankinson, G. 2004. Relational Network Brands: Towards a Conceptual Model of Place Brands. *Journal of Vacation Marketing*, 10 (2): 109–21.
3. N. Pavlenchuk, S. Mekhovych, O. Bohoslavets, Y. Opanashchuk, V. Hotra, I. Gayvoronska. Integration of Partial Least Squares Path Modeling for Sustainable Tourism Development. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, Volume 8, Issue 2, July 2019. P. 4309–4312.
4. Гайворонська І.В. Сучасні підходи до брендингу територій, особливості брендингу дестинацій. *Наука і освіта в інтелектуально-інноваційному розвитку суспільства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 травня 2019 року). Бережани, 2019. С. 24–26.*

Ю. Л. Грінченко

д.е.н., проф.

ФАКТОР СПОЖИВЧОЇ ЦІННОСТІ У ФОРМУВАННІ ГАЛУЗЕВИХ ЕКОСИСТЕМ

Тема дослідження є актуальною, такою, що відповідає поточним тенденціям наукових досліджень трансформації систем кооперації та конкуренції на галузевому рівні в умовах динамічного розвитку споживчих ринків та швидких темпів технологічних трансформацій як у сфері виробництва, так й ланцюга постачань. Формування новітніх форм галузевих відносин, які отримали визначення та як галузеві або бізнесові екосистеми. Спочатку ця концепція була певним подовженням концепції ланцюгів постачань, лише у більш багатовимірному вигляді [1, с. 1171]. Основним критерієм ефективного функціонування такої системи вважались витрати в різних інтерпретаціях. Однак, саме фактор генерування споживчої вартості стає переважаючим в пошуках стратегії формування галузевих екосистем.

Глобальне бізнес-середовище набуває нового рівня інтеграції завдяки цифровій мережі, що постійно розширюється, яка постійно змінює те, як організації координують, підключаються та спілкуються, співпрацюють і здійснюють колективні дії. Цей зв'язок забезпечує високий ступінь взаємозалежності та комплексний рівень складності, що визначає те, як ведеться глобальна конкуренція. Завдання для сучасних організацій полягає в тому, щоб вивчити нову парадигму екосистеми, щоб вони могли оптимально використовувати її для забезпечення сталих конкурентних переваг та міцного зв'язку компанії із своїми клієнтами.

Ідеальний «продукт» більше не є продуктом у будь-якому традиційному розумінні. Натомість існують платформи, які покращують досвід покупок – контекстно-залежне середовище, у якому можна знайти продукти та послуги з доданою вартістю та зробити покупки. Основні екосистеми сучасності сприйняли та використали те, що можна було б назвати «новим парадоксом вибору» – те, що збільшення споживчих можливостей у екосистемі, що розширюється, призводить до меншої кількості витоків клієнтів від екосистеми.

Розглянемо екосистеми Apple і Android/Google Play. Якщо колись шанувальники музики могли обирати серед кількох магазинів звукозаписів, то тепер їх обережно змушують купувати лише в одного постачальника. Численні переваги: низька ціна (цифрова доріжка набагато дешевша за вінілову платівку чи компакт-диск), зручність (доріжки можна придбати в будь-який час) і відсутність перешкод (психологічна прихильність, необхідна для здійснення покупки, стиснена в проведення вказівного пальця до екрана) означають, що Apple і Google залучають, захоплюють і утримують клієнтів у своїй екосистемі споживання.

Також клієнтам не потрібно залишати ці екосистеми з багатьох інших причин. Майже нескінченний перелік постачальників бореться за розширення пропозицій, доступних на платформах Apple і Google Play, їхні прибутки суттєво зменшуються власниками платформ. Екосистеми живляться програмами від розробників карт, компаній знайомств, розробників ігор, електронних роздрібних продавців, банків і постачальників новин, що робить екосистеми більш всеохоплюючими – і більш активними. Чим більша та різноманітніша екосистема, тим більше вона стає привабливою для клієнта з точки зору оптимізації його споживчого досвіду та максимізації споживчої цінності [2, с. 17]. Сучасна бізнесмережа містить взаємозалежні мережі фірм, що охоплюють різні сектори, які свідомо та постійно організовані для створення, доставки та залучення цінності для клієнтів.

Екосистеми надають клієнтам більший вибір, але зменшує їх рух між різними постачальниками. Екосистеми діють на фоні життя споживачів, очікуючи, мотивуючи або спонукаючи до наступного обмеженого рішення про споживання. Апаратні екосистеми, такі як система опалення та безпеки вдома Nest і бренд кави Nespresso, прийняли нову прихильність клієнтів до доброякісного ув'язнення. Спочатку Nest звернувся до попиту споживачів на систему опалення, яку було легко програмувати, якою можна було керувати дистанційно та вивчати їхню поведінку. Проте, потрапивши в її екосистему, споживачі швидко усвідомлюють цінність системи для інших цілей, таких як домашні камери безпеки в реальному часі та різноманітні функції. Збільшуючи вибір у чітко обмеженому середовищі, Nest залучає та утримує клієнтів.

Nespresso працює аналогічно. Це кавоварка. Але, потрапивши в екосистему, він може запропонувати дедалі більший вибір капсул. Зараз компанія пропонує послугу передплати, за якою сама кавоварка продається майже за безцінь в обмін на споживача, який підписується на щомісячну доставку кавових капсул.

Швидка цифрова трансформація бізнес-ландшафту може спричинити значні складності із застосуванням традиційних моделей співробітництва на основі ланцюжків постачання. Екосистеми, які постійно змінюються та диверсифікуються відповідно до вимог клієнтів, пропонують експоненціально більший потенціал для зростання та розвитку організацій. Це становить загрозу для лідерів в традиційних галузях, які зосереджені на збереженні свого лідируючого положення й не відслідковують тенденції споживчої поведінки що виходять за межі галузевих кордонів. Компанії, які сьогодні перемагають, піднімаються на рівень вище своїх власних ринків, намагаються слідувати за моделлю поведінки своїх клієнтів і на інших ринках [3, с. 27]. Далекоглядні компанії набагато більше співпрацюють, щоб зрозуміти, як спільно обслуговувати клієнтів і створювати цінності.

Сталий розвиток компанії полягає сьогодні у створенні взаємозалежних екосистем компаній і клієнтів. Компанії, які організуються разом, сприймають невизначеність і різноманітність і створюють сприятливе середовище для еволюційних інновацій, матимуть перспективи розвитку.

Список використаної літератури

1. Clarysse B., Wright M., Bruneel J., Mahajan A. Creating value in ecosystems: Crossing the chasm between knowledge and business ecosystems. *Research Policy*. 2014. Vol. 43. Issue 7. P. 1164–1176. URL: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2014.04.014>
2. Hyrnsalmi S., Suominen A., Mäntymäki M. The Role of Developer Multi-homing and Keystone Developers in Mobile Ecosystem Competition. *Academy of Management Proceedings*. 2015. Vol. 2015. No. 1. Article 14157. URL: <https://doi.org/10.5465/ambpp.2015.14157abstract>
3. Thomas, Llewellyn and Autio, Erkkö, *Innovation Ecosystems* (October 28, 2019). *SSRN Journal*. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3476925>

Т. І. Єгорова-Гудкова

к.е.н., доц.

ПРОЄКТУВАННЯ СИСТЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА РІЗНИХ ЕКОНОМІЧНИХ РІВНЯХ НА ПІДСТАВІ ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ

Головною загрозою національній економіці є втрата її цілісності та галузевого різноманіття, а відтак і втрата її емерджентних можливостей як системи. Ідея вдосконалення будь-якої складної системи може бути реалізована тільки через моделювання і проєктування.

Проєктне управління на мікрорівні є досить розвинутим і стандартизованим, на макрорівні ж відсутні стандартизовані підходи до проєктування складних систем. Водночас реформи слід проєктувати і запроваджувати на основі градуалістських підходів, щоб поступово досягти бажаних нормативів, забезпечуючи послідовність і спадкоємність розвитку [1, с. 88; 2, с. 71].

З метою оптимізації ефекту управління необхідно знайти засоби управлінського впливу в рамках дисипативної, нелінійної, негаусової, тобто неврівноваженої відкритої системи; сформувати в системі здібність до самоорганізації та самогармонізації.

В сучасних дослідженнях із тематики безпекознавства, практично не використовується трансдисциплінарний підхід, інваріантно-варіаційний склад системи економічної безпеки, системно не розглядаються зв'язок виникнення кризових процесів за умов ігнорування принципів природоподібного управління в системі економічної безпеки держави [3, с. 172].

Для досягнення обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій щодо проєктування стійких систем необхідно забезпеченість коректним використанням сучасних методів дослідження, а саме – трансдисциплінарного підходу що сприятиме удосконаленню понятійного апарату, підходів до оцінювання стійкості ієрархічної системи економічної безпеки, визначення та вимог, які слід покласти в основу проєктування зазначеної системи.

Будь-яка система має метричні характеристики, зокрема всі природні системи що мають надзвичайну стійкість та здатність

до самоорганізації та самогармонізації містять такі математичні константи як число Фідія (золотий перетин) та його похідні. Якщо дві частини цілого (елементи системи) знаходяться в співвідношенні золотого перетину, то вони забезпечують структурно функціональну цілісність і стійкість цього цілого (системи) при взаємодії з зовнішнім середовищем. При цьому «зовнішня гармонія» штучного або змодельованого об'єкта «в статистиці» проявляє себе у вигляді m -чисел Фібоначчі та Люка, які виявляються в тих чи інших «статичних» параметрах і характеристиках досліджуваного об'єкта [4, с.4 4].

Таким чином, «перенесення «золотих пропорцій» на сферу національної економіки як штучну систему і на ієрархічну систему економічної безпеки є майбутнім черговим кроком в розширенні дослідницької ідеології, що може бути заснованою на принципах природоподібного управління, а саме на числах Фібоначчі та закону Міри, або закону золотого перетину та його похідних [3, с. 72].

Також можливо використати ідею дихотомії структурних зон економіки на основі моделі Лаффера [5, с. 61].

Трансдисциплінарна сутність природоподібного управління системами та їх проектування на таких принципах має фрактальну природу, що заснована на атракторі (інваріанті) золотого перетину. Система, яку спроектовано на таких принципах являє собою стійкий та циклічно функціонуючий організм, що власно оновлюється, самоорганізується та самогармонізується за умов змін. Вона власноруч формує емерджентні властивості.

Якщо ми визнаємо, що система економічної безпеки є відкритою ієрархічною системою, то виникають такі ключові вимоги до моделювання і проектування системи:

- система має враховувати циклічні та ентропійні процеси;
- ентропії слід протиставляти синергичні можливості системи;
- система має враховувати міжнародні економічні обмеження;
- система має бути збалансована по всіх підсистемах;
- система має бути ув'язана по ієрархічних рівнях управління [2].

Системи ентропійного типу, в зв'язку з відсутністю чітко заданої цільової доміанти розвитку, відрізняються збільшенням диспропорцій, зниженням рівня порядку та ієрархічності. Система фрагментується, втрачає системну цілісність і не реалізує своє

функціональне призначення. Такі явища, як інфляція, безробіття, корупція, мають ентропійну природу і зменшують стійкість господарських систем. Ентропійні процеси можуть посилюватися ланцюговим розповсюдженням або свідомим трансфером кризових ситуацій із більш економічно розвинутої країни в країну меншого ступеню розвитку.

На підставі використання трансдисциплінарного підходу, а саме математичних констант закону Міри, або золотого перетину запропоновано модель проектування стійкої ієрархічної системи економічної безпеки держави. Модель містить наступні складові:

1. Оцінка статусу системи (наприклад – система економічної безпеки держави).
2. Оцінка структурно-функціонального стану системи (що в системі слід відносити до інваріантів, а що до варіацій).
4. Оцінка рівня вертикальної інтегрованості бізнесу в розрізі галузей і секторів економіки і частки доданої вартості у ВВП.
5. Порівняння результатів оцінки з атракторами, що представляють рекурентний ряд золотих перетинів.
6. Контроль надійності і життєздатності системи (оцінка відхилень).
7. Ентропійне тестування системи (розрахунок відносної інформаційної ентропії по К. Шеннону).
8. Формулювання проєкту реструктуризації (реінжинірингу) системи.
9. Реалізація проєкту і оцінка відповідності спроектованої системи на її структурно-функціональну відповідність константі золотого перетину [6, с. 41].

Модель може бути адаптована для різних рівнів системи економічної безпеки, а саме рівня підприємства, об'єднання, корпорації.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці рекомендацій з підвищення рівня економічної безпеки держави на підставі розробки додаткових напрямків антикризової стратегії України.

Окремим практичним напрямком є алгоритм діагностики стану системи із застосуванням показника відносної інформаційної ентропії, що дозволяє діагностувати стан системи і прогнозувати виникнення диспропорцій на всіх рівнях ієрархічної системи економічної безпеки держави.

Список використаної літератури

1. Сухоруков А.І. Синергетична модель системи забезпечення економічної безпеки держави. У кн.: Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2015 : колективна монографія / Акулов-Мура-тов В.В., Климов О.М., Андерсен В.М., Андреева Н.М. та ін. / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. Черкаси : вид. Чабаненко Ю.А., 2015. С. 84–96.
2. Сухоруков А.І. Вплив структурних зрушень на безпеку економічних систем. Сталий розвиток – ХХІ ст. Дискусії 2020 : кол. мон. НАУКМА. / за ред. Є. Хлобистова. Київ, 2020. С. 67–75.
3. Єгорова-Гудкова Т.І. Система економічної безпеки держави в умовах змін: трансдисциплінарність, самоорганізація, природоподібний підхід : монографія. Одеса : КП «Одеська міська типографія», 2022. 353 с.
4. Сороко Е' .М. Золоті перетини, процеси самоорганізації і еволюції систем: Введення в загальну теорію гармонії систем. Вид. 6-ге. Москва : Книжковий будинок «ЛИБРОКОМ», 2019. 264 с.
5. Семенюта, Н.Ф. Приймаючи рішення – починай з золотого перетину. Білоруський державний університет транспорту. Гомель : БелГУТ, 2012. 68 с. : іл.
6. Yegorova-Gudkova Tatyana. Projecting of steady complexity economic systems on self-organizing principles as a component of anti-crisis strategy. Abstract of 2012 International Conference on Trends and Cycles in Global Dynamics and Perspectives of World Development October 13–15, 2012, Chengdu, China, R. 40–41.

Л. М. Залюбінська

к.ф.-м.н., доц.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Постковідне відновлення світової економіки було затримане подіями, що сталися після 24 лютого 2022р., та перейшло в стагфляцію. Цьому сприяла згубна потрійна комбінація: зростання інфляції та безробіття при зниженні темпів зростання економіки. Кожна країна повинна обирати шляхи лікування своєї економіки. Найважливіше стримати зростання цін, навіть якщо заподіяні методи зменшать попит та підштовхнуть безробіття. Очікується, що темпі зростання світової економіки різко знизяться з 5,7% у 2021 р. до 2,0% у 2022 р. [1]. Це пов'язано з війною в Україні, яка

порушує економічну, інвестиційну та торгову діяльність в світі, та може вплинути на плани по відновленню України.

В Україні у жовтні 2022 року споживча інфляція в річному вимірі пришвидшилася до 26,6% (із 24,6% у вересні). У місячному вимірі ціни зросли на 2,5%, тобто ситуація в економіці України критична. Про це свідчать дані, опубліковані Державною службою статистики України [2].

Певні надії на покращення ситуації дають високі ціни на зернові, що нібито на користь Україні [3], бо значна частка бюджету нашої країни припадає саме на експорт зернових. Але для країни з великим науковим та промисловим потенціалом така ситуація неприпустима. Післявоєнне відновлення економіки повинно бути орієнтоване на модернізацію вже існуючих виробництв продукції з високим відсотком доданої вартості та створення виробництв з новітніми технологіями.

Мета роботи виявити та дослідити, яким чином можливо усунути перешкоди на шляху впровадження інновацій в економіку України.

Професор гарвардської школи управління Калстаус Джума вважає, що новітні технології здатні вирішити важливі суспільні проблеми та є стимулом для економічного зростання [4]. Для України це над важливо, бо зруйнована інфраструктура має бути відновлена, а надходження до бюджету на 2023 р. мізерні. Доходи держбюджету – 2023 передбачено у сумі 1 329,3 млрд грн, а видатки – 2 640,2 млрд грн, прогнозований дефіцит – до 20,6% ВВП, його планують профінансувати за рахунок міжнародної допомоги [5]. Така ситуація вимагає негайного впровадження інноваційної стратегії розвитку економіки України.

Однак на шляху впровадження інновацій трапляються бар'єри. Труднощі, притаманні нововведенням, примножуються, коли йдеться про нову технологію для ринку чи галузі. Керівникам доводиться або вживати заходів для вирішення проблем, що виникають, або відмовлятися від введення інновацій.

На рівні країн є така проблема, як технологічний розрив. Часто використовуються дискримінаційні засоби утримання конкурентних технологічних переваг, а відпрацьовані технології скидаються в країни, що розвиваються. На жаль, Україна зараз знаходиться

саме в такій позиції. Але іноді й вітчизняні компанії, маючи умови та можливості, стримують інновації заради власної вигоди. Тут варто відзначити IT-гігантів, які купують патенти, стартапи чи інші компанії. У них виникає надлишок технологій, які вони придбали, і в результаті патенти можуть бути невикористаними роками. Корпорація може притримувати ці інновації і випускати їх поступово, тим самим збільшуючи власний прибуток.

Більше ніж сто років тому про проблеми з впровадженням інновацій попереджав Т.Б. Веблен «Очевидно, що успішний капіталіст – це винахідник, організатор, який просунув суспільство вперед і отримав гідну нагороду. Чи це так сьогодні? Що дають суспільству власники акцій, спекулянти, маркетологи? Чи не перетворився типовий капіталіст із виробника на шахрая, який займається перерозподілом створених без його участі благ?» [6].

Звичайно, для бізнесмена прибуток перевищує зацікавленість у нових винаходах. Якщо товар продається, його треба підтримувати, оновлювати та виробляти. Заради стабільності нехтують інноваціями, уповільнюючи технологічне зростання

Чинники, що впливають на інноваційну діяльність, поділяють на зовнішні (інституціональні, глобальні, ринкові, галузеві, регіональні) та внутрішні (ресурсне забезпечення, технології, організація, інформація, управління, кадри). Виділимо фактори, які безпосередньо перешкоджають інноваціям (табл. 1).

Таблиця 1

Чинники, які перешкоджають інноваціям

Внутрішні фактори: – Ініціативи, що йдуть зсередини компанії. Інновації не запроваджуються за власним рішенням	Зовнішні чинники: компанія хоче запровадити інновації, але не може. Перешкоди приходять ззовні
Ризик: можливість втратити вкладені ресурси	Державне регулювання: законопроекти
Відсутність потреби: навіщо вводити щось нове?	Авторське право: патенти, інтелектуальна власність
Вигода: вичавлювання максимуму прибутку з технологій	Відсутність ресурсів: бракує фінансів або технологій

Найпоширенішою причиною відмови від запровадження нових технологій є високий рівень ризиків. Розвиток інноваційного процесу змінює як кількість, так і характер ризиків. Слід виділяти технічні, зовнішні, організаційні та управлінські ризики. Беззастережними елементами ризику є: 1) небезпека; 2) невизначеність; 3) випадковість. Ризик в умовах невизначеності несе небезпеку. У цій ситуації ймовірність втрат, що виникають під час вкладення коштів у виробництво нових товарів та послуг, у розробку нових технологій, може відлякати керівників та інвесторів.

Аналітичною компанією Freeform Dynamics було проведено дослідження [7], присвячене управлінню бізнес-ризиками. 80% опитаних зізналися, що побоювання щодо можливих ризиків для бізнесу не дозволили їм запровадити нові технології, необхідні для створення конкурентних переваг та розвитку бізнесу. Невдалий ризикований проєкт також може вдарити по бюджету та авторитету фірми. Так сталося з Apple, коли замість покращення комп'ютера Apple II Стів Джобс вирішив створити новий Apple III з нуля і в результаті інноваційний продукт вийшов недопрацьованим. На думку Стіва Возняка, кожен до одного проданий Apple III був дефектним. Суми втрат Джобс називав «нескінченними», але їх таки підрахували: близько 60 мільйонів доларів [8].

Рівень інноваційних ризиків високий, і ймовірність втрат і невдач у цій сфері набагато вища, ніж у решті. Тому в середньому лише 1 із 20 інноваційних проєктів закінчуються успішно, решта, згідно з даними статистики, свідомо приречені на невдачу.

Гуру менеджмента П. Друкер стверджував, що «бізнес має лише дві основні функції: маркетинг та інновації», тобто усі підприємства повинні вести інноваційну діяльність [9]. Але трапляються випадки, коли підприємство не впроваджує нові технології, якщо цього не вимагають обставини. Все працює за налагодженою схемою, якість продукту задовольняє клієнтів, продаж влаштовує власників. Така картина можлива на традиційному підприємстві. Однак у сфері ІТ відставання від трендів може загрожувати не лише падінням продажів та популярності, а й повним крахом.

Nokia, компанія, яка 115 років займалася виробництвом різних товарів: від паперу до гуми та кабелів і яка змогла швидко переорієнтуватися у 90-х роках, коли випустила свій перший мобільний

телефон. З цього моменту Nokia стала лідером у цьому сегменті. Але наприкінці нульових компанія не змогла переорієнтувати виробництво і надто повільно відреагувала на появу сенсорних екранів та нових ОС – IOS та Android. Спроби керівництва наздогнати конкурентів або збільшити випуск дешевих кнопочкових моделей не увінчалися успіхом. У 2014 році компанія була змушена продати Microsoft підрозділ, який займався розробкою мобільних телефонів, і оголосила про припинення використання бренду Nokia [10]. Зараз на ринку є Nokia Siemens Networks.

Конкурентне середовище в IT диктує необхідність постійного розвитку компаній у контексті інноваційної діяльності. Лідери повинні розуміти тенденції ринку та його зміни, особливо в епоху бурхливого розвитку науки та техніки, коли темпи заміщення товарів та послуг стрімко збільшуються. Згідно з глобальним опитуванням McKinsey 2015 року, лише 4% керівників не визначили інновації як стратегічний пріоритет і не планують впроваджувати їх у майбутньому [11].

Згадаймо і вплив законодавства на бізнес. Держава має бути зацікавлена в тому, щоб зберегти та збільшити науково-технічний потенціал, а основним засобом для досягнення цієї мети має бути діяльність у галузі інновацій. Але на даний момент уряд не може регулювати інноваційну діяльність як структуровану систему і не може йти в ногу з темпами інноваційної діяльності. Законодавча політика щодо інновацій потребує багато часу та уповільнює процес пошуку інвестицій для інновацій та отримання конкурентних переваг. Справа не лише в тому, що людям властиво боятися невідомого. Опір прогресу ґрунтується ще й на страхах, що радикальні зміни призведуть до втрати робочих місць, доходів, влади та ідентичності. Урядам часто здається, що легше заборонити нову технологію, ніж розробляти законодавчу базу для її адаптації.

Черговим бар'єром для інновацій є недоліки у регулюванні та систематизації авторського права. Інтелектуальна власність, з економічної точки зору, є системою правовідносин між автором та третіми особами щодо присвоєння та відчуження нематеріальних результатів та факторів інтелектуальної праці. Патенти, у свою чергу, забезпечують правовий захист новим ідеям, які іншим засобом надати неможливо [12].

Патенти не просто важливі для захисту винаходів людей: вони є інструментом заробітку грошей. Компанії можуть розробити новий пристрій або нову технологію, а потім виявити подібний продукт запатентованим, що призведе до судових позовів. Як правило, права належать власнику патенту, і це означає, що порушуючий продукт повинен бути вилучений з ринку. Згідно з опитуванням аналітичною компанією Freeform Dynamics 88% компаній розглядають незаконне використання конфіденційної інформації та інтелектуальної власності при плануванні, а 58% респондентів підкреслюють, що це їхня головна проблема [7]. Як бачимо, авторське право може перешкоджати, а іноді й повністю зірвати плани створення інновацій. Варто відзначити також відсутність ресурсів для створення чи запровадження технологій. Недофінансування може поставити хрест на інноваційній діяльності підприємства.

Поряд з фінансовою кризою суттєва криза креативності. Маркетологи відзначають брак талантів (41% респондентів) як бар'єр для нових технологій [13]. Відсутність ідей як перешкоди для запровадження інновацій відзначили чверть опитуваних [7]. Нестача наукових відкриттів також гальмує появу нових технологій. Для прикладу: велика кількість IT-гігантів ведуть розробки квантового комп'ютера, але прототипи поки що далекі від ідеалу, хоча Нобелівська премія з фізики за 2022 р. дає певні надії.

Висновок. Основними проблемами, які перешкоджають розвитку інновацій, є високі ризики інноваційних проєктів, закони, що перешкоджають їх впровадженню, та недосконалий захист авторських прав. Схильність влади та підприємців до стабільності уповільнює технологічне зростання. Але завжди знайдуться ентузіасти, які цінують нові винаходи більше за прибуток, в цьому надія на порятунок для економіки України.

Список використаної літератури

1. Світовій економіці загрожує стагфляція. Bloomberg. URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2022/06/07/stagflation-risk-rises-amid-sharp-slowdown-in-growth-energy-markets>
2. Державна служба статистики України індекс інфляції. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>
3. World Food Situation. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>

4. Juma Calestous. "Innovation and Its Discontents" 2016 r "Project Syndicate". URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/technological-progress-barriers-by-calestous-juma-2016-07?barrier=accesspaylog>
5. Мінфін: Основні показники Державного бюджету України на 2023 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-osnovni-pokazniki-derzhavno-go-byudzhetu-ukrayini-na-2023-rik>
6. Веблен Т.Б. Теория праздного класса: экономическое исследование институций. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/5890>
7. Michael Ringel, Andrew Taylor, Hadi Zablit "The rising need for innovation speed". URL: www.bcg.com 2015г "BCG"
8. Айзексон У. Стив Джобс. URL: https://knigibest.com.ua/ua/p753083680-kniga-stiv-dzhobs.html?source=merchant_center&gclid=CjwKCAiA68ebBhB-EiWALVC-NorZvw6Fsm8r0JNEbjAgsc1HzBw-Ts_NNoGreZlor_Kx0
9. Друкер П. Эффективный керівник / Пітер Друкер ; пер. з англ. Р. Машкової. Київ : Вид. група КМ-БУКС, 2018. 248 с.
10. Nayan. Nokia brand improves Smartphone vendor ranking & market share in Q1 2018. Sales Report – Nokia Android phones. *Nokia power user*. 2018, May 6.
11. «50+ statistics on innovation – What do the numbers tell us?». URL: www.viima.com
12. Шиллинглоу Т. Важливість патентів для міжнародної торгівлі. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vazhnost-patentov-dlya-tseley-mezhdunarodnoy-torgovli-prakticheskoe-rukovodstvo>
13. «20 innovation-related statistics that we can learn from in 2020». URL: <https://innovationcloud.com>

М. А. Кіріліна

ст. викл.

РЕЙТИНГУВАННЯ ЯК МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД

Інструментарій маркетингу, який був запропонований Д. Мак Карті ще в 1960 році, класично представлений чотирма групами, до яких відносять продукт, ціну, розподіл, комунікацію. З того часу, в ситуативній залежності від розвитку економіки та потреб, маркетингові інструменти неодноразово доповнювались та удосконалювались [1]. Але й сьогодні серед інструментів, що не втрачають свою ефективність, можна відзначити в першу чергу комунікації, до яких відносять рекламу, підтримку збуту та роботу з громадськістю. Сучасний світ диктує особливі умови функціонування об'єктів

управління і головним їх питанням є питання конкурентного становища. Однак, використання класичних інструментів маркетингу не завжди приводить до отримання ефективних результатів. Частіше це трапляється через те, що об'єкт управління відноситься до сфери, де виникають певні труднощі у правильному використанні маркетингового інструментарію.

Останні роки ХХ століття в Україні характеризується як період розвитку третинного сектору економіки, який складає майже 45 % у структурі ВВП. Третинний сектор орієнтується на надання різноманітних видів послуг [2]. В умовах доволі високого рівня конкуренції на ринку послуг стає актуальним питання оцінки конкурентного стану організацій сфери послуг та визначення їх переваг з урахуванням особливостей їх характеристик. Разом з цим виникає потреба розширення маркетингового інструментарію задля вирішення цієї проблеми.

Використання маркетингових інструментів стає неможливим без наявності ефективної маркетингової інформаційної системи, яка складається з системи внутрішньої звітності (коли дані збираються із внутрішніх джерел підприємства для оцінки ефективності маркетингової діяльності, виявлення проблем маркетингу у підприємстві); системи збирання поточної маркетингової інформації (вона включає інформацію про зміни у маркетинговому середовищі підприємства); системи маркетингових досліджень (систематична обробка та аналіз даних з метою прийняття обґрунтованих маркетингових рішень); аналітична система маркетингу (вона призначена для аналізу маркетингової інформації та побудови моделей для розв'язання маркетингових проблем).

Рейтингування – оцінка, порядок, класифікація – використовується в умовах, коли існують труднощі у вимірюванні будь якого явища за заданою шкалою [3].

Рейтинги на сьогодні є глобальним засобом згортання інформації, який показує перспективи та положення організації в конкурентному середовищі.

Рейтинги надають можливість отримання об'єктивної інформації для зацікавлених сторін серед яких є й конкуренти, й споживачі. Рейтингові показники передбачають визначення належності об'єкта, що аналізується, до класу, розряду, категорії, в результаті

чого стає можливим побудування рангової таблиці, я якій об'єкти класифікуються за певними ознаками. Крім того, місце об'єкта аналізу в ранговій таблиці надає інформацію щодо його стану відносно інших об'єктів.

Таким чином, рейтингування можна розглядати як дієвий інструмент маркетингу, що здатен виконувати орієнтаційну функцію для зацікавлених сторін суб'єкта управління, містити глобальну досконалу інформацію та носити рекламний характер.

Список використаної літератури

1. Старостіна А. Український маркетинг: становлення та перспективи розвитку. *Маркетинг в Україні*. 2017. № 4. С. 4–10.
2. Мельник А. Г., Мельник О. І., Флюнт Ю. І. Секторальна структура економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 14. С. 203–206. URL: <http://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk-14-gruden-2016-r/2535-melnik-a-g-melnik-o-i-flyunt-yu-i-sektoralna-struktura-ekonomiki-ukrajini>
3. Кислюк К.В. Спеціальне документознавство. Модульний курс. Київ, 2011. 192 с.

К. О. Литвиненко

к.е.н., доц.

AMS СИСТЕМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВИМ МАРКЕТИНГОМ ЧЛЕНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Модель членських організацій базується на залученні нових членів, а також на утриманні існуючих учасників. Загальне зростання може відбутися лише тоді, коли обидві частини спостерігають позитивний зріст. Отже, з точки зору маркетингу, унікальність моделі членської організації полягає у тому, що члени асоціації є одночасно і клієнтами, тобто споживачами продуктів і послуг, а також і співробітниками компанії, тобто внутрішніми споживачами: працюють в комітетах, висувають свої кандидатури на обрані посади в Раду директорів, формують наглядову раду, що контролює фінансовий перерозподіл внесків та витрат, тощо.

Часи використання кількох електронних таблиць і списків розсилки для керування асоціаціями учасників минули. Сьогодні програмне забезпечення для керування асоціаціями підвищує ефективність і пропонує багато корисних функцій для груп у всьому світі. Програмне забезпечення для управління асоціаціями стало одним із найкорисніших інструментів для людей, які керують членськими організаціями або торговими асоціаціями. Цей тип програмного забезпечення дозволяє створювати та підтримувати централізовану базу даних інформації про учасників, включаючи контактні дані, дані про членство та вподобання. Основна мета рішень для керування зв'язками – це місце для зберігання всіх даних асоціації. Це означає, що спілка більше не покладається на численні електронні таблиці чи списки контактних даних. Натомість вона може зібрати свої дані в одному місці, що полегшить керування ними.

Системи управління асоціаціями (Association Management Software – AMS) надають членським організаціям функціональні можливості для взаємодії та нагляду за членами організації. Можливості AMS включають зберігання інформації про членів у базі даних, збір та управління фінансовими внесками членів, організацію заходів асоціації та платформу для спілкування з членами. Ці продукти також можуть дозволяти користувачам створювати, публікувати та поширювати контент в асоціації; керувати сертифікаціями; і забезпечити портал самообслуговування для нових учасників, щоб зареєструватися та отримати доступ до інформації [1].

AMS може інтегруватися з іншими типами програмного забезпечення для виконання конкретних завдань на більш високому рівні. Ці інтеграції можуть включати системи керування контентом для надання членам термінового чи інформаційного вмісту, платформи CRM для зберігання інформації про учасників або облікові продукти для ведення обліку фінансових внесків, поштовий маркетинг, соціальні платформи, спонсорські кампанії. Багато можуть AMS розробників також додають до функціоналу збір коштів (донатів) для некомерційних організацій або платформ.

Легко зрозуміти, чому функції та модулі в AMS роблять його привабливим варіантом для людей, які керують членськими організаціями чи групами. У цьому типі програмного забезпечення

є все, що потрібно, щоб бути організованим, управляти членством і керувати асоціацією.

Окрім практичних переваг різних інструментів і функцій, програмне забезпечення для керування асоціаціями також надає можливості, які допоможуть маркетологу працювати ефективніше та використовувати маркетингову інформацію. Далі наведено деякі з основних переваг [2], які може принести AMS пакет програмного забезпечення.

Ефективне управління організацією

Правильний AMS може допомогти оптимізувати свою діяльність і заощадити час. Маркетологу, аналітику та просто адміністративному персоналу не потрібно шукати дані в різних місцях або входити в кілька програмних інструментів, щоб надсилати електронні листи та керувати платежами. Маючи все в одному місці, можна швидко знайти потрібну інформацію.

Більш точні дані

Центральна база даних членства надають єдине місце для зберігання даних асоціації, тобто вони завжди максимально точні та актуальні, особливо якщо програмне забезпечення дозволяє учасникам оновлювати свої дані. Це дозволяє робити якісніший маркетинговий аналіз та приймати більш ефективні рішення і планувати маркетингову активність у Інтернеті.

Стратегічні комунікації

Більшість пакетів програмного забезпечення для членства включають засоби електронного маркетингу та комунікації, щоб спілка могла залишатися на зв'язку зі своїми членами. У поєднанні з функціями звітності та аналізу менеджмент спілки можете бути більш активними у спілкуванні та використовувати його більш стратегічно. Стає можливою оцінка основних KPI поштового маркетингу, які електронні листи мають найвищий коефіцієнт відкриття, а також аналіз джерел трафіку та комунікаційних каналів, які у AMS інтегровані в одному місці. Створюється простір для експериментів, A/B тестувань, щоб виявити який тип комунікацій та контенту який підходить для членів конкретної асоціації та її цілей.

Самодостатність для членів

Найкращі AMS дозволяють членам спілки контролювати свої дані через простий членський портал або каталог (директорію)

членів в форматі самообслуговування. Члени асоціації можуть самостійно оновлювати контактні дані та заповнювати такі поля, як облікові записи в соціальних мережах, вебсайт і особисту біографію, тобто мати соціальні сторінки-профілі, тільки за професійним спрямуванням. Вони також можуть оновлювати платіжні дані та налаштовувати автоматичні плани платежів для членських внесків, що зменшує адміністративний тягар на головний офіс асоціації. Можливість оновлювати деталі та налаштовувати свій досвід дає учасникам привід почуватися більш залученими, водночас гарантуючи, що у маркетолога асоціації є найточніші дані.

Хоча AMS системи традиційно вважаються інструментом останнього етапу лійки продажів цифрового маркетингу, в якій зазвичай присутні фази: обізнаність, інтерес, рішення, дія та вибудова відносин. Проте, на думку автора, даний інструмент швидше долучається вже на фазі «інтересу». Адже саме на цьому кроці зазвичай генеруються лінки, які потрапляють до попередньої бази даних, якою і може слугувати AMS система, і далі за допомогою автоматизованих кампаній проводити потенційного клієнта по наступним етапам лійки продажів поступово перетворюючи у лояльного. Таким чином, Association Management Software може стати цінним інструментом в управлінні цифровим маркетингом членських організацій на більш ранніх етапах залучення.

Список використаної літератури

1. Colleran M. Association Management Software: What It Is and Why It's Powerful. 2022. URL: <https://joinit.com/blog/association-management-software-what-it-is-and-why-its-powerful> (дата звернення: 09.11.2022).
2. Digital Strategy for Membership Organisations. "Coast Digital" DM Agency. URL: <https://www.coastdigital.co.uk/guides/digital-strategy-membership-organisations/> (дата звернення: 09.11.2022).

Ю. В. Робул
д.е.н., проф.

ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ СОЦІЄТАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Маркетингова політика підприємства стосується широкого кола зацікавлених осіб, її вплив не обмежується тільки обміном цінностями між продавцями та покупцями. Вона формує асортимент доступних товарів та послуг, звички щодо купівлі та споживання й у такий спосіб справляє помітний вплив на споживання на рівні усїєї соціоекономічної системи [1]. Визначаючи які товари мають бути вироблені та запропоновані на ринку, маркетинг впливає на виробництво та науково-технічний прогрес, принаймні у тому, що стосується створення нових товарів та продуктів, пов'язаних із ними [2]. Відповідно, маркетинг отримує вагоме значення як чинник впливу на виробництво та споживання на макрорівні [3]. В умовах пост індустріальної економіки суспільний розвиток значною мірою перебуває під впливом споживання, що знаходить своє відображення у концепції суспільства споживання [4]. Отже, існують усі підстави для того, щоб розглядати маркетинг як важливий чинник соціально-економічного розвитку в цілому. Відповідно, виникає поняття соцієтального маркетингу. Це поняття слід відрізнити від соціального маркетингу у вузькому сенсі цього слова, який історично розуміють [5] здебільшого, як маркетингову політику, що здійснюється організаціями некомерційного сектору з метою просування соціально важливих цінностей чи розв'язання соціально значущих проблем. Маркетинг у цілому є дотичним до соціального розвитку тією мірою, якою він пов'язаний з споживанням. Відповідно, виникає потреба розглядати маркетинг на різних рівнях соціально-економічної системи, додаючи до традиційного маркетинг менеджменту, як функції окремої організації маркетинг на рівні економічної системи в цілому, тобто на макрорівні. Так виникає макромаркетинг, предметом якого є вивчення передумов, механізмів, та результатів функціонування маркетингових систем [6]. Його основне завдання полягає в забезпеченні належного функціонування маркетингової системи

в інтересах її учасників та суспільства в цілому, що потребує налагодження механізму узгодження їхніх інтересів. Фактично йдеться про розробку соціально орієнтованих механізмів кооперації між різними учасниками ринку та широким колом зацікавлених осіб, за допомогою яких має здійснюватися вплив на пропозицію цінності та споживання, розумне налаштування ринкового механізму з метою забезпечення балансу інтересів його учасників та суспільства в цілому. У цьому зв'язку потребує відповіді наступне питання: якою мірою завдання макромаркетингу можуть бути досягнуті з використанням інструментів маркетингу на рівні окремої організації. Що є метою та завданням власне соціетального маркетингу та якою мірою їх може бути досягнуто саме за допомогою інструментів маркетингової політики.

Відповідь на поставлене питання ми пропонуємо шукати у концепції холістичного маркетингу, яка показує, яким чином маркетингова політика повинна бути організована на рівні осібної організації [7].

Ті аспекти маркетингової політики, що виходять за межі обслуговування потреб цільових груп зосереджені, насамперед, у партнерському та соціально-відповідальному маркетингу. Партнерській маркетинг передбачає налагодження взаємодії, з одного боку, з усіма постачальниками з метою формування пропозиції цінності, яка задовольняє потреби споживачів на високому рівні якості, а з іншого, – налагодження двосторонньої взаємодії з постійними споживачами з метою донесення через них інформації про переваги продукту до інших споживачів використовуючи мережі особистого спілкування та одержання від цих постійних споживачів зворотного зв'язку, інформації щодо споживчого досвіду з її подальшим використанням для поліпшення пропозиції цінності компанії. Будь-яка інформація, яка поширюється компанією в перебуває під впливом її репутації яка, своєю чергою, формується складним механізмом соціальної взаємодії та перебуває під впливом з боку лідерів думок та інформаційних посередників. Відтак, реалізація маркетингової політики повинна узгоджуватися із загальним розумінням соціального добробуту, тобто не виходити за межі соціального психологічного контракту. Це передбачає, що маркетингова політика узгоджується із загальноприйнятими

вимогами до соціально відповідальної поведінки, створює можливості для реалізації принципів сталого розвитку у виробництві та споживання, А з іншого боку – сприяє задоволення інтересів зацікавлених осіб, в тому числі інтересів власників та працівників організації. Відтак, соціальний маркетинг потребує реалізації політики корпоративного громадянства, вимог, що стосуються чи походять із необхідності забезпечення сталого розвитку та інтересів зацікавлених осіб. Ці вимоги формують цілі та завдання соціального маркетингу на рівні організації.

Список використаної літератури

1. Kadirov D. Towards a Theory of Marketing Systems as the Public Good. *Journal of Macromarketing*. 2018. Vol. 38, Issue 3. P. 278–297.
2. Hunt S. D. Institutional norms and the institutionalization of macromarketing: Historical insights, the long macro view, and service-dominant logic. *Journal of Macromarketing*. 2020. Vol. 40, Issue 3. P. 286–293.
3. Arndt J. Shared Symbols, Meanings, and Ways of Life In Interorganizational Networks. *Marketing Management Technology as a Social Process* / G. Fisk. New-York : Praeger Publishers, 1986. P. 121–138.
4. Rostow W. W. *The Process of Economic Growth*. W. W. Norton & Company, 1962. 390 p.
5. Kotler P., Levy S. J. Broadening the Concept of Marketing. *Journal of Marketing*. 1969. Vol. 33, Issue 1. P. 10–15.
6. Hunt S. D., Hass A., Manis K. T. The five stages of the macromarketing field of study: From raison d’etre to field of significant promise. *Journal of Macromarketing*. 2021. Vol. 41, Issue 1. P. 10–24.
7. Keller K. L., Kotler P. Holistic marketing: a broad, integrated perspective to marketing management. *Does Marketing Need Reform?: Fresh Perspectives on the Future* / J. N. Sheth, R. S. Sisodia. Armonk, NY, London: Routledge, 2015. P. 300–306.

O. V. Sadchenko

Dr.Sc. (Economics), Prof.

*Head, Department of Marketing and Business Administration,
prof.dr hab., Higher School of Economics and Humanities
(Bielsko-Biala, Poland)*

BUSINESS MARKETING MONITORING: COMPETITIVE INTELLIGENCE

The concept of competitive intelligence was formulated at the end of the 20th century by the famous American economist Professor of Harvard Business School M. Porter, who defined intelligence as a tool for achieving competitive advantages and substantiated the need for its application in a civilized market environment [1].

A company's monitoring of information about competitors can eventually lead to their cooperation. Voluntary simultaneous interaction of competition and cooperation today has a new name – competition. Adam M. Brandenburger and Barry J. Nalebuff [2] used the term “cooperation” as early as 1997, which is consistent with their idea that cooperation pays off in some situations and competition pays off in others. Companies need to think not only about how to play the game, but also about how to change the rules. They considered various games that allowed for both mutual benefit and harm to the players. Studying the games, the authors have written about will lead them to recommendations for managers, many of which are relevant to marketing managers. The manager must predict not only the initial reaction of the other party, but also his own reaction, and then the response of the other, and so on. It is difficult to think through all the possibilities, especially when the rules of the game are not always clear and can be changed.

When doing business, different situations arise: when competitors are better off working together than fighting each other, a business can become more competitive by cooperating, hence the neologism “co-opetition” – competition, or joint competition. Collaboration pays off in some situations and competition in others.

The source for obtaining information about competitors and issues that may affect the company's activities during the use of competitive intelligence methods is open (quite legal), that is, information that

companies disclose about themselves personally on the Internet, in particular on the company's official website, is used.

For joint competition, companies mainly use open, completely legal sources of information that companies post on their official website and cover the situation that is developing on the market today.

As already mentioned above, competitive intelligence must work continuously for better results. First, the activity of the competitive intelligence department is already a certain process. When organizing such a system at the enterprise, it is necessary to expand the boundaries of activity and attract a larger number of employees. Secondly, even if we consider competitive intelligence as the duty of a person from the security service, for others the process of gathering information may look like some specific activity of a spy agency.

Competitive intelligence more than once helped companies in their activities and achieved success, namely: ahead of competitors in tenders; timely assess and reduce risks; Identify existing and possible competitors; attract investors; to improve the marketing strategy based on the collected data, etc.

Constant monitoring of information and the effective use of analytical reports on companies that are competitors contribute to sustainable business development. The results obtained influence decision-making and correct the work of the company as a result of unexpected situations in the market. In these cases, the foresight of the development of entrepreneurial activity in a competitive environment falls entirely on the information and analytical basis of the company. But the solutions can be cardinally different, and one of them is cooperation with competitors to achieve their goal.

Competitive intelligence (CI) is a method of collecting and processing data from various sources to develop management decisions in order to increase the competitiveness of companies, carried out within the framework of the law and in compliance with ethical standards (as opposed to industrial espionage); as well as the structural unit of the enterprise that performs these functions. Other common names for competitive intelligence are business intelligence.

In the recent period, competitive intelligence in civilized forms is becoming increasingly important for business development. In fact, it turns into an essential mechanism that contributes to the correct choice of business strategy, the achievement of business goals at minimal cost,

the effective development and correct positioning of the company both in the domestic and foreign markets.

It should also be noted that a couple of days is often not enough to conduct an analysis, as some firms promise. Such statements may only indicate a superficial approach to solving the problem (for example, issuing general registration information and other general materials), which may lead to the wrong choice of business project strategy or to the wrong tactics of building relationships.

References

1. Tkachuk T.Yu. Competitive Intelligence : navch. posib. Kyiyv, 2013. 295 p.
2. Adam M. Brandenburger and Barry J. Nalebuff Co-opetition. URL: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://ru.wikipedia.org/&httpsredir=1&article=1128&context=marketing_papers

М. П. Чайковська

д.е.н., проф.

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ БІЗНЕС-МОДЕЛЮВАННЯ В МАРКЕТИНГОВОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ЗА ЕТАПАМИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ

Формування сучасної відкритої цифрової інфраструктури національної економіки сьогодні відбувається завдяки порталній конвергенції інформаційних потоків макро- та мікро- рівнів через реалізацію інформаційної політики держав, створення механізмів управління, впровадження багаторівневого контролю зверху та формування єдиного інформаційного простру, здійснення цифрової оптимізації діяльності суб'єктів економіки знизу. Цифрові трансформації охоплюють усі рівні соціо-економічних систем, але їх темпи, методи практичної реалізації та наслідки суттєво розрізняються як в географічному розрізі, за галузевим спрямуванням та й з урахуванням особливостей певних підприємств та об'єднань, формулюючи цифрові розриви.

З метою пошуку механізмів скорочення цих цифрових розривів на макро-рівні розроблено та застосовуються низка міжнародних

рейтингів для оцінки рівня інформаційного розвитку та зрілості інструментів електронної держави.

NRI – Networked Readiness Index (індекс готовності до мережевого суспільства), створений Всесвітнім економічним форумом. Особливістю цього рейтингу є комплексний підхід до аналізу ступеню готовності економіки держави до цифрового стрибка.

KEI – Knowledge Economy Index (індекс економіки знань), запропонований Всесвітнім банком та характеризує рівень інноваційного розвитку знання орієнтованої економіки країн.

IDI – ICT Development Index 2020 (оновлений індекс Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій), від МСЕ (Міжнародного союзу електрозв'язку), якій на сьогодні є найбільш адекватним інтегральним показником оцінки ІКТ потенціалу країн світу та дієвим інструментом моніторингу цифрового прогресу, динаміки глибини цифрових розривів [1].

Процеси глобальної цифровізації на макрорівні знаходять відображення в трансформації суб'єктів економіки інших рівнів в організації принципово нового (посттейлоровського) типу, що характеризуються:

- новітньою організаційною структурою, більш гнучкою, мобільною, з оптимізованими елементами системи з множинними динамічними зв'язками;
- інформаційною прозорістю, оперативною керованістю в режимі реального часу, прогностичним плануванням та гнучкою адаптованістю;
- клієнторієнтованістю менеджменту задля більш повного створення персоналізованої цінності в напрямку реалізації холістичної моделі маркетингу.

Місце в рейтингу інформаційного розвитку суб'єктів економіки мікро-рівня характеризується факторними моделями визначення рівня організаційної і технологічної зрілості.

Технологічна зрілість організації характеризує рівень готовності суб'єктів економіки до ефективного управління діяльністю і розвитком колаборативних зовнішніх взаємодій.

Серед найбільш репрезентативних слід вказати:

- SEI (Software Engineering Institute), що визначає рівень розвитку компанії залежно від міри вживання механізмів управління по цілях;

- СРЗМ (Company Project Management Maturity Model) на основі зрілості впровадження проєктного підходу;
- РМММ (Project Management Maturity Model) – модель зрілості Гарольда Керцнера, що оцінює ступень зрілості в управлінні проєктами та відштовхується від аналізу ризиків та проблем, пов’язаних з опором користувачів та персоналу впровадженню інновації різних типів та спрямувань;
- Модель Берклі зрілості компанії базується на оцінці рівня застосування інформаційних систем та комунікаційних технологій в менеджменті організації.

Русійним механізмом зростання за етапами технологічної зрілості є постійні аналіз, моделювання та автоматизація бізнес-процесів з метою їх вдосконалення, збільшення гнучкості, підвищення ефективності, завчасного виявлення потенційних ризиків (як фундаментальних, так й ринкових, кон’юнктурних і операційних) та більш тонкого налагодження під мінливі потреби клієнтів.

Вже на «керованому корпоративному» рівні бізнес-процеси (не лише внутрішні, а й в напрямку формування зовнішніх зв’язків) моделювані, вимірювані і стандартизовані не лише; витрати і якість прогножуються; є постійні і надійні клієнти; стратегічні плани кількісно вимірювані.

На рівні «безперервного удосконалення» використовується системний та структурований підхід до планування та контролю; на основі кількісних критеріїв управління якістю по всьому ланцюжку створення цінності, перманентний аналіз та оптимізація або реінжиніринг бізнес-процесів.

Важливою умовою успіху реінжиніринг бізнес-процесів є вибір та застосування відповідних засобів бізнес-моделювання: структурних методологій на базі стандартів IDEF (IDEF0, IDEF1, IDEF3, IDEF5, тощо), об’єкто-орієнтованих (UML діаграми, такі як фізична діаграма, діаграма дій, станів, прецедентів), інтегрованих (ARIS – Architecture of Integrated Information System, BRM – Business Rules Management, GPSS – General Purpose Simulating System, SIMAN – SIMulation Analysis) [2, с. 112].

Зростання за етапами технологічної зрілості вимагає багатопідхідної методології на основі комбінування засобів імітаційного моделювання (зокрема агентно-динамічного підходу) для

інжинірингу, аналізу та виявлення вузьких місц, об'єкто-орієнтованих для зворотнього інжинірингу, IDEFO для високорівневого опису бізнес-процесів; ARIS для оптимізації та реінжинірингу бізнес-процесів. Чим вище етап технологічної зрілості, тим більш формалізованими стають процедури управління маркетинговим менеджментом, більш крос-функціональними та інтегрованими команди, наскрізна інформаційно-аналітична підтримка, вимірювана та стандартизована оцінка ефективності бізнес-процесів, систематичне мультипроектне планування та контроль.

Список використаної літератури

1. Measuring Knowledge in the word's economies. *World Bank Institute*. URL: https://web.worldbank.org/archive/website01030/WEB/IMAGES/KAM_V4.PDF
2. Чайковська М. П. Концептуально-методологічні засади управління маркетинговими ІТ-проектами в умовах цифрових трансформацій : монографія. Одеса : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 370 с.

O. Shkeda

Ph.D. student

supervisor Dr of Econ. Sci, Associate Professor Maryna Chaikovska

DILTS' PYRAMID AS A TOOL OF INFLUENCER MARKETING

The existence of a brand in the digital world and the metaverse has implications. Marketing communications are integrated into the everyday life of consumers due to the abundance of communication channels and sources of information. This is the reason for the transformation of marketing communications, as a result of which they are increasingly acquiring the characteristics of public relations.

In the literature of the end of the last century, it could be often found the phrase "lifestyle marketing". This term was used to segment markets and classify the brand's target audience. Today, the development of digital technologies and the processes of globalization make it possible, if not to erase the line separating individual social classes, then at least to make it dotted.

Using the term “lifestyle marketing”, it is not correct to talk about focusing on target groups formed on the basis of common interests, values, attitudes and lifestyles of consumers. Instead, it can be interpreted as a marketing strategy that focuses on culture, values, and community interests.

However, it is clear that society is not homogeneous.

In addition to the existence of societal pluralism, society (and communities in particular) is in a permanent state of development.

James E. Grunig distinguishes five stages in the development of the public, depending on the involvement of interaction with the organization, the product of which solves a certain problem (Fig. 1).

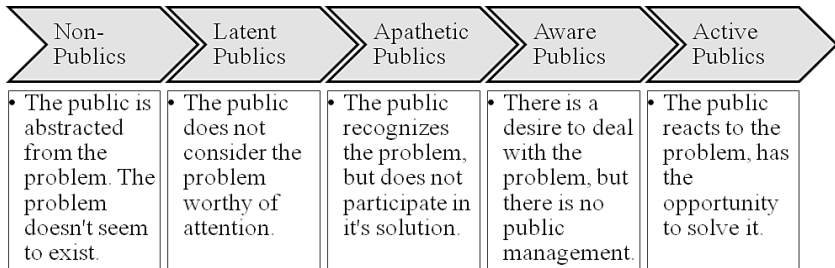

Fig. 1. Stages of public development [1, p. 109]

Since the existence of an economic organization is inseparable from the social problem it solves, the stages of development of the brand public could be directly related to the lifestyle of people who are or are not affected by this problem.

Lifestyle is a way of life based both on past experience and on the experience of looking forward to the future. Thus, the brand is able not only to take into account the existing user experience and consumer experience, but also to shape a new one. Influencing consumers, the brand forms meanings, that is, it transforms the lifestyle of the consumer.

It is important to note that the brand does not exist in a closed communication system, where all users of the information platforms through which communications are carried out are at the Active Public stage. Therefore, messages encoded within an integrated marketing communications system should target all communities, not just focusing

on provoking action. Needs, interests and values, as well as problems of their inconsistency, that are shared by consumers of the brand (Active Public) should be traced in the mission of the brand, as well as its representative actions.

A suitable tool for broadcasting an identity, as well as transferring brand characteristics to its audience, can be the Dilts' Pyramid. This tool is used in coaching to set goals. The pyramid has six neurological levels (Fig. 2), referring to which the individual gains understanding of the situation and the ability to impact it.

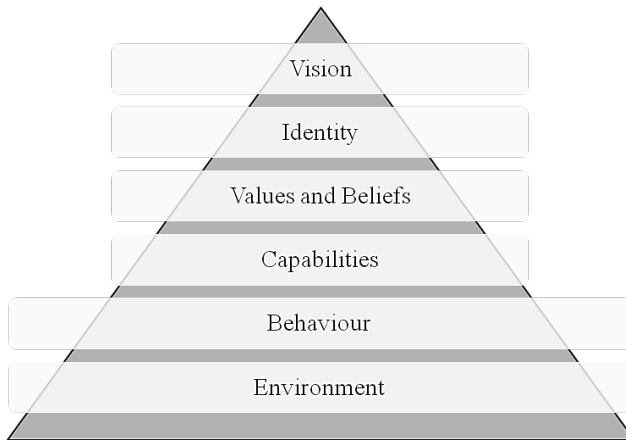

Fig. 2. Dilts' Pyramid of neurological levels [2, p. 13]

In the context of influencer marketing, the Dilts' Pyramid can be used to differentiate marketing communications depending on the lifestyle components of the recipient of communications. The purpose of this practice is social interaction and exchange between the brand and society, resulting in development from the public side and adaptation to relevant social demands from the brand side.

The social component of the marketing strategy into the societal concept determines a mass-social approach and decision-making about acceptance of the brand positioning [3, p. 74]. However, despite the fact that brand communications are mass-oriented, the final consumer of the message is a particular individual.

The brand should take into account the environment in which the individual exists (people, social movements, economic and political features, access to the information, etc.). Each brand message is perceived at a specific moment in time in a specific location.

The next level is the behaviour of the individual. Lifestyle is not only what is expressed in the actions of a person, but also how they perform specific actions. The correspondence of everyday life to a certain type of culture cannot be separated from consumer habits. Much of human life is about consumption.

The capabilities of a person are limited. Like any level in the pyramid, cognitive, emotional, technical and other skills are determined by the previous levels. These restrictions could be visible at any stage of the development of the public. Often, precisely because of the lack of abilities, social groups remain at the stage of non-acquaintance of a problem, misunderstanding of its importance or ignoring it.

Values and Beliefs are responsible for the real motives of the individual. By interpreting past experience, as well as wanting to get a new one, the public agrees or disagrees with the position of the brand. Instead of broadcasting an idea to believe in, a brand should focus on explaining the reason for believing in that idea.

The penultimate level of the pyramid is a model of how an individual perceives themselves (both consciously and unconsciously). The established way of life, and therefore the needs that could be satisfied with the help of products or services of the brand, change in accordance with how the consumer's self-identification, attitude towards themselves changes.

At the top of the pyramid is the global vision of a person. Not only about themselves, but also about their place in the world and the world as a whole. It is important that the brand's consumer vision is aligned with the brand's mission. Thus, by addressing the individual levels of the model, the brand has the opportunity to accelerate the development of the public, provided that the brand's mission is socially approved and reflects the real social needs.

References

1. Grunig, James E. (1978). Defining Publics in Public Relations: The Case of a Suburban Hospital. *Journalism Quarterly*, 55(1), pp. 109–124.
2. Dilts, Robert B. (2018). Changing Belief Systems With NLP. Scotts Valley: Dilts Strategy Group. P. 260.

3. Chaikovska, Maryna & Shkeda, Oleksandr. (2022). Analysis of digital indicators of the convergence of behavioral and informational trends of society management in the framework of the societal concept of influencer marketing. *Marketing and Digital Technologies*, 6(2), pp. 73–85.

В. В. Шмагіна

к.е.н., доц.

ВИКОРИСТАННЯ ЕМПІРИЧНОГО МАРКЕТИНГУ ТА ПСИХОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ У ПРОСУВАННІ ТОВАРУ

Досліджувана тема є актуальною, оскільки в умовах ринкової економіки підприємства все більш уваги приділяють використанню методів психології управління у маркетингу для просування свого продукту на ринок.

Існує різні поняття – емпіричний маркетинг, емоційний маркетинг, маркетинг вражень. Всі вони мають психологічну складову розуміння поведінки та реакції споживача на маркетинговий вплив. Зміна традиційних форм комунікацій на сучасні, мають емоційний прошарок. Тому емпіричний маркетинг використовує інструменти психології управління, спрямовані на використання емоційних складових у просування товарів чи послуг. Хоча, розробка стратегій такого рівня потребує не емоційного підходу, а підходів заснованих на методах емоційного аналізу споживачів.

Емпіричний маркетинг, сьогодні, це один з головних трендів, який використовують сучасні маркетологи для просування товару/послуги на ринок. Його головною перевагою є здатність донести інформацію про компанію навіть найскладнішим споживачам. Емпіричний маркетинг здатний залучити потенційних та утримати наявних клієнтів завдяки живим та щирим емоціям.

У емпіричному маркетингу використовують базові емоції, які притаманні всім здоровим людям незалежно від національних традицій та культури, так як емоції спільні для всіх людей світу.

Інструментами емпіричного маркетингу, які використовують є:

- нові емоції;

- відчуття незвичності того, що відбувається, активна дія, за якої споживачі намагаються спільно діяти для досягнення визначеної мети;

- аналіз та метод порівняння [1, с. 90].

До характеристик емпіричного маркетингу можна віднести:

- створення найбільшого впливу на споживача, пробуджуючи різноманітні почуття в його психіці;

- створення тривалого ефекту і високого ступеня емпатії;

- покращення імідж бренду та прихильності цільових споживачів;

- створення міцного зв'язку з споживачем заснованого на його позитивних емоціях, отже збільшуються частота та обсяги покупок;

- створювати почуття, які понукають споживачів стати лояльними до компанії та її пропозицій;

- створення емоційного просування за рахунок знання емоційної поведінки споживача у момент споживання продукту, тощо.

До психологічних методів вивчення особистості в системі управління можна віднести: метод самоспостереження, метод спостереження, метод опитування, метод експерименту [2, с. 348].

Емоційний маркетинг – це різновид маркетингу, який використовує інструменти, спрямовані на задоволення потреб споживачів у гострих враженнях, цікавих подіях, radoцax, спілкуванні, у певному статусі, належності до певної соціальної групи та інші потреби, які можна віднести до емоційної складової життя людини [3, с. 32].

Повсюдна клієнтська аналітика є ключовою інвестицією управління клієнтським досвідом і основою успіху. Необхідно вірно використовувати інформацію про клієнтів, щоб визначити найкращі можливості маркетингу, обслуговування та просування продуктів [4, с. 78].

Одним з прикладів можливо привести розробку реклами кави. Питання, на які обов'язково потрібно знати відповідь при розробці та створенні реклами.

- У яких ситуаціях п'ють каву?

- Про що думають, коли розкривають упаковку, як вони це роблять?

- Яке відчують відчуття побачивши чашку кави?

- Що думають, про що думають, про що мріють, коли п'ють каву?

- Та інші питання.

Різні дослідження показують приблизно такі результати: імпульсивні покупки приблизно – 60%; твердо заплановані покупки приблизно 30%; заплановані покупки – 6%; альтернативні покупки – 4%. Тому використання емпіричного маркетингу на ринку В2С є необхідною складовою достатньо у емоційному просуванні.

Б. Шмітт в книзі «Емпіричний маркетинг» стверджує, що концепція «властивостей і переваг», на яку спирався традиційний маркетинг, вичерпала свій потенціал. Відмінності нового маркетингу від традиційного в орієнтації на переживання клієнта, вивчення споживання як цілісного процесу переживання, сприйняття споживача, як одночасно раціонального та емоційного суб'єкта, еклектизм методики, тобто застосування аналітичних та кількісних методів та інструментів, поряд з інтуїтивними і якісними [5, с. 94].

Так, на нашу думку, використання знань, навичок, компетенцій з різних галузей знань – управління маркетингу та психології управління дозволяє підприємствам розробляти та реалізовувати маркетингові стратегії емоційного просування товару чи послуги на цільовий ринок, та досягати найвищих результатів, розширювати межі традиційних, класичних підходів функціонування підприємства на ринку, можливості буди у тренді.

Список використаної літератури

1. Богоявленський О.В., Попова І.В. Маркетингові стратегії у розвитку фітнес-індустрії. *Економіка та управління підприємством*. 2019. Вип. 32. 95 с. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/32_2019_ukr/15.pdf
2. Варій М.Й. Психологія особистості : навч. посібник. Центр навчальної літератури, 2020. 592 с.
3. Питуляк Н.С., Тучіна Ю.С. Практичні аспекти застосування інноваційних маркетингових стратегій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 10. Ч. 4. 156 с. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_10/156.pdf
4. Виноградова О. В. Поведінка споживачів. Практикум : навчальний посібник. Київ : ДУТ, 2020. 252 с.
5. Ольга Ю. Чубукова, Анатолій В. Яренко *Економіка вражень: передумови зародження, головні ідеї, економічна сутність сучасні тенденції та проблеми управління*. *Вісник КНУТД*. № 6 (105). 2016. 98 с. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/5910/1/V105_P092-098.pdf

Розділ 8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ІННОВАЦІЙ

Е. А. Кузнєцов
д.е.н., проф.

ФАКТОРНА АКТУАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ТЕОРІЇ БІФУРКАЦІЇ

Системна активність інноваційного розвитку сучасного суспільства в контексті процесів його подальшої цифровізації і активного використання штучного інтелекту об'єктивно доводить необхідність глибоких змістовних та інноваційних змін в системі професійного менеджменту. Важливим напрямком в процесі розвитку інноваційної економіки є факторна актуалізація особливих форм діяльності професійного менеджменту на основі розвитку управлінської теорії біфуркації. Розглянемо деякі особливості факторної актуалізації управлінської теорії біфуркації, які є важливими щодо подальшого розвитку професійної системи менеджменту.

Смислова динаміка процесу біфуркації професійної системи менеджменту пов'язана з розумінням транзакційних витрат, які представлені в теоремі Р. Коуза, яка визначає собою положення нової інституціональної економіки, згідно з яким при нульових транзакційних витратах ринок справляється з будь-якими зовнішніми ефектами. Переважна більшість науковців вважають, що дефініція «транзакційні витрати» як витрати взаємодії бере свій початок у працях видатного економіста Р. Коуза «Природа фірми» [6] та «Проблема соціальних витрат» [7]. Науковець пояснює сутність транзакційних витрат так: «Покупці і продавці мають знаходити один одного; покупці повинні вивчити те, що продавці можуть їм запропонувати, а продавці – що покупці хочуть придбати; обидві сторони мусять вивчити ціни, за якими інша сторона погодиться здійснювати операції, сторони повинні вести переговори, виробляти контракти, забезпечувати їх виконання і так далі.

Створюватимуться ринки і з'являтимуться спеціалісти – дилери і брокери – для забезпечення процесу обміну. Саме витрати такої діяльності я називаю трансакційними витратами» [7, с. 92]. Р. Коуз є лауреатом Нобелівської премії 1991 року за відкриття та прояснення сенсу трансакційних витрат та прав власності в інституційній структурі та функціонуванні економіки. Він звернув увагу на те, що укладання будь-якої угоди потребує певних витрат. Кожна угода передбачає проведення переговорів, усунення суперечностей, здійснення нагляду, встановлення взаємозв'язків. Ці витрати Р. Коуз назвав витратами використання ринкового механізму, чи трансакційними витратами.

Власне, відкриття сил «соціального тертя», тобто трансакційних витрат визначає той факт, що ці сили гальмують і блокують економічний і соціальний розвиток суспільства. Важливо зазначити, що сучасна інституціональна теорія ґрунтується на двох фундаментальних категоріях – інститутах і трансакційних витратах. Необхідно зауважити, що у сучасному світі дуже мало хто вважає за краще існувати ізольовано і більшість людей живе в суспільстві, в якому процес взаємодії відбувається постійно і викликає певні витрати ресурсів, які можуть бути названі трансакційними витратами або витратами взаємодії. Такі витрати супроводжують будь-яку економічну активність суб'єктів ринку. Вони проявляється в будь-якій трансакції подібно до того, як в працюючих машинах і механізмах неминуче виникає тертя. Відразу відзначимо, що дана категорія – одна з найскладніших в економічній теорії, і вона, безумовно, ширше, ніж просто різновид виробничих витрат економічної організації. Р. Коуз доводив цю концепцію з прикладу розгляду побічних результатів будь-якої діяльності, які стосуються не безпосередніх її учасників, а третіх осіб.

Отже, зазначимо, що «сили соціального тертя» є досить важливим аспектом дослідження системи менеджменту та розвитку практики управлінської діяльності. Ці сили тертя об'єктивно виникають і в управлінській діяльності, що приводить до слабкої інноваційної активності професійної системи менеджменту і як наслідок, до слабкої активізації факторів інноваційного розвитку економіки в цілому. Причинами такої ситуації в менеджменті є обмежена раціональність управлінських кадрів і, особливо, їх опортуністична

поведінка та недосконала сила волі щодо об'єктивної необхідності постійних і системних інноваційних змін. Як результат, управлінська еліта не хоче інновацій і підтримує вигідні для себе соціальні і економічні порядки, тобто існуючі і, можливо, спеціально нею створені інститути (правила діяльності). В цьому випадку більш широкі групи теж не хочуть інновацій по причині слабкої, або зовсім відсутньої, мотивації. Зрозуміло, що така ситуація не може створити для професійного менеджменту умови для досягнення необхідної ефективності і особливо результативності, які будуть працювати на все суспільство. Стратегічні орієнтири сучасного розвитку завжди повинні мати інноваційних вектор змін, особливо в дослідженнях і технологіях практики професійної системи менеджменту в умовах певної невизначеності і багатовекторності розвитку цифрового суспільства і машин зі штучним інтелектом третьої і четвертої хвилі розвитку [4, с. 77–78]. Отже, важливим фактором, який потрібно системно досліджувати при розгляді управлінської теорії бифуркації – це формування і дія трансакційних витрат, або сил «соціального тертя».

Стан нової інституційної економічної теорії, при якому при нульових трансакційних витратах ринок справляється з будь-якими зовнішніми ефектами, вперше був визначений Дж. Стіглером у 1966 році, який згодом також став лауреатом Нобелівської премії з економіки 2001 року за новаторські дослідження промислових структур, функціонування ринків, причин та результатів державного регулювання [5]. По відношенню до трансакційних витрат визначалось, що якщо права власності чітко визначені та трансакційні витрати дорівнюють нулю, то розміщення ресурсів (структура виробництва) залишатиметься незмінним та ефективним незалежно від змін у розподілі прав власності. Будь-який акт обміну є обмін прав власності на основі контракту, в якому фіксується, які саме правомочності і на яких умовах переходять від одного учасника контракту до іншого. Для ефективної роботи ринку необхідно, щоб ці правомочності та умови їхнього переходу були точно визначені або специфіковані. Специфікація умов стає основою прийняття якісних (ефективних і результативних) управлінських рішень системою менеджменту. Так, якщо підприємницька діяльність будь-якого учасника ринку завдає шкоди іншим учасникам

(іншим членам товариства), то між сторонами може бути укладений контракт, що передбачає відшкодування збитків, і в рамках цього контракту здійснюватиметься діяльність у оптимальних масштабах. Менеджмент забезпечує чесну конкурентну боротьбу і створює практичні механізми інноваційного соціально-економічного розвитку суспільства. В цьому випадку слід згадати, що професійна діяльність менеджменту направлена на досягнення позитивного результату в межах чинного правового поля, а не на основі його часткового або постійного порушення. Фактор адаптованості чинного законодавства до потреб інноваційного розвитку має також ключове значення для розробки практичних технологій управлінської теорії біфуркації.

Необхідно зазначити особливу актуальність розвитку процесу взаємодії менеджерської науки, аналітики (в першу чергу, управлінського консалтингу) та інноваційної управлінської практики [3, с. 135–138]. Тут процеси розвитку управлінської біфуркації лежать в основі формування механізму переходу професійного менеджменту на більш високі стадії розвитку з метою досягнення ним інтегральної якості. Це відповідає потребам четвертої промислової революції Індустрія 4.0, а саме використанню технологій адаптованого управлінського супроводу процесів науково-технологічного розвитку [1, с. 100–102]. Водночас, потрібно зазначити, що трансакційні витрати створюють «сили соціального тертя» в процесі біфуркації і переходу з однієї стадії механізму взаємодії науки, аналітики і практики менеджменту на іншу, більш високу. Завдання полягає в тому, як ці сили соціального тертя зменшити і довести їх до наднизьких витрат, щоб забезпечити необхідну швидкість такого переміщення і якість інноваційного процесу. Інструменти інституціональної економіки, які створюють ці сили тертя, не можуть зникнути зовсім, але їх використання не повинно, в першу чергу, підтримувати формування тривалих і необмежених рент, наприклад, для домінантних груп керівників різних рівнів, особливо керівників державних установ і впливових бізнес-структур. Це стає завданням професійного менеджменту «нової нормальності» в епоху розвитку цифрової економіки, яка може бути сформована на базі штучного інтелекту, культурної цифрової революції і переходу до наднизьких транс-

акційних витрат на базі розвитку новітніх цифрових технологій [12, с. 100–101]. Необхідно розуміти, що інноваційний розвиток немає сил підтримки в суспільстві з високими транзакційними витратами, сили такого соціального тертя зупиняють і блокують любую інноваційну пропозицію, якою б вона перспективною не була, особливо це стосується стратегічно важливого інноваційного виробництва. В таких умовах цифрова економіка, яка побудована на широкому використанню повного інноваційного циклу в системі масового виробництва, стає неможливою. До того ж, власне, економіка починається там, де є економія на масштабах виробництва, а усе інше – впровадження повного інноваційного циклу, скорочення витрат виробництва на основі інноваційних технологій, скорочення транзакційних витрат говорить уже про якість цієї економіки.

Таким чином, важливо зазначити, що необхідно продовжити системне дослідження факторних особливостей управлінської теорії біфуркації з метою досягнення умов найбільше сприятливих для активного інноваційного розвитку сучасного суспільства. Саме розвиток управлінської теорії біфуркації створює основу для появи і засвоєння потрібних професійних знань і компетенцій кадрів менеджменту в практичній реалізації складних інноваційних процесів і практичного використання здобутків четвертої промислової революції Індустрія 4.0.

Список використаної літератури

1. Кузнєцов Е.А. Концепти інтегральної якості професійної системи менеджменту : майстер-клас ; матеріали науково-методологічного семінару. Одеса : Фенікс, 2020. 114 с.
2. Кузнєцов Е.А. Методологічні аспекти адаптації професійної системи менеджменту в період розвитку процесів «Індустрія 4.0». Колективна монографія. *Актуальні проблеми економіки і менеджменту: теорія, інновації та сучасна практика* / за ред. д.е.н., проф. Е.А. Кузнєцова. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. С. 7–34.
3. Кузнєцов Е.А. Методологія професіоналізації управлінської діяльності в Україні : монографія. Херсон : ОЛДІ ПЛЮС, 2017. 382 с.
4. Кузнєцов Е.А. Професіоналізація менеджменту. *Інноваційна парадигма в контексті Індустрія 4.0* : майстер-клас ; матеріали науково-методологічного семінару. Одеса : Фенікс, 2022. 130 с.
5. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B6%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%B6_%D0%A1%D1%82%D1%96%D0%B3%D0%BB%D0%B5%D1%80

6. Coase, R. (1937), "The Nature of Firm", *Economic*, no. 4, pp. 386–402.
7. Coase, R. (1988), *The Firm, the Market and the Law*, The University of Chicago Press, USA.

К. В. Корець

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. Е. А. Кузнецов

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УПРАВЛІНСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Сучасний розвиток інноваційної економіки в своїй основі базується на процесах четвертої промислової революції Індустрія 4.0, які розглядають системні дії щодо використання машин зі штучним інтелектом третьої і четвертої хвилі розвитку для промисловості [3, с. 77–78]. В якості основного стратегічного ресурсу Індустрії 4.0 розглядається саме управлінський ресурс, який в сучасних умовах ще не досягнув необхідного рівня професійного розвитку. На цю проблему звертає увагу К. Шваб і зауважує, що професійна система менеджменту має розробити якісні механізми управлінського супроводу процесів четвертої промислової революції [5].

Якісні орієнтири управлінської діяльності пов'язані з розвитком процесу професіоналізації менеджменту та досягнення ним саме системних показників інтегральної якості. Під інтегральною якістю професійної системи менеджменту потрібно розуміти системну адаптовану взаємодію ефективності (професійний управлінський потенціал) і результативності (практичне досягнення поставлених цілей на основі професійних дій менеджменту). Розгляд окремо категорій ефективності і результативності та механізми їх якісної адаптованої взаємодії розглянуті в дослідженнях Е. Кузнецова, де звертається особлива увага на результативних діях професійної системи менеджменту і доказується, що результат важливіший за ефективність, але він сьогодні є неможливим без попередньої підготовки управлінських кадрів та їх системного спеціалізованого навчання на протязі усієї професійної управлінської кар'єри

[див.: 1, с. 43; 3, с. 19–23]. Отже, формування якісної системи управлінського потенціалу має стратегічне значення для інноваційного розвитку сучасного суспільства.

Необхідно зауважити, що, в більшості випадків, традиційне трактування поняття «управлінських потенціал» можна умовно поділити на дві великі групи. Для першої групи характерним є те, що управлінський потенціал за змістом збігається з кадровим потенціалом управлінських працівників, а для другої групи управлінських потенціал розглядається в більш широкому вигляді та значною мірою виходить за рамки обмеженого розуміння кадрового потенціалу. В першій групі управлінський потенціал розглядається як сукупність ділових якостей та особистісних можливостей керівника, які можуть бути приведені в дію та використані для вирішення управлінських завдань та досягнення поставлених цілей. Друга група включає розширювальне трактування управлінського потенціалу і визначає управлінський потенціал як сукупність особистісних здібностей управлінських працівників, які досягли певних результатів і мають можливості вдосконалюватися в певних умовах своєї професійної діяльності. Таким чином, дані підходи формують розуміння управлінського потенціалу без його прямої адаптації та системної взаємодії з результативністю управлінської діяльності. В той же час, необхідно зазначити, що «побудова системи саме показників ефективності і результативності менеджменту є пріоритетною науковою і практичною проблемою, рішення якої буде визначати реальну професійну компетенцію управлінських кадрів в контексті їх практичної діяльності і специфічного професійного навчання. Досягнення ефективності менеджменту потребує системного професійного навчання управлінських кадрів на протязі їх управлінської кар'єри. Результативність менеджменту – це практична оцінка цієї ефективності, як потенціалу набутих специфічних управлінських знань, практичних навичок і професійних компетенцій. Ефективність менеджменту, яка не дає практичного результату, потребує системної оцінки з позицій її адекватності проблемам сучасного соціально-економічного розвитку суспільства» [1, с. 43].

Отже, дослідження і формування структурно-функціональної характеристики управлінського потенціалу важливо розглядати в умовах системної взаємодії з майбутньою результативністю

управлінської діяльності. В таких обставинах необхідно активно розвивати процеси професіоналізації управлінської діяльності, які включають інноваційну трансформацію і розвиток менеджерської (управлінської) науки, менеджмент-освіту, адаптаційне професійне навчання кадрів менеджменту. Якісний управлінський потенціал неможливо сформувати та інноваційно розвивати без участі суспільства в цілому, бізнес-спільноти і держави. Потреба суспільства в досягненні професійним менеджментом високої інтегральної якості і глобальної конкурентоспроможності є базовою умовою для формування інноваційної економіки.

Список використаної літератури

1. Кузнєцов Е.А. Концепти інтегральної якості професійної системи менеджменту : майстер-клас ; матеріали науково-методологічного семінару. Одеса : Фенікс, 2020. 114 с.
2. Кузнєцов Е.А. Методологія професіоналізації управлінської діяльності в Україні : монографія. Херсон : ОЛДІ ПЛЮС, 2017. 382 с.
3. Кузнєцов Е.А. Професіоналізація менеджменту. Інноваційна парадигма в контексті Індустрія 4.0 : майстер-клас ; матеріали науково-методологічного семінару. Одеса : Фенікс, 2022. 130 с.
4. Мінцберг Г. Анатомія менеджменту. Ефективний спосіб керувати компанією / пер. з англ. Роман Корнута. Київ : Наш формат, 2018. 400 с.
5. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Харків : «Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 416 с.

Є. І. Масленніков
д.е.н., проф.

ДІАГНОСТИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Сучасні процеси у національній економіці потребують детальної оцінки функціонування суб'єктів господарювання з метою виявлення проблемних аспектів та негативних тенденцій, які заважають соціально-економічного розвитку. Застосування діагностики як засобу аналітичної діяльності в системі управління підприємством пояснюється наступними аспектами:

- мета, задачі, зміст, сутність та функції діагностики достатньо зрозумілі в аналітичному забезпеченні системи управління підприємством;

- ефективна система управління підприємством передбачає використання всього комплексу наявного методологічного інструментарію, у тому числі діагностичного аналізу;

- особлива зацікавленість у дослідженні факторів та індикаторів, які здійснюють вплив на стабільність підприємства, тобто аналітичні дослідження повинні надавати випереджальну оцінку розвитку відповідних сегментів, процесів, явищ, подій, яка ґрунтується на інформації фактичного їх стану;

- інтегрування методів пізнання: аналізу, оцінки та порівняння в системі управління підприємством;

- в системі управління підприємством діагностика не має достатнього теоретико-методологічного обґрунтування.

Сучасний період розвитку національної економіки можна охарактеризувати як нестабільний, тому що він пов'язаний зі значними ризиками, змінами, втратами, нестабільністю і кризами. Мінливість умов макроекономічного середовища обумовлює необхідність застосування методів діагностичного аналізу, здатних оперативно і з мінімальними витратами забезпечити аналітичною інформацією систему управління підприємством.

Теоретико-методичні засади діагностики достатньо широко представлено у наукових дослідженнях українських і закордонних вчених, які визначили природу і форми діагностики, процедури та методи його проведення тощо. Але однозначний підхід щодо застосування поняття «діагностика» відсутній.

Діагностування служить для обґрунтування рішень щодо регулювання операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства. Результати діагностування використовуються для визначення напрямків поглибленого тактичного і стратегічного дослідження результативної роботи суб'єктів господарювання. Діагностування базується на порівняннях, використовує обліково-аналітичну інформацію і спрямоване на підвищення загальних результатів діяльності суб'єкта господарювання. Сучасні тенденції спонукають до розвитку елемента діагностування у зв'язку з надходженням великої різнопланової обліково-аналітичної інформації,

яка надходить як із зовнішнього, так і з внутрішнього середовища суб'єкта господарювання [1].

Діагностика – це процес визначення та вивчення ознак, що характеризують стан економічної системи, для прогнозування можливих відхилень і запобігання порушень нормального режиму роботи [3].

З методологічного погляду діагностика в системі управління підприємством визначається як засіб визначення взаємозв'язку між певними станами господарського середовища, відхиленнями від заданих параметрів та причини певного стану, а також виявлення ознак, які відповідають тому чи іншому стану підприємства під впливом системи управління.

Діагностика в системі управління підприємством це:

- процес отримання аналітичної інформації про стан підприємства та його сегментів;
- формування діагнозу стану підприємства;
- формування пропозицій щодо покращення стану підприємства.

Необхідно зазначити, що діагностичне дослідження на мікрорівні, орієнтоване на пошук універсальних закономірностей і типізацію проблем системи управління підприємством та виявлення специфічних проблем відповідних її сегментів, а також на пошук шляхів їх розв'язання за тих чи інших умов функціонування мікро-економічного середовища.

В умовах сьогодення, діагностика як розділ науки, визначила своє місце і значення в системі економічних знань та вмінь. Діагностування результатів діяльності суб'єкта господарювання – це важливий інструмент системи управління суб'єктом, який дозволяє в трансформаційних умовах, в нестійкому бізнес-середовищі, приймати ефективні та раціональні управлінські рішення, які стратегічно вплинуть на позитивну динаміку результативної роботи суб'єкта господарювання [1].

Таким чином, діагностика може бути визначена як метод формування аналітичної інформації про елементи системи управління підприємством з метою виявлення проблемних питань її функціонування, а також шляхів і резервів для їх вирішення з урахуванням стратегічних пріоритетів.

Діагностика в системі управління підприємством виконує наступні функції: оцінювання, діагностики та пошуку.

Оцінювання полягає у визначенні відповідності стану підприємства та його сегментів заданим параметрам і потенційним можливостям. Зазначена функція дозволяє визначити відхилення фактичних показників від запланованих, на основі встановленої системи критеріїв. Тим самим можна оцінити зусилля системи управління підприємством в досягненні поставлених цілей. Оцінювання повинно проводитися постійно, що вимагає від аналітиків значного обсягу дослідницької роботи з обґрунтування вихідних показників критеріїв. Правильність розрахунку їх, визначає якість проведеного дослідження.

Функція оцінювання реалізується у наступній послідовності:

- визначення мети аналітичного дослідження;
- формування задач аналітичного дослідження;
- вибір об'єкта;
- виявлення, вимірювання, реєстрація і оцінка інформації;
- формування загальної характеристики об'єкта дослідження у відповідності з отриманою інформацією;
- вивчення стану підприємства та його сегментів;
- дослідження тенденцій розвитку господарського середовища та його сегментів;
- розробка та обґрунтування системи оціночних індикаторів, які характеризують об'єкт дослідження;
- зіставлення підсумкових показників з розрахунковими, для оцінки ступеня досягнення мети та вирішення завдань;
- визначення сегментних проблем в господарському середовищі.

Для здійснення даної функції застосовуються наступні інструментальні методи:

- методи теорії пізнання;
- евристичні методи;
- методи детермінованого факторного аналізу;
- методи загального аналізу;
- економіко-математичні методи.

Результати реалізації функції оцінювання полягають у наступному:

- визначення ступеня досягнення мети;
- визначення ступеня вирішення завдань;
- виявлення сильних сегментів господарського середовища;
- виявлення слабких сегментів господарського середовища;
- формування подальших напрямів дослідження сегментної складової господарського середовища.

Функція діагностики полягає в детальному дослідженні причин відхилень від заданих параметрів і виявлення ознак невідповідності фактичного стану господарського середовища та її сегментів запланованому. Зазначена функція дозволяє виявити та оцінити відповідний вплив різних індикаторів макроекономічного середовища на стан та розвиток національної економіки. Виявлені й досліджені різні індикатори є підґрунтям для формування діагнозу стану підприємства та прогнозування подальшого розвитку сегментної складової його господарського середовища.

Список використаної література

1. Побережець О.В. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства : монографія. Херсон : Видавництво : Грінь Д.С., 2016. 500 с.
2. Горбачук Ю.А., Кушнір Н.Б. Економічна діагностика. Рівне : НУВГП, 2008. 176 с.
3. Діагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / за заг. ред. проф. Воронкової А.Е. Харків : ІНЖЕК, 2006. 448 с.
4. Загорна Т.О. Економічна діагностика. Навчальний посібник. Київ : Центр наукової літератури, 2008. 400 с.

І. М. Ненно

д. е. н., проф.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ІСТОРИКО-АДМІНІСТРАТИВНА ТА СУЧАСНА ФОРМАЦІЇ

Жан Жак Руссо у «Суспільному договорі» стверджує, що війна має місце лише серед урядів, а присвоєння приватної власності виходить за межі законності завойовників. На відміну від того, що належить

громадськості, життя та майно окремих осіб має бути недоторканим, бо поважається як власне майно, так і те, що відноситься до інших осіб, які мають право власності. Саме це бачення стало засадою руху за мир після «наполеонівських» війн. Репресії мали бути замінені міжнародним арбітражем. Тобто, альтернативою війні у цивілізованому суспільстві стає міжнародне право. Таким чином зникає економічна вигода, як сенс війни, а Віктор Гюго в 1849 році проголошує, що основним полем битви будуть ринки. Проте, незважаючи на позитивний інтелектуальний фон намірів впровадження політики вільної торгівлі та протекціонізму, юристи намагалися врегулювати війну, замість того, щоб її припинити. Був прийнятий Кодекс Лібера та Гагська Конвенція (1898), в яких заборонялися мародерства, примусова праця в'язнів, примусовий призов цивільних осіб [1, с. 40].

В той же період активно формувався міжнародний ринок праці для війни. До значної частини контингенту іноземців належали пірати. В багатьох країнах Європи використовувалася практика вербування в іноземну армію та дозвіл власним громадянам записуватися в інші армії. З часом, вперше у США у 1794 році були заборонені найманці, які грали роль певної третьої сили у війні та кидали тінь на державний нейтралітет. Наміри відміни торгівлі людьми пояснювалися не стільки шляхетними намірами, скільки спробою Великої Британії тиснути на Францію. Конкістадори при завоюваннях ґрунтувалися на формах римського права для оголошення війни. В Америці зачитували корінним народам попередження про можливість мирно підкоритися.

Регулювання грошей та багатства під час війни залежать від рівня управління ними – стратегічного багатостороннього чи локального. Зокрема, у Тегерані 1943 року в плані міжнародного післявоєнного порядку передбачалися багатосторонні санкції та організації економічної сили таким чином, щоб підтримувати відлучення ворога від суспільства. Про це у 1940 році пише Дж. Мейнард Кейнс у роботі «Як заплатити за війну» [How to pay for the war]. Проте, ефективність санкцій часто є залежної від можливих гуманітарних наслідків, які мають бути мінімізовані для безвинного населення і бути цілеспрямованими на уряд.

На початку 1990-х років виникли численні міжнародні дебати стосовно невиправданої думки про те, що санкції дозволяють

громадянам послабити власний уряд. Навпаки, стало наочним, що режими, проти яких були введені санкції, ставали сильнішими у порівнянні із власним населенням. Це пояснювалося тим, що в умовах всеохоплюючих санкцій в еліт з'являлися можливості використовувати прогалини та отримувати ренту від незаконних потоків. Все це в результаті призвело до того, що вони набували більшої сили протистояти закликам до політичних змін.

Важливим кроком у розумінні економіки війни є те, що санкції усвідомлені не в якості примусового інструменту зовнішньої політики, а як регуляторні форми зв'язку між війною та економічною діяльністю. Типовими санкціями є: заморожування активів; товарні санкції. Також важливо, щоб бізнес-середовище не сприяло побудові ланцюгів створення вартості як точка входу воєнної економіки, в тому числі відмиванню коштів, торгівлі людьми, таємній фінансовій підтримці [2, с. 5].

До 19 століття держави витрачали близько двох третин власних доходів на війну. Незалежно від конкретного політичного режиму ніякі інші функції не мали вищої питомої ваги. Таке величезне фінансування призвело до активізації діяльності численних підприємств. Тому цікаво роздивитися роль основних благодійників – індивідуальних підприємців та інститутів, які сприяли їхній діяльності. Традиційні історики економіки та бізнесу вважають визначення засад доступу до ведення військового бізнесу формою привілеїв та ренти, бо цей ринок постійно підривається державним втручанням [3, с. 55–80].

Успіх різноманітних економік був залежний від трьох факторів: рівень економічного розвитку, близькість до лінії фронту та рівень занурення. Причому багатші країни були здатні протягом мирного часу витрачати менші частки власних національних бюджетів на військові видатки. Проте саме вони демонстрували ефективну здатність миттєвого переносу ресурсів із мирних до військових статей витрат, що не може бути оцінено в повній мірі у кількісному вимірі, проте говорить про якість моніторингу та координації управління економікою. Якщо зробити спробу пошуку ширшого ефекту від війни разом із Мілвардом (1984, с. 15–16), Вагнером (1890, Wagner) вважають, що можливе збільшення державою соціальних витрат та створення «держави добробуту», а також технологічний

розвиток, пов'язаний із масовістю виробництва, може бути простежений до, а не після чи завдяки війні.

У дослідженні британської економіки (Ahmed 1986) стверджує, що із класичної точки зору, відмінності між управлінням економікою у мирний та військовий час можуть не бути настільки різними, як це очікується. Він пояснює це тим, що декларація війни не робить уряди всевідаючими чи всемогутніми, та не веде до припинення дотримання ними егоїстичних інтересів.

В основному, досвід США та Великої Британії протягом Першої світової війни говорить про те, що ширшим ефектом війни виявилось також безперервне функціонування ринкових сил під час самої війни. А саме, підвищувалася пропозиція праці від робітників для того, щоб скористатися перевагами високої заробітної праці, що мала місце на підприємствах воєнного виробництва, а саме на збройних заводах. Таким чином, у разі наявності індустріальних потужностей, війна в країні провокувала так звану «золоту лихоманку». Але, розглядаючи країни із меншим рівнем розвитку, такі як Австро-Угорщина, Туреччина, ми бачимо падіння ВВП – як ключові особливості економіки війни. Зокрема, це може пояснюватися і скороченням цін на сільськогосподарську продукцію для забезпечення продовольством службовців фронту та співробітників промисловості.

Таким чином, важливість індустріалізації та виготовлення товарів із високої доданою вартістю стає запорукою працездатності та потенційного відновлення економіки у післявоєнний період. Прикладом є участь Греції у «Плані Маршала А.». Відповідно до дослідження UNRRA, яке підготував спеціальний комітет греків ЕАРРЕ, в ньому були визначені ключові галузі в яких Греція могла розвиватися із певною ціною конкурентоспроможністю. Зокрема, – переробка грецьких мінералів, експорт бокситів. В тому числі оскільки ці галузі були енергоємними, то припускалося виробництво електроенергії шляхом використання грецького бурого вугілля для електростанції. Проте, основною причиною скасування можливості індустріалізації Греції був опір впливових грецьких еліт, а також відсутність своєчасної обробки замовлень, необхідність численних реформ адміністрації. Програма, яка була запропонована урядом Греції як програма реконструкції,

зосереджувалася на розвитку фінансів та інфраструктури і зв'язку із існуючими проєктами сільського господарства та промисловості. Проте, знову ставало ключовим питання енергетичного забезпечення. Водному потенціалу країни було недостатньо для підтримки усього, що перевищувало попит домогосподарств та легкої промисловості. У випадку забезпечення електроенергією тільки сфери споживання стає наочним ігнорування можливості розширення виробництва підвищення зайнятості та рівня життя.

Таким чином, можна зробити висновок, що державні урядовці Греції не розглядали інвестиційну програму індустріалізації як перспективі стабілізації економіки за рахунок іноземних інвестицій [4, с. 261].

«Три фактори, які є вирішальними для перемоги у війні – це гроші, люди та їжа». Гроші, які витрачаються на фінансування армії, мають бути безпечні та диверсифіковані; армія має бути надійною та працевлаштованою державою; усі необхідні продовольчі товари мають бути вироблені в державі. Для отримання єдиної та цілісної нації необхідна державна та регіональна координація співдружності матеріальних, моральних та інтелектуальних сил в патріотичній роботі. Побудова військової економіки на місцях в США базувалася на створення спеціальних комісій для вирішення проблемних питань. Новим ставало управління бюджетом, в якому встановлювалася повна координація доходів та витрат та контроль усіх державних справ. У штаті Вірджинія комісія з економіки та ефективності дійшла до висновку, що впровадження такого бюджету дозволить досягнути прозорості та сформуванню управління на ділових засадах прозорості та окупності. Формування бюджету відбувалося за умови перевірки аудитором та оголошення фінансового обґрунтування у випадку підвищення витрат. До кожного державного управління призначався наглядач, який мав право запитувати будь-які фінансові документи відносно діяльності державних органів влади. Після написання звіту та надання усіх публічних документів управлінець робив виступ на публічних слуханнях для затвердження бюджету разом із необхідною фінансовою звітністю. Така форма бюджетування для штату Вірджинія надала можливість впровадження бюджету. Заснованого на конструктивному підході та окупності і відповідальності,

що ставало формою досягнення стійкості в регіональній програмі військової економіки [5, с. 51].

Значним фактором впливу на економіки війни є роль держави, як роботодавця. Суттєво збільшується державне замовлення як безпосередньо з поля бойових дій, так і у військовій промисловості, судноплавстві, енергодобичі. Навіть у сферах, в яких держава безпосередньо не бере участь у ринку праці, вона починає контролювати деякі галузі, відбувається мілітаризація. В контексті того, що вартість життя в умовах війни зростає, виникає необхідність переглянути рівень заробітних плат. Безпосередньо стимулювання переходу робітників із однієї сфери до іншої може відбуватися саме шляхом матеріального стимулювання. Уряд у військовий час стає передовим роботодавцем для певних категорій громадян. Витрати на розкіш збентежуються. Середньостатистична родина отримує додаткові кошти. В такому випадку, політика уряду має певні соціальні наслідки на майбутнє перманентного характеру. Це може бути дуже важливим у короткостроковому періоді. Прийняття вірних рішень уряду від час воєнних викликів може бути ефективним для соціального прогресу, який міг би вагатися зміни одного чи двох поколінь. Наочними ознаками такого прогресу є покращення морального духу та економічних умов проживання громадян.

Моральних дух включає інтелект, солідарність та впевнене прийняття більшістю нації того, що вважається органами влади корисними цілями та мотивами. Мораль означає упорядковане прагнення мудрих та здорових речей, підпорядкування законам, прагнення середовища, в якому популярна освіта і яке служить фізичному та моральному здоров'ю. Економічний прогрес, заснований на покращенні стандартів якості життя спільно із гарантіями ненастання бідності та знецінення заощаджених накопичень. В умовах небезпеки держава має визнавати індивідуальну ефективність кожного та віддавати пошест гідності та мужності, що автоматичне призведе до підвищення рівня демократії [5, с. 114].

Список використаної літератури

1. Taylor, M.B., 2021. War Economies and International Law, New York : Cambridge University Press. 320 pp.

2. Torres-Sánchez, Rafael, Pepijn Brandon, and Marjolein 't Hart. "War and Economy. Rediscovering the Eighteenth-century Military Entrepreneur". *Business History* 60, no. 1 (2018): pp. 4–22.
3. Broadberry, & Harrison, M. (2005). *The economics of World War I*. Cambridge University Press. 355 p.
4. Politakis. (2017). *The Post-War Reconstruction of Greece*. *Palgrave Macmillan US*. 450 p.
5. Samuel McCune Lindsay, Thurman William Van Metre. *Proceedings of the Academy of Political Science in the City of New York*. Vol. VIII, 1918–1920. National Conference on War Economy. Virginia War Economy and Budget System. Leroy Hodges, Aide-de-Camp and Secretary to the Governor of Virginia, 780 p.

В. В. Олійник

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. Е. А. Кузнєцов

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Процес формування менеджменту в ХХ столітті в управлінській науці пов'язують з розвитком чотирьох історичних передумов, а саме: ринкового механізму господарювання, індустріального способу виробництва, корпоратизації економіки, капіталізації інтелектуальних людських ресурсів. Усі ці передумови мають певну інноваційну динаміку розвитку і продовжують впливати на розвиток менеджменту і на початку ХХІ століття, структурно і змістовно змінюючи природу професійної системи менеджменту [див.: 4, с. 45]. Пріоритетна увага тут звертається на розвиток процесів капіталізації інтелектуальних людських ресурсів у форматі практичного функціонування інтелектуального і управлінського капіталів. Ведучою ланкою розглядається процес формування та інноваційного розвитку саме управлінського капіталу, в завдання якого входить необхідність становлення якісних умов щодо становлення і збереження інтелектуального капіталу організації. Саме інтелектуальний капітал сьогодні стає основним фактором конкурентоспроможності сучасної організації і продуктом діяльності якісної системи професійного менеджменту.

Управлінський капітал організації представляє собою інтегральну якість, яка формується в процесі адаптованої взаємодії ефективності (професійний потенціал кадрів менеджменту) і результативності (практичне досягнення менеджментом поставлених цілей) [3, с. 37–41]. Розглянемо основні передумови, які формують і розвивають інтегральну якість управлінського капіталу.

Перше. Взаємодія ефективності і результативності управлінської діяльності забезпечує соціально-економічну і соціокультурну якість інноваційного розвитку сучасного суспільства. Позитивна і значима результативність сучасного менеджменту має більше тактичне і стратегічне значення, ніж, власне, тільки ефективність (потенціал) управлінської праці. Сьогодні в умовах розвитку процесів четвертої промислової революції Індустрія 4.0 потрібна інноваційна результативність управлінської діяльності [1, с. 280–289], але вона є неможливою без спеціалізованої професійної підготовки кадрів менеджменту на протязі усієї їх професійної кар'єри.

Таким чином, досягти результативність в управлінській діяльності без системної і спеціалізованої підготовки, яка змістовно та організаційно може якісно формуватися тільки в процесі розробки і практичної реалізації Закону України «Про професіоналізацію управлінської діяльності» [2, с. 378–381].

Друге. Важливо забезпечити процес професіоналізації управлінської діяльності в Україні якісним розвитком менеджерської (управлінської) науки, яка, в свою чергу, системно активізує розвиток усього спектру наук для сучасного технологічного розвитку суспільства. В цьому випадку «управлінська інновація» має потенційно отримати статус вищий за «технологічну інновацію», оскільки саме менеджмент має формувати стратегію як соціально-економічного, так і технологічного розвитку інноваційного суспільства.

Отже, необхідно створити мотиваційні механізми щодо розвитку менеджерської (управлінської) науки та на її основі змістовно реформувати систему університетської менеджмент-освіти, забезпечивши їх широку взаємодію з бізнес-спільнотою.

Третє. Менеджмент завжди виступає як частина культури певного суспільства, але формат його розвитку повинен бути направлений на досягнення не стільки національної, скільки глобальної

конкурентоспроможності. Для повноцінної системи професійного розвитку менеджменту потрібна підтримка суспільства. В цьому випадку важливо створити спочатку інформаційний, а потім мотиваційних механізм щодо розуміння і підтримки суспільством якісних форм професійної системи менеджменту, – де існує інтегральна якість взаємодії ефективності та результативності управлінського процесу усіх рівнів і направленості. Державні інституції, в цьому випадку, виступають виконавцями волі народу і активно формують управлінську еліту, яка спроможна відповідати на виклики інноваційного розвитку сучасного і майбутнього суспільства.

Управлінський ресурс сьогодні є дефіцитним саме з приводу його якісних професійних характеристик та відсутності практичних результативних дій. Потреба в якісних управлінських кадрах буде зростати в майбутньому, оскільки Україну чекають великі трансформаційні процеси щодо відбудови країни в після воєнний період. В цій широкомасштабній діяльності фахівців різних спеціальностей ведуча позитивна роль відведена саме професійній системі менеджменту.

Список використаної літератури

1. Гупта С. Цифрова стратегія. Посібник для переосмислення бізнесу. Київ : Вид. група КМ БУКС, 2020. 320 с.
2. Кузнєцов Е.А. Методологія професіоналізації управлінської діяльності в Україні : монографія / Е.А. Кузнєцов. Херсон : ОЛДІ ПЛЮС, 2017. 382 с.
3. Кузнєцов Е.А. Концепти інтегральної якості професійної системи менеджменту : майстер-клас ; матеріали науково-методологічного семінару. Одеса : Фенікс, 2020. 114 с.
4. Морган Дж. Лідер майбутнього. 9 навичок та ідей, що зроблять вас успішними в наступні 10 років. Харків : Віват, 2022. 320 с.

О. П. Радченко

д.е.н., доц.

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Події останніх місяців свідчать про загострення проблем глобальної безпеки та про дуже неоднозначний вплив процесів глобалізації на розвиток світового суспільства загалом.

Вся існуюча неоднозначність та суперечливість процесів зміни парадигми геополітичного та гео економічного простору, необхідність розв'язання глобальних проблем безпеки, кардинальні суспільно-політичні та соціально-економічні зміни, які останнім часом спостерігаються в світі, зумовлюють необхідність вибудови нової, сучасної стратегії продовольчої безпеки. І одну з ключових ролей у цьому сегменті неодмінно займає Україна, яка вже не одне десятиріччя позиціонується як гарант продовольчої безпеки в глобальному вимірі. Так, Україна експортувала продовольчих товарів у 2021 році до світового продовольчого ринку в еквіваленті забезпеченню харчуванням понад 400 млн. осіб. Це питання було важливим як для світової продовольчої безпеки так і для розвитку українського суспільства. Як відомо, 40% від загального експорту України становила агропродукція.

Російська агресія стала справжнім випробуванням для національної економіки, а особливо для аграрного сектору. Цинічне вторгнення спричинило розбалансування та колосальні руйнування налагоджених протягом тривалого часу процесів логістичного характеру. Значна частина сільськогосподарських територій заміновано, до частини немає доступу, викрадено або знищено техніку та склади.

А тому, стратегічне планування та розробка заходів щодо розвитку аграрного сектора національної економіки як основи стабільного функціонування та забезпечення економічної безпеки України і світового суспільства загалом, потребує впровадження креативних, дієвих інструментів, здатних забезпечити підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу, удосконалення галузевої структури, підвищення економічної та соціальної

ефективності через втілення інноваційних напрацювань тощо. Країна потребує радикальних змін та перезавантаження існуючої системи управління. Трансформація економіки за рахунок впровадження інноваційних проєктів, як технічного так і управлінського спрямування мають надати нового імпульсу розвитку суспільства. І саме тому стратегія оновлення суспільно-економічних відносин стає чи не найважливішим фактором збереження та відновлення країни, її економічної безпеки, а це загалом покращить і глобальну продовольчу безпеку.

Список використаної літератури

1. eGovernment Benchmark 2021 – Executive Summary. 2021. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/egovernment-benchmark-2021>
2. Digital Economy and Society Index Report 2021 – Digital Public Services. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi-digital-public-services>

Н. М. Столбуненко

к.е.н., доц.

О. М. Столбуненко-Волошина

асп.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ЯК ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ефективне здійснення інвестиційної діяльності на сучасному етапі є основою для розвитку економіки України, забезпечення можливості її інтеграції в європейський соціально економічний простір, що в подальшому буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності підприємств та поліпшенню рівня інвестиційного клімату.

В цих умовах суттєвого поглиблення потребують питання реалізації інституційних інструментів управління на основі використання інвестиційних ресурсів, підходи до визначення пріоритетності підприємств по залученню інвестицій.

Одним з основних рушійних секторів в економіці України є промисловість. Нажаль, інвестування промисловості України перебуває

у стані кризи, причинами якої є недосконале інституційне середовище, деіндустріалізація економіки, переваження споживчого кредитування над інвестиційним. Ось чому ключовими перспективними напрямками розвитку промисловості виступають:

- розробка інноваційних технологій та устаткування, що певним чином забезпечують глибоку, комплексну, енерго- й ресурсозберігаючу переробку для сільськогосподарської сировини на основі використання сучасних фізико-хімічних та електрофізичних способів (наприклад мембранні, екструзійногідролітичні, кавітаційні, гіпербаричні, біотехнологічні тощо) для розвитку екологічно безпечного виробництва важливих у соціальному аспекті продуктів і з різними функціональними властивостями;

- генерування на основі інноваційних досягнень науки генетики, мікробіології, також нанотехнологій та інформатики, специфічних принципів технологій виробництва якісно нових, імпортозаміщуючих товарів та послуг з орієнтованою зміною складу та властивостей;

- удосконалювання біотехнологічних процесів щодо переробки сільськогосподарської сировини, отримання нових видів продуктів підвищеної харчової та біологічної цінності із використанням високоактивних рекомбінантних і мутантних штамів й консорціумів мікроорганізмів;

- розробка наукових основ прижиттєвого формування заданих якісних і функціональних характеристик сировини тваринного й рослинного походження із метою створення диференційованих технологій її переробки та зберігання для забезпечення стабільної якості, практичної збереженості й мінімізації втрат цільової продукції;

- формування інтегральної системи моніторингу, організації управління, контролю за безпекою і якістю сировини й готових продуктів на різних етапах, включаючи виробництво, технологій зберігання, транспортування та напрямів реалізації;

- налагодження механізму використання як вторинної сировини відходів від основного виробництва продуктів промислової переробки [1; 2].

Дана сукупність заходів, які реалізують інституційні можливості нашої держави активізувати інвестиційні процеси в економіці,

які будуть орієнтовані на її сталий розвиток відповідно до сформованих ринкових принципів та дієвого інституційного середовища, яке орієнтоване на активізацію інвестиційних процесів; стратегічних заходів у напрямку залучення банківського сектору до інституційного забезпечення державного управління у сфері залучення інвестицій у національну економіку (банків, інвестиційних компаній, державного і недержавних пенсійних фондів, різних страхових компаній й інших фінансових інститутів); стратегічні заходи щодо активізації безпосередньої участі іноземних інвесторів в інвестиційних процесах національної економіки.

Активізація інвестування у промисловості можлива за умов стабільності податкового режиму та фіскальної мотивації. Доцільно опрацювати також питання зниження ставок оподаткування на певний період для високотехнологічних галузей при моніторингу ефективності таких пільг; диференціації ПДВ для мотивації підприємств, що випускають продукцію з високим ступенем доданої вартості; звільнення від оподаткування частини прибутку, яка реінвестується у модернізацію. Фіскальні заходи мають здійснюватися у напрямку протидії відпливу капіталу за рахунок регулювання трансфертного ціноутворення, запобігання вимиванню інвестиційних ресурсів промислових підприємств. Нагальною проблемою є раціоналізація і поетапне підвищення ставок екологічного оподаткування з метою мотивації інвестицій у запровадження екологобезпечних технологій [4].

Законодавство щодо стимулювання інвестиційної діяльності у промисловості за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів має бути переглянute із врахуванням необхідності децентралізації податкової системи та мотивації участі в інвестиційній діяльності місцевих органів управління. У місцевих бюджетах повинні залишатися податки за використання надр і податок на прибуток, що дозволить із врахуванням місцевих потреб будувати виробничу інфраструктуру, підвищувати ефективність регіональних промислових комплексів і конкурентоспроможність їх продукції.

Таким чином, успішна реалізація вищевикладених стратегічних рекомендацій щодо удосконалення інституційного забезпечення державного управління у сфері залучення інвестицій у національну економіку із врахуванням виявлених умов і факторів їх розвитку

дозволить поліпшити постачання в національну економіку сучасної техніки в необхідній кількості високої якості; збільшити обсяги виробництва й реалізації послуг; активувати залучення інвестиційних ресурсів з недержавних джерел у розвиток інфраструктури, реконструкцію бізнесу; підвищити техніко-технологічний рівень виробництва; збільшити конкурентоспроможності товарів та послуг на міжнародному ринку за рахунок освоєння інновацій [3].

Список використаної літератури

1. Топ-менеджери погіршили оцінку інвестпривабливості України. *EBA*. URL: <https://eba.com.ua/top-menedzhery-pogirshyly-otsinku-invest-privablyvosti-ukrayiny>
2. Харчук С. А. Стан інвестиційної діяльності підприємств України в умовах економічної нестабільності. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 66–72. doi: 10.32702/2306-6806
3. Бурлака Н.І. Розвиток інвестиційної діяльності підприємств України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 8. С. 37–44. doi: 10.32702/2306-6814
4. Кравчук А.О., Ніколюк О.В. Активізація інвестиційних процесів у контексті податкового навантаження національної економіки України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С. 86–93. doi: 10.32886/instzak

О. О. Усік

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. Е. А. Кузнєцов

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

Професійні якості спеціалістів різних напрямків стають визначальним фактором сучасного розвитку інноваційного суспільства. Саме менеджмент повинен в повній мірі розуміти і правильно практично діяти щодо створення процесів формування і розвитку інтелектуального капіталу будь-якої конкурентоспроможної організації. Процес створення інтелектуального капіталу організації є неможливим в тому випадку, коли сам менеджмент не відповідає необхідному рівню управлінських знань і професійної компетенції. Навпаки, професійні якості професійної системи менеджменту

повинні бути, умовно кажучи, «на крок» попереду і адаптовані під необхідність якісного управлінського супроводу процесів четвертої промислової революції Індустрія 4.0, а також майбутнього розвитку і формування супер інтелектуального суспільства в концептуальному визначенні як Суспільство 5.0 та програмних завдань для менеджменту в Декларації «Нова нормальність [1, с. 97–102]. Процеси професіоналізації менеджменту виступають пріоритетним завданням інноваційного розвитку суспільства, але тільки в тому випадку, коли будуть досліджені і практично почнуть впроваджуватися змістовні та системні зміни щодо нового зразку підготовки і практичного використання кадрів менеджменту. Розглянемо деякі особливості даного процесу для України.

По-перше. Необхідно запустити системні процеси щодо змін по відношенню до менеджерської (управлінської) науки, менеджмент-освіти та визначення критерії якості управлінської практики. В якості орієнтиру для цих змін можна використати концептуальну позицію Е. Кузнєцова, який є відомим дослідником процесів професіоналізації управлінської діяльності щодо концепції інтегральної якості професійної системи менеджменту (див.: 1; 2). Дана концепція визначає необхідність окремого розгляду таких категорій як «ефективність» і «результативність» управлінської діяльності в контексті їх адаптованої взаємодії з метою результативного досягнення поставлених практичних цілей. Інтегральна якість професійного менеджменту може бути досягнута в умовах створення повноцінної інформаційної бази релевантної інформації, яка потрібна для своєчасного і результативного управлінського рішення. Така інтегральна якість менеджменту стає можливою на базі розвитку штучного інтелекту, особливо третьої і четвертої хвилі розвитку [2, с. 77–78, 85–88]. Головна позиція тут в наступному, – результативність (досягнення поставлених цілей) управлінської діяльності є важливішою ніж ефективність (професійний потенціал), але в сучасних умовах інноваційного розвитку досягти результативності неможливо без системного і довготривалого (на протязі усієї управлінської кар’єри) спеціалізованого навчання управлінських кадрів. Змістовна частина такого спеціалізованого навчання також повинна відповідати критеріям інтегральної якості, тобто мати інноваційний

зміст з позицій сучасного розвитку науки, аналітики і практики менеджменту.

По-друге. Необхідно запустити в українському суспільстві програми інформаційного забезпечення щодо пріоритетності інтегральної якості діяльності управлінських кадрів і необхідності їх системної підготовки, перепідготовки і ротації на умовах принципів демократичної меритократії [2, с. 62–64]. Такий важливий напрямок професійної діяльності як менеджмент, не може якісно існувати і розвиватися без професійної підготовки і справедливого відбору кращих спеціалістів. Але такий підхід має мати структурно-функціональний механізм, який мотивовано підтримує усе суспільство і, особливо, політична та управлінська еліта. В той же час, потрібно розуміти, що процеси професіоналізації менеджменту мають довготривалий період реалізації. Формування справжнього професіонала в системі управлінської діяльності потребує часу, індивідуальних і суспільних зусиль щодо інтелектуальної мобілізації в інноваційному розвитку науки, аналітики і практики менеджменту.

По-третє. Бажання бути професійним управлінцем заслуговує на увагу і суспільство повинно мати механізми підтримки цього бажання і якісної системи його практичного супроводу та реалізації. Однак, процеси професіоналізації менеджменту, в першу чергу, пов'язані зі значним зростанням інтелектуальності, професійної та технологічної складності сучасної управлінської праці [3; 4]. Отримали розвиток процеси формування інтелектуального, управлінського, емоційного і етичного капіталів, що доказує необхідність розвинутої системи відбору управлінських кадрів на усіх ієрархічних рівнях та напрямках діяльності. Необхідно системне формування управлінського потенціалу країни, який зможе, без політично упередженого середовища, досягати необхідних соціально-економічних і соціокультурних результатів розвитку інноваційного і справедливого суспільства.

Список використаної літератури

1. Кузнєцов Е.А. Концепти інтегральної якості професійної системи менеджменту : майстер-клас ; матеріали науково-методологічного семінару. Одеса : Фенікс, 2020. 114 с.

2. Кузнєцов Е.А. Професіоналізація менеджменту: інноваційна парадигма в контексті Індустрія 4.0 : майстер-клас ; матеріали науково-методологічного семінару. Одеса : Фенікс, 2022. 130 с.
3. Морган Дж. Лідер майбутнього. 9 навичок та ідей, що зроблять вас успішними на наступні 10 років. Харків : Віват, 2022. 320 с.
4. Тегмар М. Життя 3.0. Доба штучного інтелекту. Київ : Наш формат, 2019. 432 с.

Розділ 9

ОБЛІК, АНАЛІЗ, КОНТРОЛЬ ТА ФІНАНСИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Л. Є. Борисова
к.е.н., доц.

ПЛАТІЖНА РЕАЛЬНОСТЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ В УКРАЇНІ

Сьогодні, життя сучасного українця у віці від 16 до 75 тісно пов'язано хоча б з однією з цих опцій: безконтактні картка, мобільний банкінг, токiнезований платіжний інструмент тощо. Не дивлячись на воєнний стан у країні, фінансову систему намагаються підтримувати і проводити усі заходи щодо її підтримки та навіть оновлення. Однією з складових фінансової системи країни, яка повністю обслуговує всі етапи платежу (готівкових та безготівкових варіантів) є платіжна система країни. Від її стабільного, безперервного та ефективного функціонування залежить стабільність вітчизняної економіки та добробут населення. Платіжна реальність сьогодні є дуже динамічною та активно розвивається, не дивлячись на усі перешкоди.

Поступове зростання електронної складової в економіці багатьох країн світу вимагає існування прозорої, надійної, ефективної платіжної системи, і у час розбудови інформаційної економіки, вдосконалення повинно враховувати інформаційні та інноваційні технології. Це робить систему зручнішою для використання споживачами і ставить певні вимоги до її роботи та складових.

Повертаючись до вітчизняної платіжної системи, рівень її розвитку на даний момент є достатнім. Але, постійний процес розвитку і впровадження інновацій потребує певних дій. Тому, у правовій державі, задля інтеграції новітніх технологій у платіжну систему, першим кроком постає необхідність перегляду чи вдосконалення законодавства, що регулюють діяльність усіх учасників

платіжної системи та процеси реалізації платіжних операцій, приділяючи особливу увагу безпечному та захищеному функціонуванню платіжного простору. Не дивлячись на усі перешкоди, що завдав воєнний стан, фінансова система, як «кров'яна артерія» економіки намагається витримувати усі виклики реальності. Отже, у серпні 2022 року, як і було заплановано ще у червні 2021 року було введено в дію Закон про платіжні послуги. На законодавчому рівні було закріплено усі нововведення та втратили чинність вже застарілі нормативно-правові акти. Основна ж мета нового Закону була адаптувати вітчизняне законодавство до європейського, та особливо до Другої платіжної директиви (Payment Services Directive 2 – PSD2).

Зокрема, ще п'ять років тому постало питання переходу до безготівкового розрахунку для комерційних і особистих потреб, тобто перехід на, так званні, cashless-розрахунки та розвиток cashless-економіки. Зараз, через певний набір об'єктивних обставин, на тлі covid-карантину та у зв'язку з воєнним станом, безготівковий розрахунок зайняв лідируючі позиції, починаючи з 2020 року обсяги безготівкових операцій зростають кожного року майже на 30% порівняно з попереднім роком [1]. Можна відмітити збільшення середньодобового коефіцієнту обігу коштів за рахунками учасників СЕП (система електронних платежів) майже у 2 рази, з 2,61 до 5,66, станом на вересень 2022 р. порівняно з таким же періодом у 2021 р. Це є результатом впровадження роботи системи обробки платежів СЕП за графіком 23/7, з переходом у квітні 2023 р. на 24/7 [1]. Навіть такий режим показав свої переваги, і прискорення обігу грошей сприяє прискоренню темпів зростання економіки, (в нашій реальності-підтримці економіки). Через певні виклики дійсності, нового поштовху отримали інноваційні технології, щодо надання послуг у рамках платіжних систем, а саме: токеновані картки (можуть бути розташовані на мобільному пристрої, на годинниках, браслетах тощо, на будь якому електронному носії, який підтримує технологію NFC (Near field communication), а також електронні гаманці. Вікова група від 18 до 40 [2], віддає перевагу саме таким платіжним інструментам, які пришвидшують процес оплати, роблять його безпечнішим та зручнішим. Таки переваги є вигідними і для потенційних покупців і для самих продавців (рітейлерів).

Вітчизняна дійсність, зараз як ніколи раніше повинна залишатися у стрії, разом з світовою фінансовою спільнотою. Підтримувати зв'язок саме через впровадження та використання новітніх платіжних технологій, які спрощують зв'язок у світовому платіжному просторі. Досліджуючи данні останнього аналізу компанії McKinsey (лідера у світі аудиту, бізнес консалтингу, мета-аналізу соціально-економічного стану тощо) у сфері банківництва, одним з трьох виділених аспектів у світовому просторі, був наступний [3]: «щоденна банківська платформа буде зосереджена на спрощенні щоденних покупок шляхом прозорого (і часто непомітного) вбудовування транзакцій у повсякдення клієнтів і надання клієнтам швидкого і зручного доступу до різних роздрібних продавців і постачальників послуг». І ще одним важливим аспектом в аналізі [3] було виділено аспект кібер-безпеки, які значно перешкоджають діяльності банків у платіжному просторі країн, що розвиваються (Китай, Азія, Близький Схід, Латинська Америка та Північна Африка). Фахівці українських платіжних систем повинні враховувати цей аспект при вдосконаленні платіжного простору, на законодавчому, технологічному та технічному рівнях.

Отже, реальність вітчизняного платіжного простору у сучасних умовах з одного боку є складною, через складнощі воєнного стану, гальмування розвитку економіки, а з іншого – не дивлячись на усе згадане намагається враховувати потреби та виклики як української платіжної системи, так і світової. Так, позитивним є впровадження нового законодавства, яке сприяє розвитку новітніх технологій та появи «здорової» конкуренції на ринку платіжних послуг, особливо в цифровому форматі. Цей розвиток сприяє прискоренню інтеграції платіжного простору України у світовий, та відповідає світовим тенденціям у новому цифровому поколінні розвитку суспільства.

Список використаної літератури

1. СЕП. Факти та цифри, 9 місяців 2020–2022 роки. Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/sep> (дата звернення: 11.11.2022).
2. Симоненко К. На шляху до процвітання: які зміни в роботі рітейлера можуть покращити результати. Офіційний сайт Асоціація рітейлерів України. 2022. URL: <https://rau.ua/novyni/zmini-v-roboti-ritejlera-trendy/> (дата звернення: 01.11.2022).

- Ashwin Adarkar, Stefano Cantù, Enrico Lucchinetti, Zaccaria Orlando, Klaus Dallerup, Vito Giudici. Reshaping retail banks: Enhancing banking for the next digital age. Official website of Mckinsey. 2022. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/reshaping-retail-banks-enhancing-banking-for-the-next-digital-age> (дата звернення: 01.11.2022).

В.В. Бутенко

к.е.н., доц.

ОРГАНІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, в якій знаходиться економіка України, потребує від уряду застосування більш прогресивних форм, методів і принципів управління доходами та видатками, а саме пов'язане з економічним розвитком в рамках адміністративних утворень із оперативним прийняттям відповідних заходів щодо знешкодження загрози та викликів, що постійно виникають. Якісний підхід щодо виконання бюджетного процесу дає змогу ефективно виконувати бюджетну політику яка в свою чергу буде позитивно впливати на економічну та фінансову стабільність держави та її соціальний рівень життя.

Бюджетний процес – це безперервний процес виконання функцій і завдань держави, розробки та провадження цільових програм, визначення соціально-економічних пріоритетів держави, контроль за ефективністю та цілеспрямованістю бюджетних коштів, за повнотою надходжень та розподілу видатків Державного бюджету України, розпорядниками бюджетних коштів, за своєчасним та повним поверненням до бюджету коштів, що надані за операціями з кредитування бюджету, кредитів отриманих державою, контролю за дотриманням законодавства та виконанням бюджетних повноважень.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, бюджетний процес – це регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування

про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства [1].

Аналізуючи окремі стадії бюджетного процесу в Україні (підготовка проєкту бюджету, розгляд та ухвалення проєкту бюджету Верховною Радою України) проєкт Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» був схвалений 3 листопада 2022 року Верховною Радою України у другому читанні та в цілому. Можна констатувати факт своєчасності дій органів державної влади, що дозволить продовжити діалог з міжнародними партнерами щодо пошуку джерел фінансування дефіциту та підтримки України в боротьбі із збройною агресією РФ [2].

При складанні проєкту державного бюджету заплановані наступні макроекономічні показники на 2023 бюджетний період: прогноз реального зростання ВВП – 3,2; інфляція планується 28% (у вимірі грудень до грудня); номінальний ВВП становить 6 трлн 280 млрд гривень. Більш оптимістичні очікування щодо фінансової підтримки з боку міжнародних партнерів зумовили коригування припущення щодо обмінного курсу гривні до долара США. На кінець року він становитиме 45,8 грн за дол. США (замість 50 грн за дол. США у попередньому прогнозі). Припущення щодо середньорічного значення обмінного курсу залишилось без змін (42,2 грн за дол. США) [3].

Під час планування дохідної частини проєкту державного бюджету на 2023 рік передбачено у сумі 1 трлн 330 млрд грн, у тому числі доходи загального фонду – 1 трлн 173 млрд грн та доходи спеціального фонду – 156 млрд гривень. Доходи пропонується збільшити порівняно з першим читанням на 50 млрд грн, у тому числі за загальним фондом – на 26 млрд грн, а за спеціальним фондом – на 24 млрд. гривень [2].

Дефіцит планується до 28 ВВП, а його фінансування відбудеться за рахунок збільшення зовнішніх запозичень. Саме на цю суму зросте обсяг державного боргу. Відповідно прогнозний обсяг державного боргу в еквіваленті у національній валюті передбачено в абсолютному значенні 6 трлн 423 млрд гривень.

Видатки державного бюджету у 2023 році становитимуть 2 трлн 640 млрд грн, у тому числі загального фонду – 2 трлн 312 млрд грн та спеціального фонду – 328 млрд гривень. З них ресурс на національну безпеку і оборону становить близько

50% всього бюджету, а саме 1 трлн 141 млрд грн або 18,2% ВВП (загальний фонд – 1 трлн 6 млрд грн, спеціальний фонд – 115 млрд грн, державні гарантії – до 20 млрд грн). Щодо вирішення питань соціального та економічного характеру передбачено збільшення видатків державного бюджету, зокрема на: виплату пенсій – до 272 млрд грн; фонд ліквідації напрями спрямування коштів фонду – 35,5 млрд гривень, а саме: будівництво та ремонт громадських будівель, об'єктів критичної інфраструктури; забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та осіб, які втратили житло внаслідок бойових дій; – закупівля шкільних автобусів та спеціального транспорту для закладів охорони здоров'я та комунальних підприємств. На освіту збільшено видатки на 555 млн грн, зокрема на розвиток дистанційної форми навчання 150 млн грн, на забезпечення проведення зовнішнього незалежного оцінювання 215 млн грн; на культуру на 235 млн грн, у тому числі для забезпечення реалізації проєктів Українським культурним фондом та Українським інститутом книги; для надання пільгових іпотечних кредитів внутрішньо переміщеним особам виділено – 20 млн гривень [3].

У перше було впроваджені наступні зміни у прикінцеві положення бюджетного кодексу України (БКУ), які регулюють питання бюджетного процесу в умовах воєнного стану [4]:

- тимчасово призупиняється дія декількох статей БКУ (ст. 55 «Захищені статті видатків», ст. 23 «Обов'язковість погодження передачі бюджетних повноважень з бюджетною комісією»);

- функції органів місцевого самоврядування здійснюють військові адміністрації;

- заходи впливу за порушення бюджетного законодавства не застосовуються до установ сектору нацбезпеки і оборони та установ, залучених до вирішення питань забезпечення правового режиму воєнного стану;

- можуть як виняток прийматися рішення про утримання установ з різних бюджетів;

- дозволена передача коштів із спеціального фонду міського бюджету до загального фонду міського бюджету.

Проведене дослідження дозволило визначити наступні проблеми та складності, які можуть проявитися при виконанні державного бюджету.

1. Виконання дохідної частини бюджету, залежить від податків тому заплановано у розрізі основних, фіскально значущих податків, що закладені планові показники є реалістичними і мають бути виконані, особливо це стосується непрямих податків, ПДВ (596,3 млрд грн до зведеного бюджету) та акциз (142,7 млрд грн, відповідно).

2. Фінансування дефіциту буде відбуватися за рахунок зовнішніх запозичень, вочевидь не дуже розраховуючи при цьому на внутрішній ринок і, в пергу чергу, банківський сектор, де планують залучити для фінансування дефіциту бюджету лише 90 млрд грн з прогнозованою середньою ставкою 16,8%. 3. При розподілу видатків, держава витратить найбільше грошей на оборону, «бюджетом воюючої країни». Підтримка обороноздатності буде пріоритетом, а загальні видатки на оборону перевищать 1,1 трлн грн, але скоротяться у наступному році й видатки на охорону здоров'я, освіту, суттєво зекономити уряд хоче на суддях та зменшення видатків на органи державної влади. Соціальна підтримка населення – другий пріоритет бюджету. У 2023 році уряд планує змінити не лише обсяг видатків на цю сферу, а й порядок при розподілу коштів. Успішність виконання державного бюджету залежить від багатьох факторів, але найголовнішим серед них є підтримка міжнародних фінансових організацій, розвиток підприємницької та інвестиційної діяльності та успіхи Збройних сил України.

Список використаної літератури

1. Бюджетний кодекс України від 23.10.2022 зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення 08.11.2022).
2. Урядовий портал: Верховна Рада України ухвалила держбюджет на 2023 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/verhovna-rada-ukrayini-uhvalila-derzhbyudzheth-na-2023-rik> (дата звернення 08.11.2022).
3. Урядовий кур'єр: «Держбюджет-2023 буде бюджетом перемоги». URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/derzhbyudzheth-2023-bude-byudzhetom-peremogi/> (дата звернення 10.11.2022).
4. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України : Закон України від 15.03.2022 р. № 2134-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#Text> (дата звернення 10.11.2022).

О. О. Колесник

к.е.н., доц.

ЗЕЛЕНІ ФІНАНСИ ТА ЇХ РОЛЬ У ВІДНОВЛЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Війна залишає за собою велику кількість проблем для довкілля та населення, що залишаються на території ведення бойових дій. Також, наплив людей через міграційні процеси може збільшити тиск на довкілля в районах, де вони були відсутні. Деградація або руйнування навколишнього середовища без вчасного реагування на ці події може призводити до циклічних проблем, ще більше знижуючи здатність громад досягати сталого розвитку. Сьогодні ми можемо спостерігати, як економічні суб'єкти все більше приділяють увагу зеленому фінансуванню. У 2015 році однією з ключових міжнародних подій стало підписання представниками 194 країн Паризької угоди, основна мета якої – не допустити підвищення середньорічної температури більш ніж на 2 °С. Одночасно було створено Green Bank Network – міжнародну мережу «зелених» банків, які фінансують програми, спрямовані на збереження стійкості клімату. Фактично, у 2020 році сукупні зобов'язання щодо зеленого фінансування перевищили 1 трильйон доларів з моменту підписання Паризької угоди. З 2016 року фінансування зросло в п'ятеро – до 27,5 млрд доларів [2].

«Зелені фінанси» – це інвестиції, які сприяють покращенню екології. Простими словами можна сказати, що це будь-яка цілеспрямована фінансова діяльність, що призводить до покращення навколишнього середовища. Це можуть бути кредити, інвестиції або інші фінансові інструменти. Наприклад, кошти, спрямовані на популяризацію відновлюваних джерел енергії, екологічний аудит тощо. Крім того, інвестиції, які допомагають зменшити забруднення, вуглецеві викиди і вирубку лісів, також мають екоспрямування.

На сьогоднішній день перехід на екологічно чисті продукти є достатньо дорогим. Завдяки невеликим обсягам і технологіям, що розвиваються, вартість виробництва є доволі високою у порівнянні з іншими подібними продуктами. Можна навести приклад

електричного велосипеда чи електромобіля, вартість яких набагато вища, ніж в їхніх традиційних аналогів. Проте «зелені» фінанси можуть надихнути й мотивувати людей переходити на «зелені» продукти. Таким чином, такий вид фінансування спонукатиме як бізнес, так і споживачів враховувати навколишнє середовище при прийнятті рішень.

Масове просування «зеленого» фінансування означає, що екологічні ініціативи повинні мати пріоритет над звичайними бізнес-інвестиціями. Зосередження на такому фінансуванні призведе до прозорості та безперервного потоку інвестицій екологічної спрямованості. Збільшення цього виду фінансування сприятиме створенню нових робочих місць та можливостей для бізнесу. Все це в кінцевому підсумку призведе до поліпшення життя людей і об'єктів, а також до сталого розвитку, не завдаючи шкоди і не руйнуючи природу.

Часто короткострокові цілі інвесторів не збігаються з довгостроковими стратегіями зелених інвестицій. Тим не менш, проблема належної координації, співпраці та узгодження фінансових і екологічних цілей залишається актуальною. З метою популяризації цього виду фінансування необхідно внести зміни до національної законодавчої бази щодо зеленого фінансування, узгодити фінансові рішення у державному секторі з цілями сталого розвитку, заохотити різні сектори брати участь у «зеленому» фінансуванні. Збільшення інвестицій у чисті та зелені технології, розширення використання зелених облігацій, заохочення приватно-державного партнерства для екологічних проєктів є послідовними кроками на шляху до екологізації суспільного розвитку.

Прикладом такої співпраці держави та бізнесу є «зелені» облігації. США, Китай і Франція є одними з найбільших емітентів таких облігацій. За експертними оцінками, найближчими роками ринок зелених облігацій зросте до 2,30 трлн дол. [3]. Окрім «зелених» інструментів, ми бачимо зростання «зелених» фінансових установ, таких як «зелені» фонди та «зелені» банки. За визначенням ОЕСР, «зелений» банк – це державна, квазідержавна або некомерційна фінансова установа, що створена спеціально для сприяння інвестиціям у низьковуглецеву, стійку до змін клімату економіку. У світі вже існує понад десяток таких інституцій, які створені

на різних рівнях. Використання досвіду Австралії, Швейцарії, Великої Британії та інших країн у створенні «зелених» банків може допомогти Україні створити інструмент для фінансування заходів «зеленого» відновлення. Такий банк може бути або створено у рамках Плану відновлення України як банк розвитку та координуючу фінустанову для повоєнної відбудови, підтримки «зелених» проєктів, або шляхом уповноваження існуючого державного банку, наприклад «Укргазбанку», що є першим в Україні банком «зеленого» фінансування та має фокус на кліматичних проєктах.

Список використаної літератури

1. Офіційний сайт Механізм фінансування зеленої економіки (GEFF). 2022. URL: https://ebrdgeff.com/ukraine_facilities/ (дата звернення: 09.11.2022).
2. Гацька Л.П. Тенденції екологізації фінансової системи: можливості для країн, що розвиваються. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. Вип. 5. С. 187–191.
3. «Зелені облигації» – перспективний інструмент залучення інвестицій у проєкти «чистої» енергетики в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zeleni-obligaciyi-perspektivnij-instrument-zaluchennya-investicij-u-proekti-chistoyi-energetiki-v-ukrayini> (дата звернення: 10.11.2022).
4. «Зелені» банки – стимул для інвестицій у стійкі кліматичні рішення та «зелене» відновлення. URL: <https://dixigroup.org/comment/zeleni-banki-stimul-dlya-investicij-u-stijki-klimatichni-rishennya-ta-zelene-vidnovlennya/> (дата звернення: 10.11.2022).
5. Моніторинг озеленення економіки при реалізації Угоди про Асоціацію Україна-ЄС. Аналітична доповідь, 2019. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Monitoringozelenennyaekonomiky-pry-realizatsiyi-Ugody-pro-asotsiatsiyu-Ukrayina-YES.pdf> (дата звернення: 11.11.2022).

В. М. Масін

к.ю.н., доц.

Л. О. Масіна

к.е.н., доц.

БЛАГОДІЙНА ТА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА: ПРАВОВІ ТА ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ

Досліджувана тема є актуальною, оскільки поняття благодійної допомоги ототожнюють з гуманітарною допомогою, у зв'язку з тим, що їх надають на умовах безповоротності та безоплатності. Але в бухгалтерському обліку існують принципи відмінності при відображенні таких надходжень.

Відмінність між благодійною та гуманітарною допомогою закладено і на законодавчому рівні. Загальні засади благодійної діяльності визначено Цивільним кодексом України та Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», а порядок надання, оформлення, розподілення і контролю за цільовим використанням гуманітарної допомоги врегульовано Законом України «Про гуманітарну допомогу». В умовах воєнного стану дане питання регулюють і міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва, але з певними особливостями як за сутністю, так і за порядком отримання [1, ст. 1]. Спеціально уповноважені державні органи з питань гуманітарної допомоги мають розміщати рішення про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою на своєму офіційному веб-сайті та направляти його до митних органів, податкових органів та інших державних органів [1, ст. 5].

Для гуманітарної допомоги, яка надходить із-за кордону, передбачено безкоштовне спрощене декларування митними органами та податкові преференції відповідним установам та організаціям.

Набувачами гуманітарної допомоги можуть бути, підприємства, установи та організації, що утримуються за рахунок бюджетів, уповноважені ними державні установи та органи місцевого самоврядування [1, ст. 1]. Спеціально уповноважені державні органи

з питань гуманітарної допомоги ведуть облік, статистичну звітність гуманітарної допомоги, а бухгалтерський облік та відповідну звітність здійснюють отримувачі та набувачі гуманітарної допомоги [1, ст. 11]. Якщо немає обліку щодо отримання та цільового використання гуманітарної допомоги, вона вважається використаною не за цільовим призначенням, за що передбачено відповідальність.

Отримувати благодійну допомогу суб'єктам державного сектору дозволено бюджетним законодавством. Благодійні внески, гранти та дарунки належать до першої підгрупи другої групи власних надходжень бюджетних установ, які отримуються додатково до коштів загального фонду. Така допомога зумовлює внесення змін до спеціального фонду кошторису установи. Отримані на спеціальний рахунок кошти можна витратити на організацію основної діяльності [2, ст. 13]. До набувачів благодійних внесків та пожертв належать бюджетні установи, заклади освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання. Ці набувачі мають право отримувати допомогу від юридичних і фізичних осіб – резидентів і нерезидентів як у грошовій формі, так і в натуральній [3, п. 2].

Загальними умовами для оприбуткування благодійної та гуманітарної допомоги бюджетною установою є:

- наявність правових ознак допомоги (безкорисливість, добровільність і цільова спрямованість);
- визначення цільового спрямування допомоги керівником бюджетної установи за умови, що благодійник цього не зробив;
- наявність відповідних первинних документів, які є підставою оприбуткувати допомогу (передати далі);
- комісійне приймання та оцінка майна.

Допомога може надходити як від вітчизняних надавачів, так і від закордонних у різній формі: грошовій чи натуральній. Отриману у грошовій формі благодійну допомогу обліковують як фінансові активи установи, що мають (або не мають) цільове призначення, а отримані матеріальні або нематеріальні цінності – як нефінансові активи, в складі витрат установи або капітальних інвестицій обліковують отримані послуги чи роботи.

Благодійну допомогу в бухгалтерському обліку розглядають як дохід від необмінної операції, і тому відображають на субрахунку

7511 «Доходи від необмінних операцій». Амортизують необоротні активи, отримані як благодійна допомога, за загальними правилами, але під час нарахування зносу відображають одночасно й дохід. Під час так званого першого відображення вартість активу вилучають із доходу та відносять на капітал, оскільки йдеться про необоротні матеріальні активи (Дт 7511 – Кт 5111), а під час повторного відображення показують дохід технічно, щоби збалансувати витрати за певний період часу, протягом якого об'єкт використували (Дт 5111 – Кт 7511), і цей дохід дорівнюватиме сумі амортизаційного нарахування.

Оприбуткування як рухомого, так і нерухомого майна, що надійшло до бюджетної установи як благодійна (гуманітарна) допомога, супроводжується поданням до Казначейства довідки про надходження в натуральній формі до кінця звітнього місяця. Установі необхідно вносити зміни до кошторису в частині спеціального фонду за власними надходженнями.

За своєю сутністю передача за актом приймання-передачі натуральної благодійної (гуманітарної) допомоги є безоплатною передачею активів від фізичних або юридичних осіб. У бухгалтерському обліку отримувача передачу показують як оприбуткування матеріальних цінностей на субрахунку 1815 «Активи для розподілу, передачі, продажу», тим самим підтверджуючи спрямування благодійної допомоги для розподілення між набувачами, та виникнення доходу за субрахунком 7511 «Доходи за необмінними операціями».

Якщо передача відбувається за розподілом отримувача між населенням чи допомогою передають на потреби територіальної оборони використовують субрахунок 8511 «Витрати за необмінними операціями». При розподілі допомоги між підпорядкованими суб'єктами, визначеними отримувачем, оформляють внутрішньовідомчу передачу [4, с. 18].

У випадку безоплатного надання послуг і виконання робіт на користь бенефіціарів, укладають тристоронній договір між підрядником та благодійником на користь третьої особи – набувача допомоги. Про те, що роботи виконані, а послуги надані, підрядник звітує перед благодійником актом виконаних робіт, актом приймання виконаних будівельних робіт ф. № КБ-2в чи актом наданих послуг. А благодійник передає допомогу в натуральній формі

за фактом виконання, склавши акт приймання-передачі виконаних робіт (наданих послуг).

Благодійні внески у грошовій формі бюджетні установи отримують часто, але обов'язковою умовою при цьому є цільова спрямованість коштів та строк використання, які визначає благодійник у договорі. Це дозволяє бюджетним установам та закладам освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання самостійно визначати мету використання отриманих коштів. Якщо благодійник не визначив конкретної мети, то ця місія покладається на керівника установи відповідно до першочергових потреб, пов'язаних тільки з основною діяльністю закладу (закупівля обладнання, ремонт приміщень чи придбання меблів). Надходження коштів супроводжується внесенням змін до кошторису бюджетної установи.

У нинішній час набули актуальності питання отримання міжнародної фінансової допомоги, яка має організаційні нюанси щодо відображення в обліку. Закордонні донори перераховують кошти в іноземній валюті, для чого отримувач відкриває валютний рахунок у банку [5, п. 13.1]. В умовах воєнного стану в Україні діє механізм надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню за кошти, що надійшли в національній та іноземній валюті на поточний рахунок Міністерства соціальної політики

На бюджетні рахунки, відкриті в органах Казначейства, за кодом бюджетної класифікації 25020200 «Надходження, що отримують бюджетні установи від підприємств, організацій, фізичних осіб та від інших бюджетних установ для виконання цільових заходів, у тому числі заходів з відчуження для суспільних потреб земельних ділянок та розміщених на них інших об'єктів нерухомого майна, що перебувають у приватній власності фізичних або юридичних осіб» перераховує кошти Міністерства соціальної політики в національній валюті. Одержувачі, своєю чергою, розподіляють перераховані на поточні рахунки кошти між набувачами або на їх забезпечення медикаментами, продуктами харчування, одягом.

У бухгалтерському обліку бюджетної установи такі надходження відображають за субрахунком 7511 «Доходи від необмінних операцій». І якщо суми внутрішньої безоплатної допомоги визнають активом і доходом того звітного періоду, коли вони були отримані,

то суми зовнішньої безоплатної допомоги визнають активом та доходом [6, п. 3.7]. Передані грошові кошти набувачам відображають як витрати за необмінними операціями за субрахунком 8511 або як матеріальні витрати за субрахунком 8013 відповідно до затвердженої бюджетної програми.

У податковій звітності (Звіті про використання доходів (прибутків) неприбуткової організації) благодійну та гуманітарну допомогу показують узагальнено вид доходу як надходження у формі безповоротної фінансової допомоги, добровільних пожертвувань, милосердя, але розділено за видами: рядок 1.6.1 «благодійна допомога» та рядок 1.6.2 «гуманітарна допомога». Звіт подають установи, які отримували протягом року гуманітарну допомогу, із зазначенням її цільового або нецільового використання. У фінансовій звітності гуманітарну та благодійну допомогу відображають у складі доходів за необмінними операціями та окремо надходження в натуральній формі у відповідних рядках звітів форм № 1-дс, № 2-дс, № 3-дс і № 5-дс [7].

Отже, благодійна та гуманітарна допомога мають суттєві відмінності на законодавчому рівні та при документальному оформленні в обліку бюджетної установи. Гуманітарна допомога у вигляді виконаних робіт, надання послуг, у грошовій або натуральній формі, яка надається, ввозиться, пересилається в Україну, звільняється від оподаткування. При отриманні іноземної валюти, яка надійшла як гуманітарна допомога, отримувач повинен здійснювати її облік окремо. Відсутність обліку отримання та цільового використання гуманітарної допомоги, означає, що вона використана не за цільовим призначенням. Отримані благодійні внески не можуть спрямовуватися на виплату заробітної плати працівникам та на розрахунки за отримані послуги.

Список використаної літератури

1. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14> (дата звернення: 10.11.2022).
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 5.07.2021 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (дата звернення: 10.11.2022).
3. Порядок отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами

- освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування : Постанова Кабінету Міністрів України від 4.08.2000 р. № 1222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1222-2000> (дата звернення: 11.11.2022).
4. Зозуля П. Оформлюємо передання майна: внутрішнє, безоплатне, примусове, благодійне. *Новий бюджетний облік*. 2022. № 8. С. 18 (дата звернення: 12.11.2022).
 5. Порядок казначейського обслуговування державного бюджету за витратами : Наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2012 р. № 1407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0130-13> (дата звернення: 12.11.2022).
 6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 124 «Доходи» : Наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2010 р. № 1629. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0089-11> (дата звернення: 14.11.2022).
 7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 28.12.2009 р. № 1541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0095-11> (дата звернення: 14.11.2022).

С. В. Осадчук
к.держ.упр., доц.

ПРОГНОЗУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ НА 2023 РІК

Прогнозування доходів місцевих бюджетів є важливою складовою бюджетного процесу. Значні відмінності від попередніх років має бюджетне планування на 2023 рік. Адже військові дії спричинили руйнівний вплив на економічну діяльність в країні, призвели до руйнування інфраструктури, що в свою чергу, призводить до значних економічних втрат та як наслідок, недонадходжень до бюджетів всіх рівнів.

Показники дохідної частини місцевих бюджетів на 2023 рік розроблені на базі основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України із застосуванням норм бюджетного та податкового законодавства.

При прогнозуванні дохідної частини місцевих бюджетів на 2023 рік було враховано:

- статистичні показники, які використовуються при розрахунку прогнозних надходжень податків та зборів, зокрема за 2021 рік, очікувані макропоказники Міністерства економіки на 2022 рік та прогнозні на 2023 рік;
- фактичне виконання дохідної частини бюджету за результатами 2019–2021 років та 5 місяців 2022 року;
- період дії воєнного стану та ліквідації наслідків збройної агресії проти України.

Ресурс місцевих бюджетів на 2023 рік становить 571 266,9 млн грн, в тому числі за загальним фондом – 520 789,4 млн грн та спеціальним фондом – 50 477,5 млн гривень. Прогнозний обсяг доходів місцевих бюджетів визначено у сумі 389 586 млн грн, у тому числі за загальним фондом – 366 224,7 млн грн. Прогнозні показники доходів місцевих бюджетів на 2023 рік, у порівнянні до плану на 2022 рік, зменшено на 77,3 млрд грн або на 17,7%.

Свої особливості має планування міжбюджетних трансфертів – базової та реверсної дотації на 2023 рік. Так, горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів на 2023 рік здійснено для 1438 бюджетів територіальних громад за очікуваними надходженнями у 2022 році податку на доходи фізичних осіб. В попередні бюджетні періоди горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів здійснювалось на основі надходжень ПДФО за попередній бюджетний період. Зміна у підходах пояснюється особливістю та не типовістю, в порівнянні з попередніми звітними періодами, формування доходів бюджету в 2022 році, пов'язаних з війною в Україні.

З урахуванням параметрів, що враховуються при визначенні податкоспроможності, середній рівень надходжень на 1 жителя по податку на доходи фізичних осіб, який використано при розрахунку, складає для бюджетів територіальних громад 5 044,1 грн. Передбачається, що базову дотацію з державного бюджету у 2023 році отримають 1172 місцевих бюджети, у тому числі: 17 обласних бюджетів та 1155 бюджетів територіальних громад. Реверсна дотація передбачена для 224 місцевих бюджетів, у тому числі 6 обласних бюджетів та 218 бюджетів територіальних громад.

Основним джерелом надходжень місцевого бюджету є податок на доходи фізичних осіб, що становить більше половини

доходів загального фонду 2023 року. Прогнозні показники по ПДФО на 2023 рік базуються на використанні залежностей, що виявлені методами регресійного аналізу, між фактичними надходженнями податку та середньою заробітною платою штатних працівників, кількістю працюючих, ставкою податку, а також з урахуванням змін в обліку статистичних показників заробітної плати штатних працівників. Факторами впливу на спад надходжень податку на доходи фізичних осіб у 2023 році насамперед є зниження ділової активності суб'єктів господарювання.³

Податок на прибуток комунальних підприємств до місцевих бюджетів визначено на рівні 11,1 млрд грн, що на 2% більше очікуваних надходжень за 2022 рік, відповідно до норм податкового законодавства із урахуванням прогнозу прибутку прибуткових підприємств.

Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів визначений відповідно до діючого законодавства, що передбачає зарахування надходжень з алкогольних напоїв та тютюнових виробів до бюджетів місцевого самоврядування в обсязі 11 110,0 млн грн, що більше в порівнянні з очікуваними надходженнями за 2022 рік на 25,7%.

Акцизний податок з введеного на митну територію України пального в 2022 р. зазнав значних змін. Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ [1] було встановлено ставку акцизного податку на пальне у розмірі 0 євро, в зв'язку з чим бюджети місцевого самоврядування в 2022 році не отримували частину акцизного податку на пальне. Законом України від 21.09.2022 № 2618-ІХ [2] було відновлено справляння акцизного податку з введеного на митну територію України пального. В 2023 р. заплановано отримати даного податку на рівні 10200 млн грн, що в 9.7 разів більше очікуємих надходжень за 2022 рік.

Єдиний податок також є одним із бюджетоформуючих у доходах місцевих бюджетів. В 2022 році даний податок також зазнав суттєвих змін. Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ [1] також було передбачено встановлення особливостей оподаткування єдиним податком з 1 квітня 2022 року до припинення воєнного стану, а саме:

– можливість не сплачувати єдиний податок фізичними особами – підприємцями – платниками 1 та 2 груп на усій території країни з 1 квітня 2022 року до припинення воєнного стану;

- розширення кола платників, що можуть знаходитись спрощеній системі оподаткування – на 3 групі за рахунок юридичних осіб – суб’єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми;
- збільшення для платників 3 групи межі доходу до 10 млрд грн на рік та зняття обмежень по кількості найманих працівників;
- збільшення кола платників, якими не сплачуватиметься земельний податок за рахунок платників податків, що перейдуть із загальної системи оподаткування на спрощену;
- зменшення ставки єдиного податку для платників 3 групи до 2% від доходу.

Передбачалось, що втрати бюджетів місцевого самоврядування через встановлення окремих преференцій в оподаткуванні платників єдиним податком, в тому числі і земельним податком, можуть бути компенсовані за рахунок збільшення надходжень по платниках із більшими обсягами річного доходу.

При розрахунку прогнозу суми єдиного податку на 2023 рік було враховано пункт 9 підрозділу 8 розділу XX Податкового кодексу України, зокрема визначено, що тимчасово, з 01.04.2022 до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України платниками єдиного податку третьої групи можуть бути фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб’єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, та до таких осіб не застосовується обмеження щодо обсягу доходу та кількості осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах.

Щодо освітньої субвенції, в 2022 р. у зв’язку з неможливістю зробити достовірний прогноз кількості учнів у необхідних для освітньої субвенції розрізах через вимушену міграцію учнів, для всіх територіальних громад Міністерством освіти і науки України розподіл субвенції в розрізі територіальних громад не здійснено. Передбачено, що розподіл субвенції буде здійснюватись з урахуванням уточненого контингенту учнів.

Вищезазначене свідчить, що планування доходів місцевих бюджетів на 2023 рік суттєво відрізняється від попередніх років, що насамперед обумовлено запровадженням воєнного стану в нашій країні. Зміною економічних умов обумовлено особливі підходи до формування доходів місцевих бюджетів на наступний бюджетний період.

Список використаної літератури

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 01.11.2022).
2. Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану : Закон України від 21.09.2022 № 2618-IX. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2618-20#Text> (дата звернення: 01.11.2022).

О. В. Побережець

д.е.н., проф.

ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Суб'єкти господарювання повинні мати можливість адаптуватися до змін та впливу негативних факторів, які корегують не тільки окремі господарські операції, але й облікові, контрольні та управлінські процеси. Початок військових дій та введення в Україні воєнного стану призвело до кардинальної трансформації певних процедур, які забезпечують питання моніторингу та діагностики фінансових операцій у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Зазначимо, що «фінансовий моніторинг представляє собою сукупність заходів, які вживаються уповноваженими суб'єктами у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та здійснюються у формі державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу» [1].

Крім того, фінансовий моніторинг виконує важливі інституційні функції, які пов'язані із перманентним забезпеченням безпеки в сфері державних фінансових ресурсів, що можливо здійснити через впровадження розроблених оперативних

та стратегічних заходів на всіх рівнях управління, враховуючи умови контрольованих та неконтрольованих чинників.

Згідно з нормами чинного законодавства визначено чіткий перелік суб'єктів первинного фінансового моніторингу, до яких відносять: банки, фінансові установи, оператори поштового зв'язку тощо» [1].

Аналіз досліджень показує, що за «результатами активізації міжнародної співпраці органів фінансового контролю та моніторингу підписані договори з відповідними інститутами зарубіжних країн та міжнародними організаціями щодо співробітництва у сфері AML/CFT, що забезпечує обмін даними і досвідом у сфері запобігання відмиванню доходів і фінансуванню тероризму, а також організовує науково-дослідну діяльність щодо вдосконалення системи фінансового моніторингу в Україні» [2].

Особливої уваги заслуговує структура суб'єктів державного фінансового моніторингу, до якої відносять державні інституції у вигляді НБУ, Міністерства юстиції України; Міністерства цифрової трансформації України; Державної служби фінансового моніторингу, а також Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Своєчасне впровадження відповідних заходів надає можливість знизити рівень порушень в сфері легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, що викликає певні питання як на національному, так й на міжнародному рівні.

Підкреслимо, що початок військових дій на території України внесло багато змін у звичайне життя, у томі числі, у процеси здійснення контролю та моніторингу за фінансово-господарською діяльністю суб'єктів національної економіки. У зв'язку з чим необхідним кроком було внесення змін в чинне законодавство щодо питань здійснення та проведення фінансового моніторингу для забезпечення та координації відповідних процедур у нестандартних умовах.

Саме тому, згідно із п. 1 Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» було встановлено, «що фізичні особи, фізичні особи – підприємці, юридичні особи подають облікові, фінансові, бухгалтерські, розрахункові, аудиторські звіти

та будь-які інші документи, подання яких вимагається відповідно до норм чинного законодавства в документальній та/або в електронній формі, протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності чи обов'язку подати документи» [3].

Крім того, зміни відбулися і у фінансовій сфері через запровадження спрощених механізмів проведення фінансового моніторингу, що пов'язано скасуванням перевірки джерел походження готівкових коштів, що передбачено чинним законодавством, у випадках проведення фінансових операцій із зарахування таких коштів на рахунки ЗСУ для надання допомоги на спеціальний рахунок, відкритий Національним банком України [4].

Зазначимо, що відповідні корегування проведення роботи органів фінансового контролю стосувались також інших форм суб'єктів господарювання, що пов'язано із нарахуванням та сплатою податків і обов'язкових платежів, а також проведенням перевірок. Зауважимо, що для фізичних осіб-підприємців на певний час скасували обов'язковість сплати податків, зробивши цей процес необов'язковим, особливо для суб'єктів, які знаходились в небезпечній зоні.

Крім нормативних вимог, важливим аспектом здійснення фінансового моніторингу є соціально-психологічний фактор, який пов'язаний із поведінкою працівників фіскальної служби, на яких у даних умовах покладено не тільки процеси перевірки фінансово-господарської діяльності, але й роз'яснення і підтримка суб'єктів господарювання щодо питань оподаткування в умовах воєнного стану. Підкреслимо, що проведення аудиторських перевірок за загальноприйнятими нормативами на даний час неможливо, що повинно відображатись в процесі планування діяльності органів фінансового контролю та моніторингу.

Таким чином, процес організації фінансового моніторингу в умовах воєнного стану вимагає дотримання нормативних вимог, які корегують процедури впровадження заходів щодо запобігання незаконних дій в фінансово-господарській діяльності суб'єктів національної економіки, що особливо важливо в кризових та надскладних умовах для держави та суспільства. Підтримка економічної безпеки в країні за допомогою гнучкої системи інструментів є запорукою ефективного використання ресурсів у надзвичайних

умовах функціонування національної економіки, яка повинна витримати та зберегти потенціал для повоєнного відновлення.

Список використаної літератури

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 29.10.2022).
2. Дропа Я. Б., Тесля С. М. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. 2021. Вип. 37. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/37_2021ua/7.pd (дата звернення: 01.11.2022).
3. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни : Закон України від 03.03.2022 р. № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text> (дата звернення: 01.11.2022).
4. Про заходи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в зв'язку із введенням воєнного стану : Постанова Правління НБУ № 25 від 27.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0025500-22#Text> (дата звернення: 01.11.2022).

А. О. Ракитська

асп.

науковий керівник: д.е.н., проф. О. В. Побережець

ДІЯ.СІТІ ЯК РУШІЙ ЗМІН У ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ ТА НАСЛІДКИ

В умовах рішучого переходу від сировинної економіки до високотехнологічного виробництва, застосування нових технологічних рішень у виробництві та інноваційних інструментів взаємодії бізнесу і держави активізують процес цифровізації та діджиталізації національної економіки.

Україна останні два роки активно цифровізувалась. І в деяких напрямках випереджала світові високотехнологічні держави. Стратегічна мета розвитку цифрової економіки прослідковується

у нормативних актах Кабінету Міністрів України з 2018 року та з кожним роком розробляються коротко- та довгострокові цілі та завдання, також створено Міністерство цифрової трансформації України у 2019 році.

Поширення пандемії COVID-19 та перехід на дистанційний режим діяльності і загалом стан невизначеності щодо тривалості обмежень сприяли поширенню діджитальних інструментів у всіх сферах економіки та державного регулювання.

За цей період бізнес та населення почало використання цифрових послуг, наприклад: електронний документообіг, звіти, більш швидке отримання довідок та послуг у ЦНАП, особисті документи в телефоні та інші державні послуги у застосунку Дія.

Такі інноваційні зміни були б неможливі без ІТ спеціалістів, які також працюють і на експорт. ІТ галузь лише за 2021 рік зросла на 36% і принесла країні 6,8 млрд дол. експортної виручки. За рахунок високої адаптивності, вільного вибору моделі відносин між компанією і співробітником, а також мінімального державного втручання і відбувається такий стрімкий зріст індустрії [8].

За підрахунками на кінець 2021 року в українській ІТ-індустрії залучено 285 тис. фахівців (проти 244 тис. роком раніше). З них трохи більше ніж 55 тис. – наймані співробітники, а решта співпрацюють з компаніями по ФОП-моделі, що є елементом податкової оптимізації [9].

Вже майже 10 років ІТ-сектор користується достатньо вагомою пільгою з податку на додану вартість (далі – ПДВ). До 2023 діє ІТ-пільга з ПДВ для виробників програмної продукції. Тобто: операції постачання програмної продукції та операції з програмною продукцією, плата за які не є роялті, звільняються від ПДВ. Під ПДВ-звільнення потрапляють усі операції з постачання ПП, наприклад передання сайту, комп'ютерної програми чи ПЗ [1, п. 261 підрозд. 2 розд. XX].

У Законопроекті № 5054 про Внесення змін до КЗпП, який зараз знаходиться на розгляді, встановлюються наступні ознаки наявності трудових відносин:

1. Особисте виконання особою роботи за конкретною кваліфікацією, професією, посадою за дорученням та під контролем особи, в інтересах якої виконуються роботи.

2. Здійснення регулювання процесу праці, що носить постійний характер та, як правило, не передбачає встановлення особі конкретно визначеного результату (обсягу) робіт за певний період часу.

3. Виконання роботи на визначеному або погодженому з особою, в інтересах якої виконується робота, робочому місці з дотриманням встановлених нею правил внутрішнього трудового розпорядку.

4. Організація умов праці, зокрема, надання засобів виробництва (обладнання, інструментів, матеріалів, сировини, робочого місця) забезпечується особою, в інтересах якої виконується робота.

5. Систематична виплата особі, яка виконує роботу, винагороди у грошовій та / або натуральній формі.

6. Встановлення особою, в інтересах якої виконується робота, тривалості робочого часу та часу відпочинку.

7. Відшкодування поїздок та інших фінансових витрат, пов'язаних з виконанням роботи, особою, в інтересах якої виконується робота.

При наявності принаймні трьох з таких ознак робота є такою, що виконується (послуги є такими, що надаються) в межах трудових відносин, незалежно від назви та виду договірних відносин між сторонами. У такому разі сторони зобов'язані укласти трудовий договір. Також законопроект передбачає і наявність інших ознак з урахуванням специфіки діяльності фізичних та юридичних осіб, на користь (в інтересах) яких виконується робота [4].

Наслідком цього законопроекту буде по суті примусове переведення ФОП, які раніше працювали за договорами, у наймані працівники. Цей проєкт зустрів багато критики та суперечок, наразі альтернативою є застосування режиму Дія.Сіті.

Зазначимо, що 14 серпня 2021 року набрав чинності Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки України» № 1667-ІХ від 16.07.2021 року (надалі – Закон), яким запроваджено новий для України правовий режим – Дія.Сіті. Мета правового режиму Дія.Сіті – стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні шляхом створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій, а також талановитих спеціалістів.

Дія.Сіті – це спеціальний режим, який є альтернативою поточним умовам ведення ІТ-бізнесу, зі своїми особливостями організації праці між робітником та роботодавцем, режимом оподаткування, а також додатковими правовими інструментами. Тобто, в залежності від існуючої моделі бізнесу, компанія для себе зможе обрати чи ставати їй резидентом Дія.Сіті, чи залишатися на існуючій моделі функціонування [8].

Вимоги до набуття статусу резидента:

1. Кількість працівників за гіг-контрактом або найманих фахівців у компанії-резидента Дія Сіті має бути не меншою за 9.
2. Середній розмір оплати праці гіг-контрактерів має становити щонайменше еквівалент 1200 євро.
3. Компанія-резидент ДіяCity має здійснювати діяльність за, так званими, ІТ КВЕДадами.
4. Дохід від діяльності за «ІТ КВЕДадами» має складати щонайменше 90 % доходу компанії-резидента ДіяCity.

Преференції, що набувають резиденти Дія Сіті:

1. Можливість укласти гіг-контракти.
2. Податок на виведений капітал (ПнВК) за ставкою 9% як альтернатива загальній системі оподаткування.
3. Податок з оплати праці за гіг-контрактом за ставкою 5% + 1.5% військового збору.
4. 0% на дохід учасників компанії-резидента Дія Сіті при виплаті на їх користь дивідендів (якщо виплата дивідендів проводиться не частіше 1 разу на 2 роки).
5. Наявність зручних інструментів управління інвестиціями.
6. Чітко врегульовано питання створення службового твору та володіння правами інтелектуальної власності.
7. Особливі гарантії захисту від необґрунтованих перевірок.
8. Гарантується незмінність цих умов протягом щонайменше 25 років [3].

Переваги застосування Дія Сіті:

З точки зору держави – це, у першу чергу, боротьба з, так званими, прихованими трудовими відносинами; припинення зловживання великим бізнесом спрощеною системою оподаткування; більша урегульованість ІТ галузі.

З точки зору компаній-роботодавців – це зменшення ризику штрафів за неоформлених працівників і застосування пільгового податкового навантаження, привабливість для іноземних інвестицій.

З точки зору самих спеціалістів, які раніше працювали як ФОП – соціальні гарантії, (лікарняні, відпустка, тощо), немає потреби ведення бухгалтерського обліку та подання звітів, захищеність інтелектуальної власності.

Недоліки застосування Дія Сіті:

з точки зору держави – ризику регулювання в новому правовому режимі; корупційні ризику; частина норм потребує вдосконалення та належної практики застосування, наприклад набуття та припинення статусу резидента, звітність, оподаткування, дійсність угод про неконкуренцію та ін.

з точки зору компаній-роботодавців –

- обмеження свободи діяльності всієї галузі;
- розробка гіг-контрактів, із урахуванням специфіки компанії, підготовка штату;

- ініціатор, регулятор та контролер – один і той же орган – МінЦифри, що в будь який момент може прийняти поправки і одразу їх і перевірити;

- малі і середні компанії зараз не можуть виконати умови по середній ЗП та кількості, скоріш за все далі не витримають конкуренції на ринку, а також додаткового фінансового навантаження у вигляді щорічного аудиторського звіту, більші компанії за рахунок офісів в різних країнах будуть переміщати співробітників у країни з кращими умовами працевлаштування;

з точки зору спеціалістів – зменшення доходу;

- відсутність правозастосовної практики щодо гіг-контрактів та незабезпечення базових гарантій трудових прав для гіг-спеціалістів;

- обмеження права у свободі підприємницької діяльності (неконкуренція – коли ІТ-фахівець може залишитись без роботи на рік з компенсацією в 1 гривню);

- зменшення прямих експортних контрактів із замовником;
- поступове придушення діяльності як ФОП;
- можлива перевірка тих, хто залишився на ФОП Держпраці щодо наявності трудових відносин [6].

На шляху створення та реалізації проєкту Дія.Сіті зіштовхнулась із значною критикою та несприйняттям фахівцями, була підписана петиція «Стоп Дія Сіті! Зупиніть знищення української ІТ галузі» в березні 2021 року і за рішенням Президента та Верховної Ради були внесені зміни до проєкту, які лише частково врахували зауваження громадян та бізнесу. Станом на 28 жовтня 2022 року до режиму Дія.Сіті приєдналися 384 юрособи серед яких найбільші SoftServe, Rozetka, EPAM, Revolut, Luxoft та інші.

Українська ІТ галузь отримала стрімкий розвиток за рахунок низької вартості людино/години на світовому ринку, свободи вибору відносин між компанією і співробітником, а також мінімального державного втручання та гнучкості. З однієї сторони, долучення до спеціального правового режиму дозволить зробити прозорими трудові відносини в галузі, але при цьому порушуючи право на вільне підприємництво; запропонована нова форма трудового договору гіг-контракт, але з іншої сторони окремі вимоги до положень потребують подальших роз'яснень та коригування. Приєднання до Дії.Сіті є добровільним і кожна компанія сама вирішує, чи варто долучатись до цієї ініціативи.

Застосування такого інструменту у правовій та податковій сферах у ІТ галузі діють поштовх до подальшої детінізації прибутків і в інших галузях, але при цьому необхідно враховувати специфіку, долучати до обговорення представників бізнесу не тільки великого, а і малих та середніх підприємств, аналізувати попередній досвід і намагатись знайти компроміс держави та бізнесу задля ефективного розвитку цифрової економіки.

Список використаної літератури

1. Податковий кодекс України 2755-VI, редакція від 28.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 01.11.2022).
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 14 грудня 2021 року № 1946-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1946-20#Text> (дата звернення: 03.11.2022).
3. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15 липня 2021 року. № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 03.11.2022).
4. Проект Закону про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо визначення поняття трудових відносин та ознак їх наявності.

- № 5054 від 09.02.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=71071 (дата звернення: 03.11.2022).
5. IT-індустрію переведуть на спецрежим: що в новій версії «Дія City» та як це може змінити ринок. 26 березня 2021, – ВСЕВОЛОД НЕКРАСОВ. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/03/26/672322/> (дата звернення: 03.11.2022).
 6. 80% IT-спеціалістів досі проти. 23.12.2021. Редакція DOU. Інфографіка Ігор Яновський. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/what-devs-think-about-dii-city-winter-2021/>
 7. Дія.City – це унікальний правовий та податковий простір для IT-компаній в Україні. URL: <https://city.dii.gov.ua> (дата звернення: 03.11.2022).
 8. Збити на зльоті. Як міністерський проєкт «Дія.City» загрожує українській IT-індустрії АЛЕКСАНДР ХИЩЕНКО 19.02.2021. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/sbit-vzlete-ministerskiy-proekt-diya-city-1613737852.html/amp> (дата звернення: 03.11.2022).
 9. Звіт Ukraine IT Report 2021 / Асоціація “IT Ukraine”. Юлія Маліч, Ігор Карпунін, Дмитро Лебедєв, Михайло Невдаха. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Lujat9pHEGhgprRojfmlZgQikkyiilbE/view> (дата звернення: 03.11.2022).

ЗМІСТ

Розділ 1 АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

М. А. Баламуш ТЕНДЕНЦІЇ В НАУЦІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СЛУЖБИ ЯК ВИДУ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ	3
Ю. В. Заліпаєв АДМІНІСТРАТИВНІ ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: РЕЄСТРАЦІЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ ТА ПРОМИСЛОВОГО ЗРАЗКУ, ПАТЕНТУВАННЯ КОРИСНОЇ МОДЕЛІ (ВИНАХОДУ)	6
Н. В. Ільєва СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	9
О. М. Ковальчук СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ ЯК ВАЖЛИВОГО ЕЛЕМЕНТУ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН	12
О. Ю. Криворучко ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ГАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ	15
В. С. Куля ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ УСІХ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ	18
О. І. Миколенко ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕДУРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	21
О. О. Пузирний ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	24

Розділ 2 ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

І. В. Борщевський ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	27
---	----

В. С. Веремчук	
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ МОРСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНОГО СУДНА	31
О. Д. Гринь	
ПРАВОВІДОМІСТЬ ЯК ФАКТОР ВДОСКОНАЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА	34
С. С. Дісюк	
ОСНОВНІ ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЯПОНІЇ	37
О. І. Донченко	
ЩОДО ТЕОРІЇ ЕЛІТ ЯК КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВИ	41
Є. К. Карлюга	
ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ АРБІТРАЖНИХ РІШЕНЬ У СПОРАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КРИПТОАКТИВАМИ	44
О. О. Нігрєєва	
ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ЯК ЗАСОБИ ПРИМУШЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ	48
Ю. І. Підгородинська	
ПРАВОВИЙ СТАТУС КОМІТЕТУ З ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА ДОТРИМАННЯ ПАРИЗЬКОЇ УГОДИ ДО РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ЗМІНУ КЛІМАТУ	51
Є. Д. Стрельцова	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНОЗЕМНОГО ПРАВА В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: ДОСВІД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ КРАЇН ЄС	54

Розділ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВОСУДДЯ

В. В. Борщенко	
ДЕЯКІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	59
З. В. Кузнєцова	
АКАДЕМІЧНІ СВОБОДИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ	62
А. В. Левенець	
ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	65
С. В. Пілюк	
ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ СТОРІН В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	68

О. В. Прієшкіна	
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ – ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	72
М. О. Саракуца	
ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ВІЙНИ.....	76
Т. В. Степанова	
ЩОДО НАСЛІДКІВ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 6013 ДЛЯ СФЕРИ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА.....	79

Розділ 4

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ

А. С. Александрова	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЕЮ 438 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	83
Д. А. Деменчук	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ «ПОЛІТИЧНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ».....	86
Ю. С. Клецько	
ЗАХИСТ ОСОБИ ЯК КАТЕГОРІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА.....	89
О. М. Миколенко	
СИТУАТИВНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ЗАТРИМАННЯ.....	93
О. В. Нарожна	
ДО ПИТАННЯ ТИПІЗАЦІЇ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ.....	97
Б. М. Орловський	
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ.....	100
Т. О. Павлова	
МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	103
Д. С. Півнєв	
ПРОБЛЕМА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ПІД ЧАС ЗВРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	106
Т. В. Родіонова	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ.....	108

О. А. Чуваков ДО ПИТАННЯ ПРО ОБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	112
--	-----

Розділ 5 ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У ПРИВАТНОПРАВОВІЙ СФЕРІ

О. В. Байло ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	115
В. Р. Барський ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	118
N. M. Bulat COMPARATIVE LEGAL CHARACTERISTICS OF THE 'UNIFORM DOMAIN NAME DISPUTE RESOLUTION POLICY' AND THE 'EU ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION RULES'.....	124
І. С. Канзафарова, Є. М. Корнеєва ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНИЙ МЕТОД У НАУКОВИХ ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ).....	128
А. М. Комаренко ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	131
О. М. Потопахіна ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА ПУНКТОМ 3 СТАТТІ 36 КЗПП УКРАЇНИ З ОСОБАМИ, ЯКІ ПРОХОДЯТЬ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ ТА ДІЇ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ.....	135
Л. М. Токарчук ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ І ПОЛЬЩІ В УМОВАХ ВІЙНИ АБО ІНШИХ НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИН.....	139

Розділ 6 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

А. О. Войцеховська ІНВЕСТИЦІЇ У ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	144
О. В. Горняк ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ.....	147

І. О. Залецька ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	150
Я. В. Котелевська ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА	153
І. А. Ломачинська ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	157
Ю. О. Максимова ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА	161
І. П. Скороход НАЦІОНАЛЬНА ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ	163

Розділ 7

МАРКЕТИНГ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ХХІ СТОЛІТТЯ

І. В. Гайворонська ЦІНІСНО-ОРІЄНТОВАНА КОНЦЕПЦІЯ БРЕНДИНГУ ТУРИСТИЧНОЇ ТЕРИТОРІЇ	167
Ю. Л. Грінченко ФАКТОР СПОЖИВЧОЇ ЦІННОСТІ У ФОРМУВАННІ ГАЛУЗЕВИХ ЕКОСИСТЕМ	171
Т. І. Єгорова-Гудкова ПРОЄКТУВАННЯ СИСТЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА РІЗНИХ ЕКОНОМІЧНИХ РІВНЯХ НА ПІДСТАВІ ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ	174
Л. М. Залюбінська ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	177
М. А. Кіріліна РЕЙТИНГУВАННЯ ЯК МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД	183
К. О. Литвиненко AMS СИСТЕМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВИМ МАРКЕТИНГОМ ЧЛЕНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	185
Ю. В. Робул ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ СОЦІАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ	189

О. V. Sadchenko BUSINESS MARKETING MONITORING: COMPETITIVE INTELLIGENCE.....	192
М. П. Чайковська ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ БІЗНЕС-МОДЕЛЮВАННЯ В МАРКЕТИНГОВОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ЗА ЕТАПАМИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ.....	194
О. Shkeda DILTS' PYRAMID AS A TOOL OF INFLUENCER MARKETING.....	197
В. В. Шмагіна ВИКОРИСТАННЯ ЕМПІРИЧНОГО МАРКЕТИНГУ ТА ПСИХОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ У ПРОСУВАННІ ТОВАРУ.....	201

Розділ 8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ІННОВАЦІЙ

Е. А. Кузнецов ФАКТОРНА АКТУАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ТЕОРІЇ БІФУРКАЦІЇ.....	204
К. В. Корець СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УПРАВЛІНСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	209
Є. І. Масленніков ДІАГНОСТИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	211
І. М. Ненно ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ІСТОРИКО-АДМІНІСТРАТИВНА ТА СУЧАСНА ФОРМАЦІЇ.....	215
В. В. Олійник ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ.....	221
О. П. Радченко РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	224
Н. М. Столбуненко, О. М. Столбуненко-Волошина ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ЯК ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	225
О. О. Усік ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ.....	228

Розділ 9
ОБЛІК, АНАЛІЗ, КОНТРОЛЬ ТА ФІНАНСИ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Л. Є. Борисова ПЛАТІЖНА РЕАЛЬНОСТЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ В УКРАЇНІ	232
В.В. Бутенко ОРГАНІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	235
О. О. Колесник ЗЕЛЕНІ ФІНАНСИ ТА ЇХ РОЛЬ У ВІДНОВЛЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	239
В. М. Масін, Л. О. Масіна БЛАГОДІЙНА ТА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА: ПРАВОВІ ТА ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ	242
С. В. Осадчук ПРОГНОЗУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ НА 2023 РІК	247
О. В. Побережець ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ	251
А. О. Ракитська ДІЯ.СІТІ ЯК РУШІЙ ЗМІН У ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ ТА НАСЛІДКИ	254

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
77-ї наукової конференції
професорсько-викладацького складу
і наукових працівників
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ФАКУЛЬТЕТУ
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

23–25 листопада 2022 року
м. Одеса

Економіко
Правовий
Факультет

ОНУ імені І. І. Мечникова

Відповідальний редактор	О. Побережець
Дизайн обкладинки	А. Юдашкіна
Технічне редагування	Т. Шутова
Верстка	Ю. Семенченко

Підписано до друку 28.11.2022 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Цифровий друк. Гарнітура Merriweather.
Ум. друк. арк. 15,58.
Наклад 300. Замовлення № 1222-080.

Видавництво та друк: Олді+
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Свідоцтво ДК № 7642 від 29.07.2022 р.

Тел.: +38 (098) 559-45-45,
+38 (095) 559-45-45, +38 (093) 559-45-45
E-mail: office@oldiplus.ua

ОЛДІ
ПЛЮС